

Anita Haataja

Pohjoismainen ansaitsija-hoivaajamalli

Ruotsin ja Suomen perhevapaajärjestelmän
vertailu

Tiivistelmä

Anita Haataja. Pohjoismainen ansaitsija-hoivaajamalli – Ruotsin ja Suomen perhevapaajärjestelmän vertailu. Helsinki 2006. 104 s. (Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen julkaisu ISSN 1236-2115; 2006:43)
ISBN 952-00-2109-4 (nid.), ISBN 952-00-2103-5 (PDF)

Raportissa vertaillaan suomalaista ja ruotsalaista hoivaaja-ansaittamallia arvioimalla lastenhoitoratkaisuja sekä niiden yhteyksiä yhtäältä lastenhoidon jakautumiseen naisten ja miesten kesken ja toisaalta naisten ja miesten työssäkäyntiin. Vertailun päähuomio kohdistuu 1990-lukuun ja 2000-luvun alkuun, mutta mukana on myös pidemmän aikavälin tarkastelua. Raportin aineisto ja pääosa keskustelututkimuksista perustuvat yhteistyöhön ruotsalaisen professori Anita Nybergin kanssa (Haataja ja Nyberg 2005a, b ja c sekä 2006).

Molemmat maat ovat uranuurtajia vanhempainvapaiden kehittämisessä, Ruotsi jaettavan vanhempainvapaan ja Suomi isyysvapaan. Suomessa vanhempainvapaan kehittäminen pysähtyi 1980-luvulta 2000-luvun alkuun asti. Suomalaisilla isillä ei ole edelleenkään yksiselitteistä omaa vanhempainvapaata. Ruotsissa vanhempainvapaata on jousitavoitettu ja kehitetty isien oikeuksien osalta. Suomessa lapsi on noin 9,5 ja Ruotsissa 16 kuukautta vanhempainvapaan lopussa, jos vanhemmat pitävät kaikki vapaansa peräkkäin. Suomalaiset isät käyttävät prosenttien yhteenlasketuista äitiys-, vanhempainraha- ja bonusvapaapäivistä (ilman isyysrahaapäiviä). Ruotsalaiset isät käyttävät 19 prosenttia jaettavista ja kiintiöidyistä vanhempainrahaapäivistä (ilman isyyspäivärahaapäiviä). Äidin kanssa vietettävien isyysrahaapäivien suosio on molemmissa maissa suuri ja samaa tasoa, 80 isää 100 syntynyttä kohti käyttää vapaata.

Suomi oli uranuurtaja lasten päivähoito-oikeuksien kehittäjänä, mutta Ruotsi on ottanut Suomea kiinni. Ruotsissa on vähintään 1-vuotiailla oikeus esikoulupaikkaan. Esikouluajasta on maksutonta 15 viikkotuntia 4-5-vuotiaille ja 6-vuotiaat kuuluvat peruskoulun piiriin. Suomessa vanhemmat valitsevat lasten päivähoitomuodon ja vastaavat varhaiskasvatuspaikan valinnasta joko kotona tai kodin ulkopuolella ja 6-vuotiailla on oikeus ilmaiseen esikouluun. Kotihoidon tuki on vaihtoehto kunnan järjestämälle päivähoidolle. Suomessa hoidetaan kotona suurempi osuus alle 3-vuotiaista ja 3-6-vuotiasta lapsista kuin muissa Pohjoismaissa. Ruotsissa esikoulupalvelujen käyttöasteet ovat Pohjoismaiden korkeimpia.

Työllisyysasteet ovat molemmissa maissa 2000-luvun alussa pienemmät kuin ennen lamaa sekä naisilla että miehillä. Talouden rakenteen muutokset, mutta myös perhevapaa- ja päivähoitoratkaisut ovat voineet vaikuttaa pienten lasten äitien työllisyyskehitykseen. Suomessa alle kouluikäisten lasten äitien asema poikkeaa yhä selvästi muista äideistä ja naisista, Ruotsissa erot ovat pienemmät. Työttömyydessä erot naisryhmien välillä eivät ole suuret maiden sisällä, mutta

työvoiman ulkopuolella olevien osuuksissa ne ovat, samoin maiden välillä. Suomalaisen pienten lasten äideistä noin 30 prosenttia on työvoiman ulkopuolella, ruotsalaisten 20 prosenttia. Määräaikaiset työsuhteet keskittyvät Suomessa julkiselle sektorille, Ruotsissa sektoreiden välillä ei ole suuria eroja. Äideistä määräaikaisissa työsuhteissa on joka viides, Ruotsissa 15 prosenttia. Ruotsalaisten äitien osa-aikatyö on vähentynyt, mutta Suomessa lisääntynyt. Ruotsalaisista työllisistä naisista tekee suurempi osa osa-aikatyötä vastentahtoisesti kuin suomalaisista.

Asiasanat: vanhempainpäiväraha, vanhempainvapaa, sairaan lapsen hoito, päivähoito, äitien työssäkäynti

Referat

Anita Haataja. Nordiska vårdar-försörjar-modeller – jämförelse av familjeledigheter i Finland och Sverige. Helsingfors 2006. 104 s. (Social- och hälsovårdsministeriets rapporter ISSN 1236-2115; 2006:43)
ISBN 952-00-2109-4 (inh.), ISBN 952-00-2103-5 (PDF)

I rapporten jämförs den finska och den svenska vårdar-försörjarmodellen genom att utvärdera lösningar för barnavård och deras samband med fördelning av barnavården mellan kvinnor och män å ena sidan och med kvinnors och mäns förvärvsarbete å andra sidan. Den huvudsakliga uppmärksamheten riktas mot 1990-talet och till början av 2000-talet men man granskar även en längre tidsperiod. Rapportmaterialet och huvuddelen av diskussionsfrågorna baserar sig på samarbete med den svenska professorn Anita Nyberg (Haataja och Nyberg 2005a, b och c samt 2006).

Bägge länderna är pionjärer när det gäller att utveckla olika former av föräldraledigheter, Sverige i fråga om delad föräldraledighet och Finland i fråga om pappaledighet. I Finland avstannade utvecklandet av föräldraledigheten från och med 1980-talet fram till början av 2000-talet. Finländska pappor har fortfarande inte någon entydig egen föräldraledighet. I Sverige har föräldraledigheten gjorts mer flexibel och utvecklats i fråga om pappornas rättigheter. I Finland är barnet ca 9,5 månader och i Sverige 16 månader gammal i slutet av föräldraledigheten om föräldrarna håller all sin ledighet i sträck. De finländska papporna använder en procent av de sammanräknade dagarna med moderskaps-, föräldra- och bonusfaderskapspenning (exklusive pappaledighetsdagar). De svenska papporna använder 19 procent av föräldrapenningsdagarna med mamma- och pappamånader (exklusive pappaledighetsdagar). Däremot är pappaledigheten, som används samtidigt med mammas ledighet, populär och lika stor i bägge länderna, 80 pappor per 100 födda utnyttjar ledigheten.

Finland var pionjär i fråga om utvecklandet av barnens rätt till dagvård men Sverige har hunnit ikapp. I Sverige har barn fylla minst ett år rätt till förskoleplats. Av tiden på förskolan är 15 veckotimmar gratis för 4–5-åringar medan 6-åringar omfattas av grundskolan. I Finland väljer föräldrarna dagvårdsform för barnet och ansvarar för val av förskoleplats antingen hemma eller utanför hemmet, och 6-åringar har rätt till gratis förskola. Hemvårdsstöd för barn är ett alternativ till den kommunala dagvården. I Finland vårdas en större andel av barn under 3 år och barn 3–6 år än i de övriga nordiska länderna. I Sverige är utnyttjandegraden av förskoletjänsterna den högsta i Norden.

I bägge länderna är sysselsättningsgraderna i början av 2000-talet lägre för både kvinnor och män än före lågkonjunkturen. Förändringar i de ekonomiska strukturerna men även lösningarna i fråga om familjeledigheter och dagvård har eventu-

ellt inverkat på sysselsättningsutvecklingen för småbarnsmammorna. I Finland avviker ställningen för mammor med barn under skolåldern fortfarande klart från andra mammor och kvinnor, i Sverige är skillnaderna mindre. När det gäller sysselsättningen är skillnaderna mellan olika kvinnogrupper inte stora inom länderna men inom grupperna utanför arbetskraften är skillnaderna stora, liksom mellan länderna. Av de finländska småbarnsmammorna befinner sig ca 30 procent utanför arbetskraften, av de svenska 20 procent. De tidsbegränsade anställningarna koncentreras i Finland till den offentliga sektorn, i Sverige råder inga stora skillnader mellan sektorerna. Var femte av mammorna i Finland hade en tidsbegränsad anställning, i Sverige 15 procent. De svenska mammornas deltidsarbete har minskat medan det har ökat i Finland. En större andel av de svenska kvinnorna i arbetslivet arbetar deltid mot sin vilja än vad som är fallet i Finland.

Nyckelord: föräldradagpenning, föräldraledighet, vård av sjukt barn, dagvård, kvinnors förvärvsarbete

Summary

Anita Haataja. Nordic breadwinner–caretaker models - comparison of Finland and Sweden. Helsinki 2006. 104pp. (Reports of the Ministry of Social Affairs and Health, Finland, ISSN 1236-2115; 2006:43)
ISBN 952-00-2109-4 (print), ISBN 952-00-2103-5 (PDF)

The report compares the Finnish and Swedish caretaker-breadwinner model by reviewing childcare solutions and their connections with distribution caring for children between women and men on the one hand and with the employment of women and men on the other. The comparison focused mainly on the 1990s and the early 2000s, but the report also includes long-term reviews. The material and most of the questions for discussion are based on the cooperation with Professor Anita Nyberg from Sweden (Haataja and Nyberg 2005a, b, and c, and 2006).

Both countries are pioneers in the development of parental leaves: Sweden regarding shared parental leave and Finland regarding paternity leave. In Finland the development of parental leave stagnated from the 1980s to early 2000s. Finnish fathers still have no unequivocal right to parental leave. In Sweden, the parental leave system has been made more flexible especially with regard to the rights of fathers. At the end of the parental leave period, a Finnish child is approximately 9.5 months old while a Swedish child is 16 months old, if the parents took all their parental leave consecutively. Finnish fathers take one per cent of the total maternity and parental allowance days, when fathers' bonus leave days are included but not paternity allowance days. Swedish fathers take 19 per cent of all parental leave days, when mothers' and fathers' quotas are included (paternity allowance days excluded). On the other hand, paternity allowance days, taken simultaneously with the mother, are equally popular and used in both countries: 80 fathers per 100 babies take paternity leave.

Finland pioneered in developing the right to child day care, but Sweden has caught up with Finland. In Sweden all children aged at least 1 year have the right to pre-school education. The pre-school education is free of charge up to 15 hours per week for children aged 4 to 5 years while 6-year olds are covered by primary education. In Finland, parents choose the form of child day care and are answer for the early childhood education and care either at home or outside the home while 6-year olds have the right to free pre-school. Support for home care constitutes an alternative for municipal day care. In Finland a greater share of children under 3 years of age and of children aged 3 to 6 years are taken care at home than in the other Nordic countries. In Sweden the usage rate of pre-school services is among the highest in the Nordic countries.

In both countries both the female and male employment rates were lower in early 2000s than before the economic recession. Changes in the economic structure as well as solutions regarding parental leave and child day care may have influenced the employment development of mothers with small children. In Finland the situation of mothers whose children are not yet in school is clearly different from the situation of other mothers or other women while in Sweden the differences are less significant. Differences in unemployment between different groups of women are not so great within the countries while the differences are great both within and between the countries when it comes to women outside the workforce. Around 30 per cent of Finnish mothers with small children are outside the workforce compared to 20 per cent of Swedish mothers. In Finland fixed-term employment is most common in the public sector while in Sweden there are no great differences between the sectors. In Finland every fifth mother has fixed-term employment, in Sweden 15 per cent. Part-time employment has decreased among Swedish mothers whereas in Finland it has increased. In Sweden, a greater share of working women do part-time work involuntarily than in Finland.

Key words: parental allowance, parental leave, care of sick child, child day care, working mothers

Esipuhe

Sosiaali- ja terveysministeriössä on käynnissä Veto-ohjelma, jonka tarkoituksena on ylläpitää ja edistää työn ja työelämän vetovoimaa. Veto-ohjelman tarkoituksena on luoda uusia toimintatapoja sekä kehittää ja tehostaa nykyisiä käytäntöjä. Veto-ohjelman tavoitteisiin kuuluu työ ja perhe-elämän joustava yhteensovittaminen sekä tasa-arvon edistäminen.

”Pohjoismainen ansaitsijahoivaajamalli – Ruotsin ja Suomen perhevapaajärjestelmän vertailu” on osa Veto-ohjelman rahoittamaa laajempaa hanketta ”Työvoimassa vai ulkopuolella – Ikääntyvät ja perheelliset työmarkkinoilla vuosina 1989–2004”. Selvityksessä vertaillaan vanhempainvapaajärjestelmien kehittymistä Ruotsissa ja Suomessa. Lisäksi käsitellään hoitovapaata ja sairaan lapsen hoitoa sekä lasten päivähoitoa ko. maissa. Raportissa pyritään arvioimaan mitä vaikutusta on perhevapaa- ja päivähoitojärjestelmällä naisten työllisyyskehitykseen.

Selvityksen on tehnyt erikoistutkija, VTT Anita Haataja Valtiontaloudellisessa tutkimuskeskuksessa (VATT). Selvityksen viimeistelyn suoritti julkaisusihteeri Heli Ulmanen.

Helsinki, kesäkuussa 2006

Apulaisosastopäällikkö,
finanssineuvos

Rolf Myhrman

Sisällys

1 Johdanto	11
1.1 Taustaa.....	11
1.2 Pitkän aikavälin muutos ja raportin sisältö.....	12
2 Lastenhoidon organisointi	15
2.1 Äitien synnytyslomista vanhempainvapaisiin	15
2.1.1 <i>Vapaiden pituus ja rakenne</i>	16
2.1.1.1 Suomalaisen vanhempainvapaan pääpiirteet.....	16
2.1.1.2 Ruotsalaisen vanhempainvapaan pääpiirteet.....	19
2.1.2 <i>Sosiaalisista ja taloudellisista oikeuksista</i>	22
2.1.2.1 Päivärahan sosiaaliset oikeudet	22
2.1.2.2 Päivärahan tasot.....	23
2.1.2.3 Valmisteilla olevat reformit vuonna 2006.....	26
2.1.2.4 Päivärahan karttuma-ajoista	27
2.1.2.5 Päivärahan maksupäivät ja vanhempainvapaan pituus	28
2.1.2.6 Päivärahavaihtoehdot ennen lapsen syntymää	28
2.1.2.7 Päivärahaa työpäiviltä / osittainen vanhempainvapaa ja hoitovapaa.....	30
2.1.2.8 Vanhempainvapaa	31
2.1.2.9 Lapset, joiden isät eivät jaa lainkaan vanhempainvapaita.....	35
2.1.2.10 Isyysvapaa	36
2.1.2.11 Vanhempainvapaapäivistä osa jää käyttämättä!	37
2.1.3 <i>Muut lastenhoitovapaat</i>	38
2.1.3.1 Sairaalan lapsen hoito.....	38
2.1.3.2 Vanhempien kontaktipäivät Ruotsissa	40
2.1.3.3 Lasten kotihoidon tuki ja hoitovapaa Suomessa	41
2.2 Lasten päivähoito ja varhaiskasvatus	44
2.2.1.1 Päivähoito-oikeudet.....	44
2.2.1.2 Päivähoitopalvelujen maksupolitiikka.....	46
2.2.1.3 Päivähoito-varhaiskasvatuspalvelujen tarjonnan ja kysynnän kohtaanto	47
2.2.1.4 Vapaa- ja palvelujärjestelmien arviointia.....	51
3 Työssäkäyntimallin pitkänaikavälin muutokset	55
3.1 Naisten (ja miesten) palkkatyöläistyminen	55
3.2 Demograafiset muutokset ja perherakenne	60
4 Työssäkäyntimalli vuosituhannen vaihteessa	66
4.1 Äitien ja isien väestöosuudet	66
4.2 Työvoimaosuudet ja työllisyysasteet.....	68
4.3 Työttömyys ja työvoiman ulkopuolella.....	71
4.4 Työn sektorit ja työsuhteen laatu.....	75

4.5 Työaika ja osa-aikatyö.....	80
5 Yhteenveto	85
6 Lähdeluettelo	91
7 Kuvioluettelo.....	97
8 Taulukkoluettelo	99

1 Johdanto

1.1 Taustaa

Suomea ja Ruotsia on pidetty useissa kansainvälisissä vertailuissa eräänlaisina mallimaina sukupuolten välisen tasa-arvon toteutumisessa. Tämä on koskenut paitsi naisten poliittista osallistumista myös naisten taloudellista asemaa, asemaa työmarkkinoilla. Suomi ja Ruotsi ovat edustaneet parhaiten ns. kahden ansaitsijan työssäkäyntimallia (esim. European Commission 2002; Sainsbury 1999). Suomi ja Ruotsi tarjoavat myös esimerkkejä siitä, miten politiikka voi tukea miesten osallistumista lasten hoitoon ja arjen jakamiseen. Molemmat maat ovat olleet uranuurtajia edellytysten luomiseksi kahden ansiotyössä käyvän ja lasta hoitavan vanhemman mallin edistämisessä (vrt. Fraser 2000).

Kummassakin maassa kantavat kuitenkin yhä päävastuun lasten kotona tapahtuvasta hoidosta ja naiset ovat lasten hoidon takia pidempiä jaksoja pois työelämästä. Jotkut tutkijat ovat viime aikoina väittäneet (esim. Mahon 2002; Williams 2004), että Suomen ja Ruotsin politiikka on lähtenyt 1990-luvulla lähtenyt eri teille: Suomalainen perhepolitiikka on siirtänyt lastenhoitovastuuta enemmän kotiin ja naisille, kun taas Ruotsi on jatkanut aloittamallaan tiellä kehittää perhevapaita siten, että isät ottaisivat yhä enemmän hoitovastuuta lapsista.

Edellä mainitut lähtökohdat ovat omalta osaltaan innoittaneet sekä tämän raportin tekijää että yhteistyökumppania, professori Anita Nybergiä Ruotsin Arbetslivsinstitut’sta perehtymään tarkemmin siihen, miten eri väitteet pitävät käytännössä paikkaansa. Varsinaisesti yhteistyö käynnistyi osloolaisten tutkijoiden käynnistämästä kirjahankkeesta vuonna 2003 (Ellingsæter ja Leira 2006). Kuvittelimme aluksi tuntevamme varsin hyvin maidemme perhevapaa- ja päivähoitojärjestelmät. Tietojen vaihto johti kuitenkin uusiin kysymyksiin, asioiden ymmärtämiseen uudella tavalla ja jälleen uusiin kysymyksiin. Lisäksi kiinnostuksemme suuntautui myös kauemmaksi historiaan: yhtäältä samantapaisia ratkaisuja oli kehitetty hyvinkin erilaisissa historiallisissa tilanteissa, toisaalta samantapaisissa historiallisissa tilanteissa, kuten 1990-luvun alun lama oli, ratkaisut olivat erilaisia.

Yhteistyömme tuloksista olemme julkaisseet lyhyitä artikkeleja, joissa tarkastelemme perhepolitiikan pääpiirteitä yhtäaikaaisesti naisten työllisyys- ja tulokehityksen kanssa 1980-luvun lopulta 2000-luvun alkuun (Haataja ja Nyberg 2005a, b, ja c). Lama heikensi molemmissa maissa sekä naisten että miesten työllisyyttä ja tulokehitystä. Lapsiperheiden, erityisesti yksinhuoltajaäitien taloudellinen asema on heikentynyt lamaa edeltävään aikaan verrattuna. Ruotsissa pienten lasten äitien taloudellinen panos pienten lasten perheiden toimeentuloon on kuitenkin vahvistunut, mutta Suomessa heikentynyt. Lisäksi isät ottavat Ruotsissa

enemmän vastuuta lastenhoidosta kuin Suomessa. Onkin kiinnostavaa vertailla, missä määrin erot perhevapaa- ja lastenhoitopolitiikassa mahdollisesti ovat tuke-
neet lopputulosta.

Yksityiskohtaisemmilla vertailuilla saattaa olla yleisempääkin mielenkiintoa, ja hyötyä myös päätöksenteon valmistelussa. Aluksi hyviltä tai mielenkiintoisilta vaikuttavat ratkaisut yhdessä maassa eivät ehkä toimi lainkaan toiseen maahan siirrettynä, joskus toinen näkökulma saattaa synnyttää uusia innovaatioita omaan järjestelmään sovellettavaksi. Olemme sopineet niin, että tämän raportin kirjoittaja vastaa yksin suomalaisen raportin laatimisesta. Sama materiaali on sittemmin käytettävissä mahdollisesti myöhemmin laadittavaa ruotsalaista raporttia varten.

1.2 Pitkän aikavälin muutos ja raportin sisältö

Muutos maatalousvaltaisesta yhteiskunnasta teollisuus- ja palveluyhteiskuntaan on tapahtunut eri yhteiskunnissa eri aikoihin ja eri nopeudella. Suomessa maatalouden osuus ammatissa toimivasta väestöstä väheni 50 prosentista 15 prosenttiin vajaassa 30 vuodessa ja alkoi vasta sotien jälkeen. Rakennemuutos oli pohjoismaiden nopeimpia. Ruotsissa sama kehitys kesti noin 50 vuotta. Se alkoi jo ensimmäisen maailman sodan aikoihin ja päättyi 1950-luvun lopulla. Norjassa maatalousenemmistöisen alkutuotannon väheneminen 15 prosenttiin kesti noin 80 vuotta (Urponen 2006).

Suomi oli 1980-luvun alussa yhtä maatalousvaltainen kuin Ruotsi oli 1960-luvulla. Maatalousyhteiskunnassa naisten tuotannollinen työ oli mahdollista yhdistää kotitalouden hoivatoimiin, lasten ja vanhusten hoitoon. Kotitalouksien toimeentulo tuli elinkeinorakenteen murroksessa riippuvaiseksi kodin ulkopuolisesta palkkatyöstä. Uudessa tilanteessa toimeentulon hankkiminen ja hoivatoimien organisoiminen oli ratkaistava uudella tavalla. Perhepolitiikalle tuli uusia haasteita.

Monet kehittyneet hyvinvointivaltiot omaksuivat sotien jälkeen ainakin jossain määrin täystyöllisyyttä tavoittelevan työllisyyspolitiikan. Esping-Andersenin (1999) mukaan korkea työllisyys ei kuitenkaan olisi voinut monessakaan maassa toteutua, ellei siirtymävaiheeseen olisi liittynyt yhden ansaitsijan mallia. Uudet kasvualat eivät olisi nimittäin pystyneet työllistämään maataloudesta vapautuvia sekä naisia että miehiä. Täystyöllisyys merkitsi monessa maassa ensiksikin korkeaa miestyöllisyyttä ja toiseksi sosiaaliturvajärjestelmien sopeuttamista ja palkkatason sopeuttamista yhden ansaitsijan malliin. Yhden ansaitsijan tulojen piti riittää muiden perheenjäsenten elättämiseen ja perheenjäsenten sosiaaliset oikeudet johdettiin usein ansiotyössä käyvän oikeuksista.

Yhden ansaitsijan mallin piirteitä on vielä havaittavissa useissa keskieuropplaisissa työllisyys- ja sosiaaliturvamalleissa, mutta piirteet ovat heikkenemässä niin instituutioissa kuin työmarkkinoillakin. Naisten työssäkäynti kodin ulkopuolella on parin kolmen vuosikymmenen aikana useimmissa maissa jatkuvasti kasvanut ja miesten työssäkäynti on vähentynyt. Miesten työssäkäynnin vähentyminen johtuu erityisesti varhaiseläkejärjestelmien yleistymisestä 1970- ja 1980-luvuilla sekä niiden tarjoamista mahdollisuuksista siirtyä ennen varsinaista vanhuuseläkeikää pois työelämästä. Naisten työssäkäynnin lisääntymistä selittävät useammat tekijät. Näistä tärkeimpiä ovat irtisanomissuojan ja ansionmenetyksen korvauksen tarjonneiden perhevapaiden sekä lasten julkisten päivähoitopalveluiden kehittäminen.

Yhden ansaitsijan perhemalli oli myös Pohjoismaissa vielä 1950-luvulla tavoiteltava ideaali, eivätkä erot tässä suhteessa olleet suuret eri yhteiskuntaryhmien eivätkä etujärjestöjen välillä. Pohjoismaat, Suomi ja Ruotsi ensimmäisten joukossa, olivat murtamassa tätä mallia 1960-luvun loppupuolelta lähtien (Hiilamo ja Kangas 2006; Julkunen 2004; Lähteenmäki 2000; Björnberg 2002; Nyberg 2000; Hirdman 1992). Molemmat maat ovat kansainvälisissä vertailuissa edustaneet pitkään naisten korkeimpia työssäkäyntilukuja kehittyneissä OECD-maissa. Käänte on kuitenkin tapahtunut 1990-luvulla: Suomi ja Ruotsi ovat niitä harvoja maita, joissa miesten lisäksi myös naisten työssäkäyntiluvut kääntyivät 1990-luvulla laskuun ja ne ovat 2000-luvun alussa pienemmät kuin 1980-luvun lopussa. (OECD 2005a).

Tutkimus on osa sosiaali- ja terveysministeriön VETO-ohjelman rahoittamaa hanketta ”Työvoimassa vai työvoiman ulkopuolella” (STM 2003:7). Hankkeesta on aikaisemmin valmistunut suomalaisten äitien ja isien työmarkkina-aseman muutoksia 1990-luvulla ja 2000-luvun alussa kuvaava tutkimus (Haataja 2005a) sekä raportti 45–64-vuotiaiden naisten ja miesten työmarkkina-aseman muutoksista samalta ajanjaksolta (Haataja 2006). Tavoitteena on vertailla suomalaista ja ruotsalaista perhevapaajärjestelmiä sekä arvioida niiden yhteyksiä yhtäältä lastenhoidon jakamiseen naisten ja miesten kesken ja toisaalta äitien ja isien työssäkäyntiin.

Raportissa keskitytään ensisijaisesti ajanjaksoon 1980-luvun loppu - 2000-luvun alku. Raportissa kehitystä taustoitetaan myös pidemmällä aikavälillä paitsi lastenhoitopolitiikassa myös työmarkkinoilla ja demografiassa Suomessa ja Ruotsissa. Näiden tekijöiden oletetaan olevan keskenään vuorovaikutuksessa; perhepolitiikka sekä etuus- ja verojärjestelmän kokonaisuus voivat kannustaa naisia ja miehiä, eri tavoin ottamaan vastuuta lastenhoidosta ja toimeentulon hankkimisesta ansiotyön kautta.

Raportin rakenne on seuraava. Luvussa 2 käsitellään vanhempainvapaita ja muita lasten hoitoon oikeuttavia perhevapaita sekä niiden käytön jakautumista naisille ja miehille. Lisäksi luvussa vertaillaan lyhyesti maiden päivähoito- ja varhais-

kasvatusjärjestelmiä, joihin Suomessa kuuluu pienten lasten hoitotuet ja päivähoito ja Ruotsissa esikoulu. Tämän jälkeen luvussa 3 tarkastellaan suomalaisen ja ruotsalaisen työssäkäyntimallin pitkänaikavälin muutoksia, sekä eroja ja yhtäläisyyksiä väestön rakenteen kehityksessä. Onko maissamme naisten työssäkäynti yhteydessä syntyvyyden alenemiseen ja perhekoon pienenemiseen? Viimeinen luku 4 keskittyy analysoimaan tarkemmin naisten ja miesten sekä äitien ja isien työmarkkina-aseman muutoksia 1990-luvun vaihteesta 2000-luvulle. Jaksossa kuvataan työllisyyden ja työttömyyden lisäksi myös työn laatu- ja työaikatekijöitä. Yhteenvetoluvussa 5 tiivistetään raportin keskeiset tulokset.

2 Lastenhoidon organisointi

2.1 Äitien synnytyslomista vanhempainvapaisiin

Ansiotyössä käyvien äitien aseman parantaminen, raskaana olevien äitien ja vastasyntyneen lapsen terveyden suojeleminen sekä toimentulo lapsen syntymän ja synnytysvapaan aikana, tuli kansainvälisen työjärjestön ILO:n huomion kohteeksi jo 1900-luvun alussa. Kansallisella tasolla synnytysvapaista ja niiden aikaisista irtisanomissuojista säädettiin aluksi palkattomina ja pakollisina poissaolovapaina. Pohjoismaissa alettiin kehittää taloudellisesti korvattavia synnytyslomia osana sairausvakuutusjärjestelmää 1950- ja 1960-luvuilla (Haataja 2004a; Ferrarini 2003). Ennen lakisääteistä sairausvakuutusta vapaaehtoiset sairaskassat eivät yleensä maksaneet korvauksia synnytyslomilta. Esimerkiksi vuonna 1937 Suomessa oli 330 vapaaehtoista sairaskassaa, ja niissä oli yhteensä 70 000 jäsentä. Kassoista vain noin joka viides (71 kpl) myönsi avustusta synnyttäjille. (Haatanen ja Suonoja 1992, 192; Dahlström 1993, 82).

Ruotsissa 12 viikon (90 päivän) äitiysvapaa tuli voimaan vuonna 1955. Äitiysloma pidennettiin vuonna 1963 kuuteen kuukauteen (180 päivää). Äitiysraha oli aluksi veroton kertaluontoinen korvaus, jonka päälle maksettiin lievästi ansioihin sidottu etuus. Suomessa äitiysrahajärjestelmä otettiin käyttöön viimeisenä Pohjoismaista vuonna 1964 (Haataja 2004a)¹. Molemmissa maissa äitiysrahaan olivat oikeutettuja alusta lähtien kaikki äidit, olivatpa nämä ansiotyössä tai eivät.

Suomessa sairausvakuutuslaki (L 364/1963) turvasi äidille 9 viikon (54 arkipäivää) pituisen äitiysrahakauden, josta 3 viikkoa sijoittui ennen ja 6 viikkoa jälkeen lapsen syntymän. Työsopimuslakien mukaiset synnytyslomat olivat kuitenkin tuohon aikaan työehtosopimuksesta riippuen vain 4 ja 6 viikon pituisia ja koskivat vain synnytyksen jälkeistä aikaa (Dahlström 1993, 81; Kivimäki 1998, 5). Toisaalta, jos työntekijä oli raskauteen tai synnytykseen liittyvän sairauden johdosta estynyt tekemästä työtä muulloin kuin lain tarkoittaman synnytysloman aikana, oli työntekijällä oikeus sairausajan palkkaan. Äitiysrahan maksukausi oli siis aluksi monilla sopimusaloilla pidempi kuin lakisääteinen vapaa. Äitiysrahakausi ja lakisääteinen synnytysloma tulivat samanpituisiksi vasta vuonna 1971. Samalla äitiysrahakausi pidennettiin kolmeen kuukauteen (72 arkipäivää). Lisäksi monet työnantajat olivat myöntäneet naisille jo pari vuosikymmentä aikaisemmin pidempiä synnytyslomia kuin heidän lakisääteiset lomansa olivat (KM 1948:9,11).

¹ Suomessa oli kuitenkin otettu käyttöön äitiysavustus, jota maksettiin vuodesta 1937 tarveharkintaisena köyhimmille lapsiperheille, vuodesta 1949 lähtien kaikille synnyttäjille. Äitiysavustus otetaan pienehkön rahasumman sijasta yleisimmin vastaan äitiyspakkauksen muodossa.

Isien oikeuksista lomaan lapsen syntymän ja hoidon yhteydessä alettiin keskustella sekä Suomessa että Ruotsissa 1960-luvulla, osana tuolloin herännyttä uutta nais- ja tasa-arvoliiikettä. Molemmat maat ovat uranuurtajia isien oikeuksien kehittämässä, mutta erityyppisissä vapaissa. Ruotsi on uranuurtaja vanhempien kesken jaettavassa vanhempainvapaassa, Suomi isyysvapaassa, vain vuoden jäljessä Norjasta ².

Seuraavissa kappaleissa tarkastellaan lähemmin vanhempainvapaiden syntyä Suomessa ja Ruotsissa.

2.1.1 Vapaiden pituus ja rakenne

2.1.1.1 Suomalaisen vanhempainvapaan pääpiirteet

Suomessa Naisten asemaa pohtiva komitea piti vuonna 1971 voimaan tulevaa äitiysloman pidennystä lapsen syntymän jälkeen kuudesta noin 8 viikkoon liian lyhyenä. Se piti lyhyen tähtäyksen tavoitteena äideille vähintään 12 viikon lomaa lapsen syntymän jälkeen ja pidemmällä tähtäyksellä 6 kuukauden lomaa. Komitea arvioi, että äitiyden perusteella yksinomaan naisille kohdennettuihin etuuksiin voisi liittyä myös haittavaikutuksia naisten asemalle työelämässä, joten komitea ehdotti pidennyksen tehtäväksi siten, että 12 viikon jälkeen vanhemmat voisivat sopia, miten he jakaisivat loppuloman. Komitea korosti myös loman merkitystä isän ja lapsen välisen suhteen kehittymiselle, sillä ”miehen ja lapsen suhteen välisestä köyhydestä kärsivät molemmat”. (KM 1970:A8, 88.)

Äitien synnytysloman kehittämistä kohti vanhempainlomaa käsiteltiin seuraavan kerran sosiaali- ja terveysministeriön asettamassa komiteassa 1970-luvun puolivälissä (KM 1975:92). Komitean työn kuluessa äitien synnytysloma oli juuri pidennetty 7 kuukauteen (174 arkipäivää), josta 6 kuukautta kohdennettiin lapsen syntymän jälkeen. Komitea ei esittänyt uusia pidennyksiä, mutta se esitti, että olemassa olevasta lomasta vanhemmat voisivat jakaa 3 viimeistä kuukautta. Työnantajapuolen eriävässä mielipiteessä vanhempainvapaan pituudeksi esitettiin vain 2 kuukautta, koska laajaan käyttöön tulevana isien loma aiheuttaisi ”huomattavia järjestelyongelmia elinkeinoelämässä ja julkisessa hallinnossa”. Pitkän aikavälin tavoitteena komitea piti vuoden vanhempainvapaata lapsen syntymän jälkeen sekä isien mahdollisuutta isyyslomaan, jonka isä voisi käyttää äidin kanssa samanaikaisesti lapsen syntymän yhteydessä.

Komitean perusteli vanhempainvapaan kehittämistä ensiksikin tasa-arvo- ja työvoimapolitiittisesti: ”... perhepoliittiset toimenpiteet tulisi kohdentaa mahdollisimman tasapuolisesti sekä nais- että miespuolisiin työntekijöihin... Mikäli etuuksia myönnetään vain naisille, se saattaa vaikuttaa haitallisesti heidän ase-

² Norjalaisilla isillä on oikeus vapaaseen mutta ei isyysrahaan. Isyysvapaa on kuitenkin useissa työehtosopimuksissa sovittu palkalliseksi vapaaksi.

maansa työmarkkinoilla”. Äitiyslomajärjestelmästä aiheutuvien haittojen ja kustannusten kohdentumista pidettiin epäkohtana jo yli 30 vuotta sitten, koska niiden nähtiin kohdistuvan eniten naisvaltaisille talouden aloille. (Kivimäki 1998, 9; KM 1975: 92). Komitea perusteli vanhempainvapaata myös etuna lapsen kehitykselle ja isien lastenhoitovalmiuksien kasvulla. Lapselle tarjoutuisi äidin lisäksi mahdollisuus toiseen pysyvään ihmissuhteeseen ja ”kiinteä isä-lapsi-suhde rikastuttaisi sekä isän että lapsen elämää ja lisäisi lapsen turvallisuuden tunnetta”. Sukupuoliroolien todettiin muuttuneen samalla kun naisten ja miesten välinen työnjako oli muuttumassa (KM 1975: 92, 16–17).

Vanhempainvapaata saatiin kuitenkin odottaa aina vuoteen 1980 asti. Tätä ennen äitiyslomaa pidennettiin lähes vuosittain ja isyyslomasta päästiin yksimielisyyteen. Isien oikeus kahden viikon lomaan lapsen syntymän yhteydessä tuli voimaan vuonna 1978. Isyysloma ei kuitenkaan ollut isien subjektiivinen oikeus, vaan se edellytti äidin suostumusta, ja jos isä piti vapaata, äitiyslomaa (tuolloin jo yhteensä 198 arkipäivää) vähennettiin vastaavilla päivillä. (Haataja 2005b).

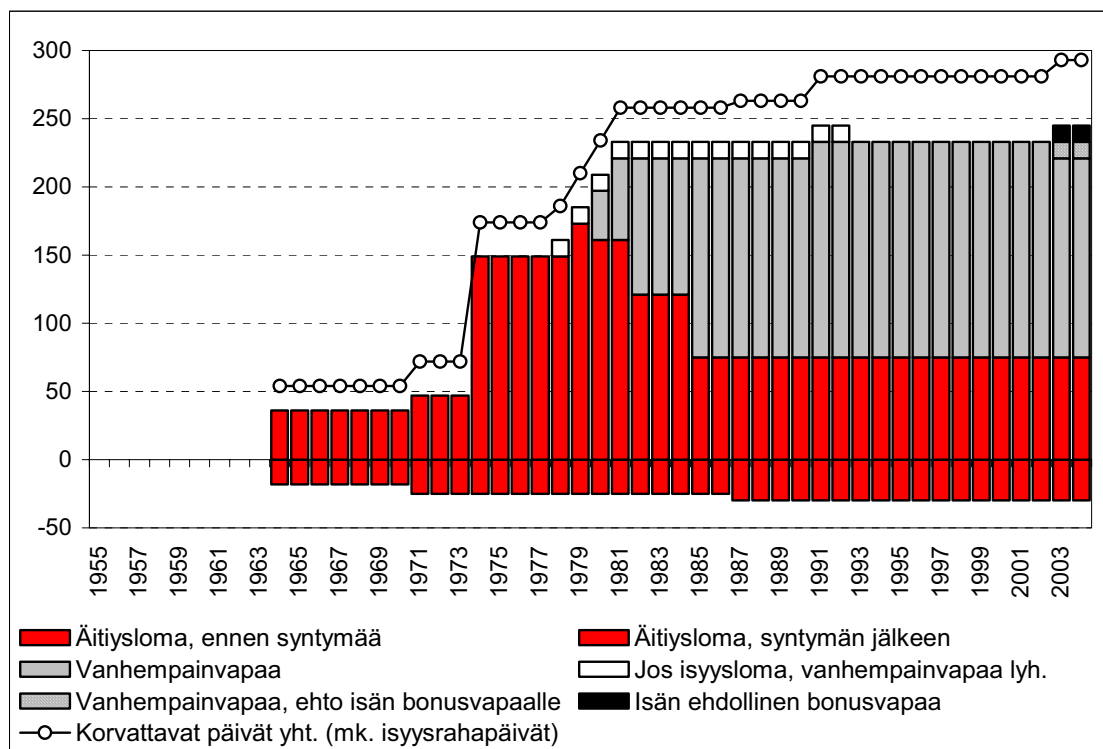
Isien oikeudet lapsiin ja lasten oikeudet isiin olivat, kuten komiteatyössä, myös yhtenä perusteluna hallituksen esityksille isyys- ja vanhempainvapaiksi. Sen sijaan tasa-arvopoliittiset perustelut sivuutettiin ja ne korvautuivat hoiva- ja työllisyyspoliittisilla perusteluilla. Isyysvapaata perusteltiin paitsi äidin avun tarpeella kotona synnytyksen jälkeen, etenkin koska kunnallisesta kotiavusta oli monin paikoin pulaa (HE 207/1977). Isyyslomauudistukseen sisältyi äitiysloman pidentäminen ja pidennyksen arvioitiin yhtäältä parantavan äitien taloudellisia mahdollisuuksia jäädä kotiin hoitamaan lasta nykyistä pidempään. Toisaalta ”lomien ajaksi vapautuvat työpaikat tarjoaisivat uusia työtilaisuuksia ilman niihin liittyviä perustamiskustannuksia ja sijoituksia”.

Ensimmäisen vanhempainvapaan perusteluissa oltiin vielä huolissaan äidin oikeuksista (HE 131/1979). Sitä, että isät voisivat jakaa (vain) kuukauden koko lomasta perusteltiin sillä, että ”äidin terveyttä ja lapsen kehitykselle tarpeellisenä pidettävää rintaruokintaa silmällä pitäen äitiysrahan suorittaminen yksinomaan lapsen äidille ensimmäisten elinkuukausien aikana on perusteltua”. Työmarkkinapoliittiset perustelut olivat suunnilleen samat kuin isyysvapaassa. ”Lapsenhoidon kannalta ja työmarkkinapoliittisista syistä” on äitiysrahajärjestelmää kehitettävä siten, että ”perheellä olisi mahdollisuus päättää nykyistä pidemmältä ajalta, kummalle vanhemmista äitiysraha suoritetaan”.

Vanhempainvapaa tuli voimaan vuonna 1980 kuukauden mittaisena ja, kuten isyysloma, myös ehdollisena äidin suostumukselle. Loman nimikin oli vielä tuolloin äitien synnytysloma. Lomaa pidennettiin molemmissa uudistuksissa, kun isien oikeuksia lisättiin. Terminologia muutettiin vastaamaan käytäntöä vasta vuonna 1985, mutta isien oikeudet edellyttivät äidin suostumusta aina vuoteen 1991 asti (Haataja 2005b, 92).

Vanhempainvapaan kehittäminen eteni 1980-luvun alussa siten, että päiväraha-päivien kokonaispituutta lapsen syntymän jälkeen ei enää vuodesta 1981 lähtien lisätty. Sen sijaan yksinomaan äidille varattua aikaa alettiin lyhentää jaettavan vanhempainvapaan hyväksi. Lisäksi äitiyslomaa ennen lapsen syntymää pidentettiin kahteen otteeseen seuraavan 10 vuoden aikana. Vuodesta 1991 loma voi alkaa 30–50 ennen lapsen laskettua syntymäaikaa, mutta mitä aikaisemmin loman aloittaa, sitä lyhyemmäksi jää lapsen hoitoon käytettävä aika syntymän jälkeen.

Kuvio 2.1.1 Äitiys-, isyys- ja vanhempainrahapäivät yhteensä sekä äitiys- ja vanhempainrahapäivät ennen ja jälkeen lapsen syntymän Suomessa 1963–2004.¹⁾

1) Äitiysloman voi aloittaa 30–50 päivää ennen lapsen syntymää ja äitiysloman pituus lapsen syntymän jälkeen riippuu äitiysloman aloitusajankohdasta. (Nolla kuvion pystyakselilla kuvaa lapsen syntymähetkeä, 30 arkipäivää äitiysrahauden aloittamisesta). Isyysloma esitetään pylväissä vain vuoteen 1993 asti, koska siihen asti isyysloma lyhensi lapsen hoitoon käytettävää vanhempainvapaa-aikaa. Tämän jälkeen isyysvapaapäivät näkyvät vain korvattavien päivien yhteissummassa.

1990-luvulla vanhempainvapaajärjestelmä pysyi Suomessa pääperiaatteiltaan lähes samanlaisena kuin se oli 1980-luvun puolivälissä. Suurimmat muutokset 1990-luvulla liittyivät siihen, että isien oikeuksista tuli yhteisesti neuvoteltava oikeus (1993), siihen, ettei isyysvapaa enää lyhentänyt vanhempainvapaan kokonaispituutta (1993), ja isyysvapaan pidentämiseen kolmeen viikkoon ja vanhempainvapaan pidentämiseen kahdella viikolla vuonna 1991. Toisaalta vuonna 1993

kaksi vuotta vanhempainvapaan pidennys leikattiin pois, kun isyysvapaasta tuli isien oma oikeus (Haataja 2005b, 92–93). (Kuvio 2.1.1.)

Seuraavan kerran vanhempainvapaajärjestelmää uusittiin Suomessa 2000-luvun alussa. Vanhempainvapaan ”isäkiintiö” toteutettiin muista Pohjoismaista poiketen ehdollisena ja viimeisenä Pohjoismaista vuonna 2003. Toisaalta Tanskassa isäkiintiö oli ehtinyt olla voimassa vain muutaman vuoden ja siitä luovuttiin vuoden 2002 päivärahauudistuksessa (Haataja 2004a). Ehdollinen isäkiintiö Suomessa tarkoittaa, että saadakse kahden viikon pidennyksen vanhempainrahakauteen (bonusvapaaseen) isän on ensin pidettävä olemassa olevasta, yhteisesti neuvoteltavasta vapaasta vähintään kaksi viimeistä viikkoa.

2.1.1.2 Ruotsalaisen vanhempainvapaan pääpiirteet

Ruotsissa tuli voimaan ensimmäisenä maailmassa lakisääteinen äitiysloma, jolta ajalta maksettiin myös korvausta. korvatun äitiysloman pituus oli 3 kuukautta ja sitä saattoi jatkaa ilman korvausta vielä kolmella kuukaudella. Vuodesta 1963 lähtien Ruotsissa on ollut voimassa yleinen äitiysrahajärjestelmä, joka turvasi kaikille äideille vähintään peruspäivärahan. Työssä olevat äidit, jotka joutuivat keskeyttämään työnteon lapsen syntymän johdosta, olivat oikeutettuja peruspäivärahan lisäksi lisäpäivärahaan (tillägssjukspenning) enintään 180 päivän, 6 kuukauden, ajalta, joka oli vakuutusmaksuluokan perusteella ansioihin sidottu. (Berggren 2005; RFV 2004:4; Hiilamo 2002, 112).

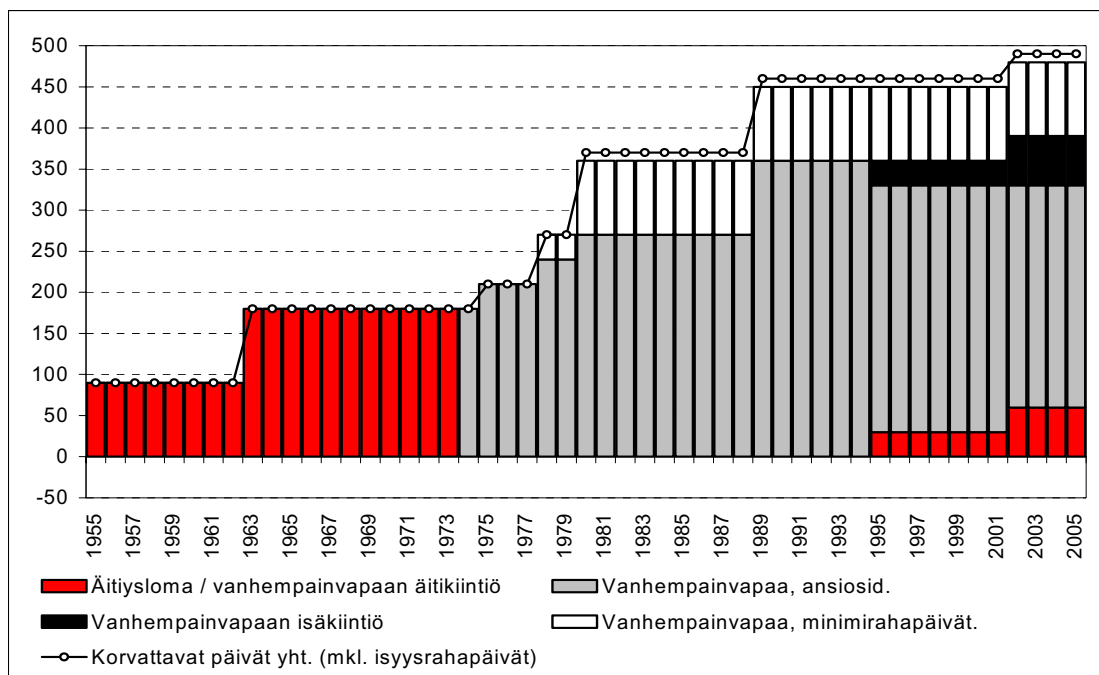
Vuoden 1974 alusta äitiysloma ja –rahajärjestelmä muutettiin vanhempainvapaajärjestelmäksi. Uudistus oli aikaansa nähden radikaali, sillä koko äitiysvapaa säädettiin vanhempainvapaaksi, josta puolet eli kolme kuukautta kuului isälle ja toiset kolme kuukautta äidille. Käytännössä vanhemmat saattoivat kuitenkin luovuttaa oman vanhempainvapaa-oikeutensa kokonaan tai osittain toiselle vanhemmalle. Euroopan unionin tasolla samat periaatteet sisältävä vanhempainvapaadirektiivi tuli voimaan vuonna 1996 (96/34 EY). Alkuperäinen tavoite EU-direktiivissä oli kuitenkin ollut se, että vanhempainvapaa-oikeudet olisivat olleet siirtämättömiä oikeuksia molemmille (Moss ja Deven 1999).

Hallituksen esitys vanhempainvapaan perusteluiksi oli, toisin kuin Suomessa, tasa-arvopoliittinen. Esityksen mukaan ”nykyajalle luonteenomainen naisten ja miesten välinen työnjako kahlitsee sekä naisia että miehiä erilaisiin rooleihin ja ehkäisee siten yksilöiden vapaata henkilökohtaista kehitystä. Tasa-arvovaatimukset eivät koske muutoksia pelkästään naisten vaan myös miesten olosuhteissa. Muutokset koskevat muun muassa naisten lisääntyviä mahdollisuuksia työelämässä ja miesten lisääntyviä mahdollisuuksia ottaa suurempi vastuu lapsista. Hallituksen on ryhdyttävä toimiin sosiaalisen elämän eri alueilla muuttaakseen sekä miesten että naisten asemaa” (kirjoittajan käänös Anita Nybergin englanninkielisestä käännöksestä julkaisemattomassa yhteistyöpaperissa Ruotsin hallituksen esityksestä 1973:47, sivu 43).

Jotkut tutkijat ovat myös korostaneet, että Ruotsissa oli lähinnä taloudellinen välttämättömyys, eivät vain tasa-arvopoliittiset syyt, myös tärkeä motiivi sille, että vanhempainvakuutusjärjestelmä luotiin. Ruotsissa oli 1960-luvulta lähtien vallinnut huomattava työvoiman kysyntä, ja työvoiman kysyntää haluttiin tyydyttää turvaamalla myös kotimaisen työvoimatarjonnan (naiset) kasvu, ei vain maahan muuttavien siirtotyöläisten turvin. (Berggren 2005, 9).

Vuoden 1974 vanhempainvapaaudistuksessa päivärahaista tuli ansiosidonnainen, 90 prosentin korvaustason tarjoava etuus, joka alkoi kasvattaa myös eläketurvaa. Vanhempainrahakauden saattoi aloittaa aikaisintaan 60 päivää ennen lapsen syntymää tai vasta lapsen syntymästä lähtien. Isien oikeus vapaaseen liittyi äidin työmarkkina-asemaan vuoteen 1986 asti ja isän vanhempainraha johdettiin alun perin äidin työtuloista. Isien päiväraha alkoi määräytyä omien ansioiden perusteella vasta vuodesta 1988 lähtien.

Kuvio 2.1.2. Vanhempainvakuutuksen korvaamat päivät käyttötarkoituksen mukaan Ruotsissa 1955–2004 (isyysrahopäivät vain yhteissummassa).

Isyysvapaa (pappa dagar) tuli Ruotsissa voimaan vuonna 1980. Isät saivat jäädä kotiin äidin kanssa enintään 10 päiväksi lapsen syntymän yhteydessä. Isyysvapaa ei ollut alun perin osa vanhempainvakuutusta, sillä isäpäivät rahoitettiin sairaan lapsen tilapäiseen hoitoon ja pienten lasten kontaktipäivien rahastosta. (Sundström ja Duvander 1998). Rahasto yhdistettiin vuonna 1999 vanhempainrahajärjestelmään. Tilapäinen vanhempainraha järjestelmä tuli voimaan samanaikaisesti kuin vanhempainvapaajärjestelmänkin vuonna 1974. Se oli tarkoitettu alle 10-vuotiaan sairaan lapsen hoitoon ja pituus oli aluksi 10 päivää perhettä kohti vuo-

nessa. Isät saattoivat käyttää näitä päiviä ennen vuotta 1980 isyysvapaan tapaan, mutta silloin sairaan lapsen hoitopäivät vastaavasti vähenivät. Kun järjestelmästä vuonna 1980 erotettiin isille lapsen syntymän yhteyteen isyysvapaata varten omat 10 päivää, pidennettiin sairaan lapsen hoitopäivät vuodessa 60 päivään lasta kohti vuodessa (www.rfv.se / Tillfällig föräldrapennig, maaliskuu 2006).

Vanhempainvapaan pituutta kasvatettiin vuosina 1974–1990 asti useampaan kertaan. (Kuvio 2.1.2) Vuodesta 1978 lähtien vapaan pituutta kasvatettiin ensin 30 päivän ja myöhemmin 90 päivän eli kolmen kuukauden vähimmäispäiväraha-kaudella (garantidagar, vuodesta 2002 lähtien nimellä lägstanivådagar). Samanaikaisesti säädettiin erityisistä vanhempainrahapäivistä. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että vanhemmat saattoivat käyttää 90 päivää vanhempainrahakaudesta heille sopivampana aikana, kunnes lapsi on käynyt ensimmäisen kouluvuotensa. (RFV 2004:4).

Vuosina 1990–2001 ruotsalainen vanhempainvapaa oli yhteensä 450 päivää eli 15 kuukautta, joista 12 kuukautta oikeutti ansiosidonnaiseen ja kolme kuukautta vähimmäismääräiseen päivärahaan. Isät siirsivät vielä pääosan vanhempainvapaoikeuksistaan äideille, eikä lastenhoidon jakaminen edennyt toivotulla tavalla. Vuonna 1995 Ruotsi seurasi Norjaa, joka oli uudistanut vanhempainvapaaajärjestelmänsä vuonna 1993 (Haataja 2004a), ja kiintiöi kuukauden vanhempainvapaasta siirtämättömäksi oikeudeksi isille (ja äideille). Jos toinen vanhemmista ei käyttänyt kiintiöityä oikeuttaan, perhe menetti päivärahat ja korvatun vapaan kiintiöajalta.

Isäkiintiö ei ollut kuitenkaan ruotsalaisessa vanhempainvapaaajärjestelmässä uusi ajatus, sillä naiset olivat jo vanhempainvapaalainsäädännön yhteydessä pyrkineet siihen, että yksi vanhemmista saisi pitää vain osan koko vapaasta ja toiselle vanhemmalle oli varattava vähintään yksi kuukausi (isäkuukausi). Kun keväällä 1976 vanhempainvapaaseen suunniteltiin kuukauden pidennystä ilman kiintiöintiä, tekivät naiskansanedustajat puoluejohtoaan informoimatta kaappauksen (”kvinnokupp”), jossa tehtiin aloite vanhempainvapaan kiintiöinnistä. Hallitus ei kuitenkaan ehtinyt käsitellä aloitetta ja vaalien jälkeen samana vuonna vaihtunut hallitus ei tehnyt aloitetta kiintiöimiseksi. Naiskansanedustajien huolena oli se, että pitkän vanhempainvapaan epätasainen jakautuma vaikeuttaisi ennestään naisten asemaa työmarkkinoilla. (Berggren 2005, 190).

Vuonna 2002 vanhempainvapaasta kiintiöitiin 2 kuukautta kummallekin vanhemmalle. Samalla ansiosidonnaista vanhempainrahan maksukautta pidennettiin 30 päivällä. Vuodesta 2002 lähtien vanhempainvapaiden yhteispituus on ollut 16 kuukautta (480 päivää). Niistä 4 kuukautta (120 päivää) on vapaita, joita ei voi siirtää toiselle puolisolle (kuvio 2.1.2).

Suurten periaatteellisten erojen lisäksi järjestelmiin liittyy monia pienempiä eroja – ja eroja on enemmän kuin yhtäläisyyksiä. Niitä käsitellään seuraavassa.

2.1.2 Sosiaalisista ja taloudellisista oikeuksista

2.1.2.1 Päivärahan sosiaaliset oikeudet

Edellä kävi ilmi, että suomalaisen ja ruotsalaisen vanhempainvapaajärjestelmän synnyssä ja kehityksessä on *periaatteellisia eroja*. Vanhempainvapaa oli Ruotsissa alusta lähtien yksilöllinen oikeus sekä isille että äideille, mutta kumpikin vanhemmista (yleensä isä) voi siirtää oman osuutensa toiselle vanhemmalle (äidille). Suomessa isien oikeus vapaaseen oli pari ensimmäistä vuosikymmentä ehdollinen äidin suostumukselle. Suomalaiseen vanhempainvapaaseen ei sisälly vielä isille omia oikeuksia, sillä isien uudenkin bonusvapaan käyttö edellyttää ensin yhteistä sopimista kahden viikon vanhempainvapaan käytöstä.

Toisaalta eivät ruotsalaistenkaan isien oikeudet olleet aluksi täysin yksilöllisiä. Isän oikeus vanhempainvapaaseen ja –rahaan riippui äidin työmarkkina-asemasta vuoteen 1986 asti ja isien päivärahat määräytyivät äitien tulojen perusteella vuoteen 1988 asti. Suomalaisten isien päiväraha määräytyi alusta lähtien isien omien tulojen perusteella. Se, että isien mahdollisuus vapaaseen liittyi Ruotsissa alun perin siihen, että äidillä oli myös oikeus vapaaseen (äiti oli työelämässä), mutta Suomessa isien vapaa-oikeuksiin vaikutti vain äidin suostumus, merkitsi tuskin suuria eroja käytännössä. Jos äiti ei ollut työelämässä, mutta sai vanhempainrahaa, ei isien kotiin jääminen olisi kannattanut kummassakaan maassa, koska silloin koko perheen olisi pitänyt elää isän vanhempainrahalla, kun äidillä ei ollut työpaikkaa mihin mennä.

Yhteistä päivärahoille molemmissa maissa on ensiksikin niiden sitominen ansiioihin ja veronalaisuus, Ruotsissa vuoden 1974 vanhempainrahauudistuksesta lähtien ja Suomessa vuonna 1982 voimaan tulleesta päivärahuudistuksesta lähtien. *Toinen yhteinen piirre* molemmille maille on se, että kaikki äidit, työmarkkina-asemasta ja aikaisemmista tuloista riippumatta ovat oikeutettuja vähintään vähimmäispäivärahaan. Suomessa kuitenkin nostettiin kahdessa 1990-luvun päivärahareformissa tulo rajaa, joka oikeuttaa ansiosidonnaiseen päivärahaan. Sairauspäivärahamuutokset saivat aikaan myös sen, että ansiosidonnaisen päivärahan nettokorvaus on pienimmillä ansioilla alempi kuin keskituloisilla. (ks. ku- vio 2.1.4; Haataja 2005b; Haataja ym. 2006, 53).

Vaikutus eläkkeisiin. Vanhempainvapaan ajalta äidille ja isälle on karttunut pois-aolopäivistä eläke suunnilleen samaan tapaan kuin työssä ollessa. Ruotsissa eläke on karttunut vuodesta 1974 ja Suomessa tietyin ehdoin vuoden 1982 päivärahuudistuksen jälkeen. Eläkkeen karttumaoikeuksia parannettiin vuoden 2005 eläkeuudistuksessa (Tuominen 2002).

Vaikutus vuosilomiin. Vanhempainvapaat kartuttavat molemmissa maissa palkallista vuosilomaa samaan tapaan kuin työssäolo. Ruotsissa palkallinen vapaa karttuu kuitenkin vain 180 vanhempainvapaapäivältä eli puolelta vuodelta, ja vain puolet siitä, mitä vuoden palkkatyö kartuttaa vuosilomaa.

Suomessa palkallinen vuosiloma karttuu koko vapaan ajalta samoin kuin työssä ollessa. Työnantajan on maksettava toistaiseksi voimassa olevassa työsuhhteessa vuosiloman palkka ja lomarahaa, tai jos työsuhde päättyy vanhempainvapaan aikana, vuosilomakorvaus. Vuodesta 1994 lähtien työnantajat ovat voineet hakea Kelalta korvausta vuosilomapalkan tai lomakustannusten korvauksiin. Työnantajille maksetaan korvausta 2,5 päivältä niiltä kuukausilta, joilta vuosiloma on karttunut. Vuoden 2005 alusta vuosilomakorvauksen taso päivää kohti on ollut 1,55 kertaa työntekijän päivärahan suuruinen (Metsämäki 2005, 30–31).

Ruotsissa *yhden huoltajan ja kahden huoltajan vanhempainvapaa-oikeudet* ovat yhtä suuret perhettä kohti. Tämä tarkoittaa sitä, että yksinhuoltajaäidit voivat hoitaa vanhempainvakuutuksen turvin lasta kotona yhtä pitkään kuin kahden huoltajan lapsiperheet. Suomessa ehdollinen isäkiintiö ja kahden viikon pidennys koskee vain kahden huoltajan perheitä ja yksinhuoltajaisia. Hallituksen esityksen perusteluna oli se, että uuden isyysvapaan (bonusvapaan) tarkoituksena oli kannustaa nimenomaan isiä ottamaan vastuuta lastenhoidosta (HE 147/2002).

Ruotsissa myös *muut kuin lapsen biologiset vanhemmat* voivat ottaa hoitovastuuta ja jäädä pois työstä hoitamaan kumppanin, ystävän jne. Oikeudet laajenivat 2000-luvun alussa. Suomessa miesten vanhempainvapaa-oikeuksien käyttöön edellytetään lapsen kanssa samassa taloudessa olevaa aikuista, jonka ei kuitenkaan tarvitse olla avioliitossa lapsen äidin kanssa.

Ottovanhempien oikeuksia ei tässä raportissa käsitellä. Yleisperiaate kuitenkin on se, että ottovanhempien oikeudet ovat lähentyneet biologisten vanhempien oikeuksia, kun kyseessä ovat pienet lapset. Ottovanhempien oikeudet ovat Suomessa kuitenkin jäljessä ruotsalaisten ottovanhempien oikeuksista biologisiin vanhempiin verrattuna mm. vanhempainvapaakysymyksissä.

2.1.2.2 Päivärahan tasot

Sekä Suomessa että Ruotsissa on ansiosidonnainen vakuutusperusteinen sekä asumisperusteinen päiväraha-oikeus. Jälkimmäinen oikeus takaa minimipäivärahan kummassakin maassa.

Ruotsissa on kahdenlainen *minimipäivärahajärjestelmä*, peruspäiväraha (grundnivå) niille, joiden ansiotulot eivät yllä ansiopäivärahan tasolle, sekä jatkettun vanhempainvapaan (90 päivän) peruspäivärahan tasoiset päivärahapäivät (lågstatsnivådaggar). Alun perin näistä päivistä maksettiin samansuuruinen 60 kruunun päiväraha, johon ei tehty minkäänlaisia tasokorotuksia vuodesta 1987 lähtien

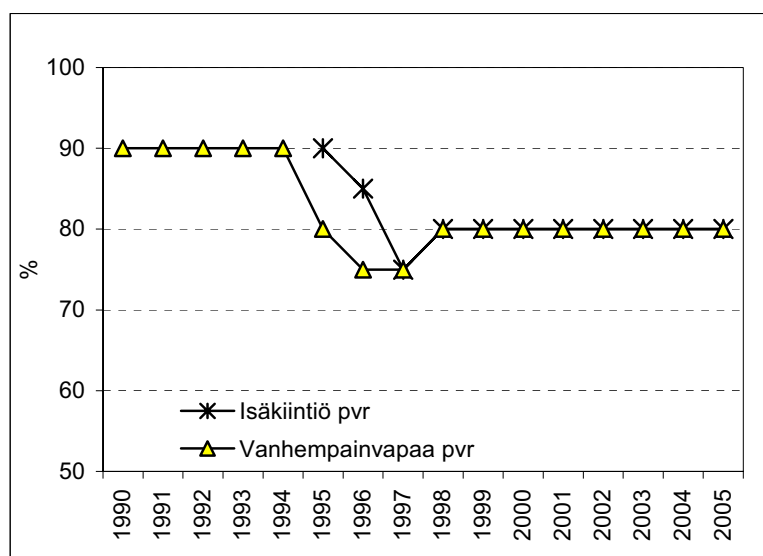
2000-luvulle asti. Peruspäivärahan reaaliarvo jäi huomattavasti jälkeen Suomen tasosta jo 1990-luvun vaihteessa (Hiilamo 2002, 253). Vain peruspäivärahan oikeutettujen vanhempien päiväraha (grundnivå) korotettiin kuitenkin 2000-luvulla 60 kruunusta 180 kruunuun (noin 19 euroa), mutta kolmen kuukauden peruspäivärahapäivien taso pysyi edelleen 60 kruunussa (noin 6,5 euroa).

Suomessakin vanhempainraha peruspäiväraha pysyi 1990-luvun alun korotusten ja leikkausten vuosina 1996–2002 samassa nimellisarvossa (10,09 euroa/päivä), eli päivärahan reaaliarvo laski. Vuonna 2003 minimipäiväraha nousi 11.45 euroon ja vuonna 2005 päiväraha korotettiin 33 prosentilla 15,20 euroon.

Ansiopäivärahan korvaustasot määräytyvät Suomessa ja Ruotsissa erilaisin perustein. Ruotsissa vanhempainpäivärahan korvausprosentti on kaikille sama. Maksettavan päivärahan suuruudella on kuitenkin ansiokatto, jota suuremmista ansioista ei päivärahaa makseta. Ansiokatto on 7,5-kertainen suhteessa sosiaalivakuutuksen perustasoon (prisbasbelopp). Lisäksi osa päivärahasta, vuodesta 1980 lähtien 3 kuukautta, maksetaan vähimmäispäivärahan suuruisena (lågstatd-nivådagrar).

Suomessa oli ennen vuoden 1982 päivärahuudistusta sekä ansiokatto että ansiokynnys: Ansiokatto määritteli suurimman maksettavan päivärahan tason ja ansiokynnys sen, miten paljon ansioita täytyi olla, jotta pääsi ansiopäivärahan piiriin. Vuoden 1982 uudistuksessa ansiokatto poistettiin, mutta työtulojen korvausaste pienenee suuremmilla tulotasoilla. Pienimmätkin työtulot alkoivat kasvaa päivärahaa.

Kuvio 2.1.3. Vanhempainvapaapäivien, niistä isille kiintiöityjen päivärahapäivien bruttokorvaustasot ansiokattoon asti vuosina 1990–2005.

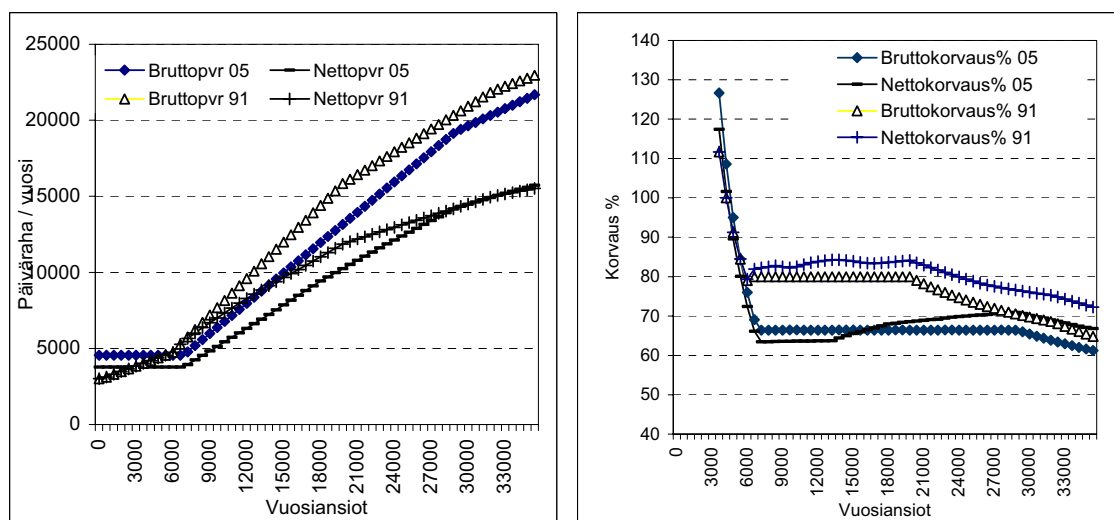

Lähde: Nyberg 2003a

Molemmissa maissa leikattiin ansiosidonnaista vanhempainpäivärahaa 1990-luvulla. Lisäksi vähimmäispäivärahan tasoa leikattiin ja / tai päiväraha jätettiin tasokorotusten ulkopuolelle. Ruotsissa vanhempainrahan korvausprosentti ansiosta laskettiin 90:stä 80 prosenttiin vuonna 1995, mutta samana vuonna voimaan tulleen isäkiintiön päivärahan peruste jätettiin vielä 90 prosenttiin. Kahtena seuraavana vuonna molempien päivärahojen korvaustasoa laskettiin edelleen, niin, että vuonna 1997 sekä vanhempainrahan että isäkiintiön päivärahan korvaustaso oli vain 75 prosenttia. Seuraavana vuonna päivärahojen taso palautettiin 80 prosenttiin ja se on pysynyt samana molemmissa vanhempainrahoissa (kuvio 2.1.3).

Suomessa vanhempainpäivärahan maksuperiaatteita muutettiin 1990-luvulla kahteen otteeseen. Vuosikymmenen alussa ansiopäivärahan korvaustasoa leikattiin, mutta minimipäivärahaa korotettiin. Minimipäivärahaa korotettaessa päivärahajärjestelmään palautettiin ansiokynnys, eli pienimmät ansiot oikeuttavat vain minimipäivärahaan. Vuosikymmenen jälkipuolella minimipäiväraha leikattiin ja ansiosidonnaisen päivärahan määräytymisperusteisiin tehtiin jonkin verran muutoksia. Työtulokynnystä ansiopäivärahan piiriin pääsemiseksi korotettiin edelleen, mikä osaltaan kasvatti pelkän minimipäivärahan saajia (Haataja 2005b). Nykyisin vuositulojen on oltava noin 6 000 euroa, jotta päiväraha alkaa kasvaa.

Kuvio 2.1.4. Vanhempainrahan määräytymisperiaatteet Suomessa vuonna 1991 ja 2005: brutto- ja nettokorvaustasot (euroa / vuosi ja %) kummankin vuoden käyvin hinnoin.

Lähde: TUJA-mallilaskelmat, ks. Haataja ym. 2006.

Kuviossa 2.1.4 on esitetty suomalaisen vanhempainrahan määräytymisperusteet eri tulotasolla 1980-luvun periaattein sekä voimassa olevin periaattein 1990-luvun uudistusten jälkeen. Korvaustasojen muutokset eivät kuviossa kohdistu kuitenkaan samoille tulotasolle, koska tulot on esitetty käyvin hinnoin, joskin

euroiksi muutettuna. Päivärahan nettokorvaustaso on alentunut kaikkein pienimmillä ansiolla ansiopäivärahaan oikeuttavan tulokynnyksen jälkeen, jopa alemmaksi kuin nettokorvaustaso on keskituloisilla. Tämä johtuu muun muassa kunnallisen ansiotulovähennyksen vaikutuksesta.

Yhteistä molemmille korvausjärjestelmille on se, että suurituloisimpien, ja perheessä usein isien, katsotaan häviävän molemmissa järjestelmissä joko ansiokaton tai alenevan korvaustason johdosta, ja näin tarjoavan pienemmät taloudelliset kannusteet isille kuin äideille vapaiden käyttöön. Hyvätuloisimpien ja alimman korvaustason saavuttavien määrät kaikista vanhemmista ovat kuitenkin suhteellisen pienet. (Haataja ym. 2006, 54).

Suomen ja Ruotsin vanhempainrahan tasoeroista saa käsityksen tanskalaisen Hans Hansen³ Socialforskningsinstitutissa (SFI) tekemistä, esimerkkiperheisiin perustuvista laskelmista. Niissä on vertailtu, vuoden 2003 perustein, yksinhuoltajan ja kahden vanhemman perheiden (yksi vanhemmista on vanhempainvapaalla) käytettävissä olevia tuloja vastaavien työssä käyvien perheiden tuloihin useilla eri ansiotasolla ja laskennallisesti kahden vuoden ajalta. Niistä käy ilmi, että esimerkiksi vielä niinkin korkealla palkkatasolla, kuin kaksinkertainen teollisuustyöntekijän palkka, suomalaisen vanhempainrahan taloudellinen turva on pienempi kuin Ruotsissa, jossa on ansiokatto.

2.1.2.3 Valmisteilla olevat reformit vuonna 2006

Molemmissa maissa on keväällä 2006 valmisteilla päivärahaan tasokorotuksia.

Ruotsissa hallitus on antanut valtiopäiville ehdotuksen, jonka tavoitteena on nostaa korkeimpaan päivärahaan vaikuttavaa ansiokattoa 7,5:stä 10-kertaiseksi suhteessa sosiaalivakuutuksen perustason. Ruotsin kruunuissa tämä merkitsisi ansiokaton korottamista 24 800 kruunusta 33 000 kruunuun (3 560 €) kuukaudessa. Lisäksi hallitus on esittänyt 90 peruspäivärahapäivän päivärahan korottamista nykyisestä 60 kruunusta (6,5 €) 180 kruunuun (19,4 €) päivässä. Uudistusten on tarkoitus tulla voimaan 1.7.2006. (<http://forsakringskassan.se> nettisivun tiedote: 'Förslag på nya regler inom föräldraförsäkringen' 18.4.2006).

Suomessa ansiopäivärahaa ollaan korottamasta kahdesta syystä. Äitien päivärahaa korotetaan osittain siksi, että palkallisia vapaita tarjoavien työnantajien palkkakustannukset vähenisivät ja osittain siksi, että korkeampi korvaustaso kannustaisi useampia työnantajia tarjoamaan äitiysloman palkallisena. Isien päivärahaa korotetaan samalla kun isiä halutaan jakamaan enemmän vanhempainvapaita. Perhevapaakustannuksia selvittänyt työryhmä on esittänyt alkuvuodesta

³ Vertailussa ovat mukana myös Tanskan, Norjan, Ison Britannian, Hollannin ja Saksan vanhempainrahojen tasot. Maiden väliset eri ansiotasot on suhteutettu ns. APW-palkkaan, eli keskivertoteollisuustyöntekijän palkkaan kussakin maassa. Ks. www.sfi.dk / English / Care Architecture / Preliminary results / Microsimulation.

2006, että äitiysraha korotetaan 90 prosenttiin ansiotuloista 56 päivän ajalta ja isän vanhempainraha korotetaan 80 prosenttiin 50 ensimmäisen päivän ajalta. (www.stm.fi Tiedote 113/2006).

2.1.2.4 Päivärahan karttuma-ajoista

Suomessa oikeus vanhempainrahaan on kaikilla, jotka ovat asuneet Suomessa vähintään 180 päivää ja raskaus on kestänyt vähintään 154 päivää. Oikeus ansiosidonnaiseen vanhempainrahaan syntyy sairausvakuutuksen piiriin kuuluvilla henkilöillä viimeksi verotuksessa todettujen työtulojen perusteella. Tästä periaatteesta voidaan poiketa vanhemman eduksi, jos vanhemman työtulot ovat tämän jälkeen merkittävästi kasvaneet. Molemmissa maissa ansiosidonnaista päivärahaa ei ole sidottu työsuhteeseen, vaan ansaittujen työtulojen suuruuteen.

Ruotsissa henkilöt kuuluvat sairausvakuutuksen piiriin työsuhteen alkaessa ja työsuhteen päätyttyä kolme kuukautta. (RFV 2002:1). Vanhemmalla on oikeus vanhempainvapaaseen, jos hän on ollut työsuhteessa vähintään 6 kuukautta ennen vapaan alkua tai yhteensä 12 kuukautta viimeisen kahden vuoden aikana (Berggren 2004).

Ansiosidonnainen vanhempainrahajärjestelmä edellytti alun perin molemmissa maissa lapsen syntymää edeltäviä ansiotuloja. Jos seuraava lapsi syntyi niin lähellä edellistä synnytystä, ettei äiti ollut ehtinyt kerätä riittävästi työtuloja, väheni päivärahan taso seuraavan lapsen syntymän yhteydessä. Ansiotulojen karttumisperiaatetta on sittemmin lievennetty molemmissa maissa.

Ruotsissa äidit palaavat lapsen syntymän jälkeen usein osa-aikatyöhön. Osa-aikatyö saattoi alentaa seuraavasta lapsesta saatavaa päivärahaa. Vuonna 1980 tuli voimaan niin sanottu nopeuttamispremio (snabbhetspremie). Vanhemmat, jotka olivat lyhentäneet edellisen lapsen syntymän jälkeen työaikaansa ja joiden seuraava lapsi syntyi 24 kuukautta edellisen lapsen syntymän jälkeen, olivat oikeutettuja samansuuruiseen päivärahaan kuin edellisen lapsen syntymän yhteydessä. Vuonna 1986 aika pidennettiin 30 kuukauteen. Lainuudistuksella on todettu olleen lasten syntymien väliä nopeuttava. (Berggren 2005; Björnberg 2002). Vaikutukset näkyvät osittain myös 1980-luvun lopun syntyvyysbuumina.

Suomessa vastaavanlainen uudistus toteutettiin lokakuun alusta 2005 lukien (L 1224/2004). Sitä ei kuitenkaan ajateltu kompensoimaan niinkään alentuneita työtuloja osa-aikatyön johdosta, vaan erityisesti niiden äitien toimeentuloturvaan, jotka ovat jääneet kokonaan ansiotyöstä lasten syntymän jälkeen. Aikaisempi päivärahan taso säilyy, jos seuraava lapsi syntyy ennen kuin edellinen lapsi täyttää kolme vuotta, eli myös kotihoidontukijakso päättyy.

Suomessa vain vähimmäispäivärahaan oikeutettujen äitien määrä moninkertaistui 1990-luvun lopulla. Tämä ei johtunut pelkästään siitä, että monet naiset pitivät

pitkiä lapsenhoitojaksoja kokonaan ilman ansiotuloja. Toinen syy oli se, että siirtyminen työttömyysturvan piiristä, myös ansiosidonnaisen työttömyysturvan piiristä, vanhempainrahalle aiheutti tulotason pudotuksen vähimmäispäivärahalle. Työttömyyspäivärahaa ja sairauspäivärahaa saavien osalta epäkohta oli poistettu jo vuonna 1989, sillä siitä lähtien sairauspäivärahan tuli olla vähintään työttömyyspäivärahan suuruinen. Vanhempainrahajärjestelmään sama sääntö otettiin käyttöön vasta vuoden 2003 alusta lähtien (Haataja 2005b).

2.1.2.5 Päivärahan maksupäivät ja vanhempainvapaan pituus

Suomessa vanhempainpäivärahaa maksetaan 6 arkipäivältä viikossa ja keskimäärin 25 arkipäivältä kuukaudessa, maksimissaan 275 arkipäivää lasta kohti. Koska kuukaudessa on keskimäärin 30 päivää, jää yli 40 pyhäpäivä ”korvaamatta”. Vanhempainrahaa maksetaan nykyisin pisimmillään, jos isä käyttää ns. bonusvapaansa, 170 arkipäivältä. Kuukausiksi muutettuna vanhempainvapaa voi kestää enintään 6,8 kuukautta, ellei samaan aikaan ole syntynyt useampia lapsia.

Ruotsissa päivärahaa maksetaan periaatteessa 30 päivältä kuukaudessa. Vanhemmat voivat kuitenkin valita, kuinka monelta päivältä viikossa he haluavat vanhempainrahan. Maksupäiviä vaihtamalla voidaan vaikuttaa vanhempainloman pituuteen, mutta harvemmat maksupäivät, kuin 7 päivää viikossa, alentavat päivärahan korvaustasoa. Esimerkiksi, jos äiti tai isä ottaa päivärahaa vain 5 päivää viikossa 7 päivän sijasta vuoden ajan, vanhempainrahapäiviä saa säästettyä 60 päivää myöhemmin pidettäväksi ja korvattavaksi vanhempainvapaaksi.

Vanhempainrahaan oikeuttavien vapaapäivien ohella Ruotsissa on oikeus palkattomaan vapaaseen lapsen syntymän jälkeen. Vapaoikeus päättyy, kunnes lapsi täyttää 1,5 vuotta, oli tänä aikana ottanut ulos vanhempainrahapäivä tai ei. Palkattomasta vapaasta riippumatta vanhemmilla on oikeus kokopäiväiseen tai osapäiväiseen vapaaseen kaikilta niiltä päiviltä, joina he käyttävät vanhempainrahaa aina lapsen 8 ikävuoteen, tai kunnes lapsi on käynyt peruskoulun ensimmäisen luokan. (Berggren 2004). Päivärahapäivät voidaan siis käyttää osittain tai kokonaan ensimmäisen 1,5 vuoden aikana tai myöhemmin ne kaikki.

2.1.2.6 Päivärahavaihtoehdot ennen lapsen syntymää

Sekä Suomessa että Ruotsissa äiti voi jäädä vapaalle ja saada vanhempainrahaa ennen lapsen syntymää. Pakollinen poissaolo työstä on kummassakin maassa kansainvälisten sääntöjen mukaisesti 2 viikkoa ennen ja jälkeen lapsen syntymän. Suomessa on kasvatettu äitiysrahakauden pituutta ennen lapsen syntymää. Lisäksi on kehitetty erityisäitiyspäiväraha ja mahdollisuus siirtyä pois työstä erittäin vaarallisista työolosuhteista. Ruotsissa aikaa, jolloin vanhempainrahakausi ennen lapsen syntymää alkaa, ei ole määritelty. Sen sijaan Ruotsissa on raskausajan päiväraha, jonka piiriin pääsee lievemmin perustein kuin suomalaisen erityisäitiyspäivärahan piiriin.

Suomessa osa äitiysrahasta maksetaan aina ennen lapsen syntymää. Syntymää edeltävä äitiysrahakausi oli 18 arkipäivää vuosina 1964–1970, 24–25 arkipäivää vuoteen 1986 asti, 30 päivää vuoteen 1991 asti ja 30–50 päivää siitä lähtien. Vuoden 1987 jälkeen em. äitiysrahakaudet ovat alkaneet välittömästi ennen laskettua synnytysaikaa, tai jos lapsi syntyy ennen tätä, välittömästi lapsen syntymästä alkaen. Äitiysrahakauden pidennystä 50 päivään ennen lapsen syntymää vuoden 1991 lukien perusteltiin terveydellisistä syistä. Noin 20 prosenttia odotavista äideistä aloitti 30 päivän ennen laskettua äitiysrahakauden alkamisajankohtaa (HE 08/1990). Äitiysrahakauden aloittaminen ennen 30 päivää lasketusta synnytysajasta lyhentää aikaa lapsen hoitoon syntymän jälkeen.

Äidin terveydelle ja sikiön kehitykselle vaarallisista töistä ja oikeudesta *erityisäitiysrahaan* säädettiin erikseen samana vuonna kuin äitiysrahakauden aientamismahdollisuudesta 50 päivään (L 1192/1990). Vaarallisiksi töiksi on määritelty ne, joissa äiti on vaarassa altistua kemiallisille aineille säteilylle jne. Oikeus erityisäitiysrahaan alkaa, jos työnantaja ei pysty järjestämään vaaratonta työtä. Erityisäitiysraha koskee hyvin pientä osaa raskaana olevista naisista. Esimerkiksi vuonna 2005 erityisäitiysrahaa sai noin 690 naista.

Ruotsissa ei ole vanhempainrahakauden aloittamisajankohdasta ole muita määräyksiä kuin se, että äiti voi aloittaa halutessaan päivärahakauden 60 vuorokautta ennen laskettua synnytysaikaa (RFV 2002:1). Sen voi aloittaa myös lapsen syntymästä, missä tapauksessa koko päiväraha kohdentuu lapsen syntymän jälkeiseen aikaan. Äidin ja sikiön terveyden suojaksi luotiin vuonna 1980 *raskausajan päivärahajärjestelmä* (havandeskapspenning). Se on päiväraha, joka oli aluksi tarkoitettu korvaamaan ansiotulon menetyksiä vain työn fyysisen raskauden takia työstä pois jääville naisille. Vuonna 1985 se laajennettiin koskemaan töitä, joiden työympäristöstä saattoi olla vaaraa sikiölle. Raskausajan päivärahaan oikeuttavat työt on määritelty huomattavasti laajemmin kuin oikeudet erityisäitiyspäivärahaan Suomessa. Näitä töitä ovat paitsi raskasteollisuus myös sairaanhoito, liikenne, hotelli- ja ravintola- sekä kaupan ala. Ennen kuin tulevalla äidillä on oikeus raskausajan päivärahaan, on työnantajan yritettävä löytää äidille ja sikiölle vaaratonta työtä. (Berggren 2005.)

2000-luvun alussa RFV:n tekemässä selvityksessä todettiin, että suurin osa raskaana olevista naisista saa sosiaalivakuutuksen päivärahaa raskauden loppuvaiheessa, mutta korvauslajin välissä on alueittain suuria eroja. Raskausajan rahaa maksetaan keskimäärin runsaalle 20 prosentille raskaana olevista naisista ja keskimääräinen maksukausi on noin 40 päivää. (Berggren 2005, 13.) Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että noin viidennekseltä ruotsalaisista äideistä vanhempainrahat säästyvät maksettavaksi vasta lapsen syntymän jälkeen ja käytettäväksi lapsen hoitoon.

2.1.2.7 Päivärahaa työpäiviltä / osittainen vanhempainvapaa ja hoitovapaa

Päivärahan maksuperiaatteissa on Suomen ja Ruotsin välillä huomattava ero. Suomessa vanhempainrahaa maksetaan lakisääteisellä äitiys- ja vanhempainraha-kaudella riippumatta siitä, onko päivärahan saaja samanaikaisesti vapaalla vai työssä. Kun vanhempainrahat tulivat ansiosidonnaisiksi ja veronalaisiksi 1980-luvun alussa, alettiin vanhempainraha maksaa vähimmäispäivärahana toiselle vanhemmista, jos molemmat olivat päiväraha-kauden aikana työssä. Äitiyspäivärahan tehtiin sama uudistus vuonna 1995. Äitien paluu työhön kesken äitiysraha-kauden oli aikanaan yksi perustelu vanhempainvapaan puolesta: isät voisivat käyttää ne päivät, jotka äidiltä jäävät käyttämättä (HE 131/1979). Äitiysloma oli tuolloin kaikkiaan 210 arkipäivää (8,4 kuukautta), jos isä ei pitänyt kahta isyysvapaaviikkoa (vrt. myös Pajunen 1985).

Ruotsissa kokoaikatyötä tekevät pienten lasten vanhemmat saivat mahdollisuuden vähentää työaikansa 75 prosenttiin, kunnes lapset ovat alle kahdeksanvuotiaita, vuonna 1979. Ruotsissa vanhempainpäivärahaa ei periaatteessa makseta, jos kumpikaan vanhemmista (tai vanhemman kanssa sovitusta muusta aikuisesta) ei samalla hoida lasta vapaalla. Tähän käytäntöön on tullut vähitellen ja laajenevasti joustoja siten, että osa-aikatyötä tekevien päivärahan taso suhteutetaan tehtyjen työtuntien määrään. Kokoaikatyössä käyvälle ei makseta laisinkaan, mutta osa-aikatyötä tekeväälle maksetaan nykyisin 1/8, 1/4, 50 % tai 3/4 prosenttia päivärahasta, kun työaika ja palkka ovat vastaavan osuuden lyhyempiä (0,125, 0,25, 0,5 tai 0,75 prosentin työaika) kuin alan säännöllisessä kokoaikatyössä.

Ruotsalaisessa järjestelmässä ei osa-aikatyön avulla voi kasvattaa vanhempainrahan maksupäiviä kuten Norjassa. Osa-aikapäivärahat syövät päivärahan maksupäivien lukumäärää, kuten suomalaisessakin osa-aikaisessa vanhempainrahassa. Sen sijaan ruotsalaiset vanhemmat voivat kasvattaa vanhempainvapaan pituutta, kuten edellä kappaleessa 2.1.2.4 kävi ilmi siten, että he säätelevät vanhempainrahan maksupäiviä viikossa. Norjassa esimerkiksi 50 prosentin työaika tekevällä on oikeus 50 prosentin vanhempainrahaan, mutta maksuaika pitenee vastaavasti. Yhden kuukauden kokopäivärahan ja -vapaan voi siis vaihtaa esimerkiksi kahden kuukauden 50 prosentin osa-aikatyöhön puolella päivärahalla (Haataja 2004a).

Suomessa työajanlyhennysmahdollisuus alle 30 tuntiin tuli voimaan 1980-luvun lopussa ja se koski aluksi vain alle 3-vuotiaiden lasten vanhempia, yhtä vanhempaa kerrallaan (L4/1989). Vuonna 1990 työajan lyhennysoikeus ulotettiin koskemaan lapsia siihen asti, kunnes nämä aloittavat peruskoulun. Sittemmin oikeus lyhentää työaika on ulotettu noin 8-vuotiaiden lasten vanhempiin ja molempiin vanhempiin (1998) siten, että molemmat voivat lyhentää työaikaansa samalla ajanjaksolla, mutta tehdä osa-aikatyötä eri aikoina päivästä tai viikosta. Vuodesta 2003 lähtien työajan lyhennysoikeus koskee lasten vanhempia, kunnes lapsen kolmas lukuvuosi päättyy.

Vanhempia, jotka lyhensivät työaikaansa enintään 30 tuntiin, alettiin tukea taloudellisesti vuodesta 1989 alkaen osittaisella hoitorahalla. Hoitorahan suuruus on 25 prosenttia pienten lasten hoitorahan (kotihoidontuen perusosan) tasosta, ja se koski vuoteen 2004 asti vain alle 3-vuotiaiden lasten vanhempia, ja yhtä vanhempaa samalla ajanjaksolla. Vuonna 2004 oikeus osittaiseen hoitorahaan laajennettiin koskemaan myös vanhempia, joiden lapsi on peruskoulun 1-2 luokalla. Lisäksi oikeus ulotettiin koskemaan molempia vanhempia, jotka lyhentävät työaikaansa samalla ajanjaksolla, kun lapsi on joko alle 3-vuotias tai peruskoulun 1-2 luokilla.

Osittainen vanhempainvapaa tuli Suomessa voimaan vuonna 2003. Vanhemmat voivat saada 50 prosentin päivärahaa, jos he tekevät 40–60 prosentin työaika vanhempainrahakauden aikana. Työhön palaaville vanhemmille tämä vaihtoehto on yleensä edullisempi kuin kokoaikatyöhön palaaminen ja päivärahan muuttuminen minimipäivärahaksi. Osittaisen vanhempainvapaan käyttöedellytykset ovat kuitenkin rajalliset. Oikeus osa-aikavanhempainrahaan ja osa-aikatyöhön edellyttää, että on kaksi työsuhteessa olevaa vanhempaa, jotka voivat sopia yhtä aikaa työnantajansa kanssa samalle ajanjaksolle sijoittuvasta osa-aikatyöstä ja jotka käytännössä vuorottelevat lapsen hoidon kanssa viemättä lasta kunnalliseen päivähoidon. Yksinhuoltajat ja kahden huoltajan lapsiperheet, joista vain toisella on työsuhde, jäävät tämän mahdollisuuden ulkopuolelle. Ei olekaan ihme, että osittainen vanhempainraha on erittäin harvinainen (ks. luku 2.1.4.3, kuvio 2.1.10).

Vanhempainvapaiden jakaminen äitien ja isien kesken

2.1.2.8 Vanhempainvapaa

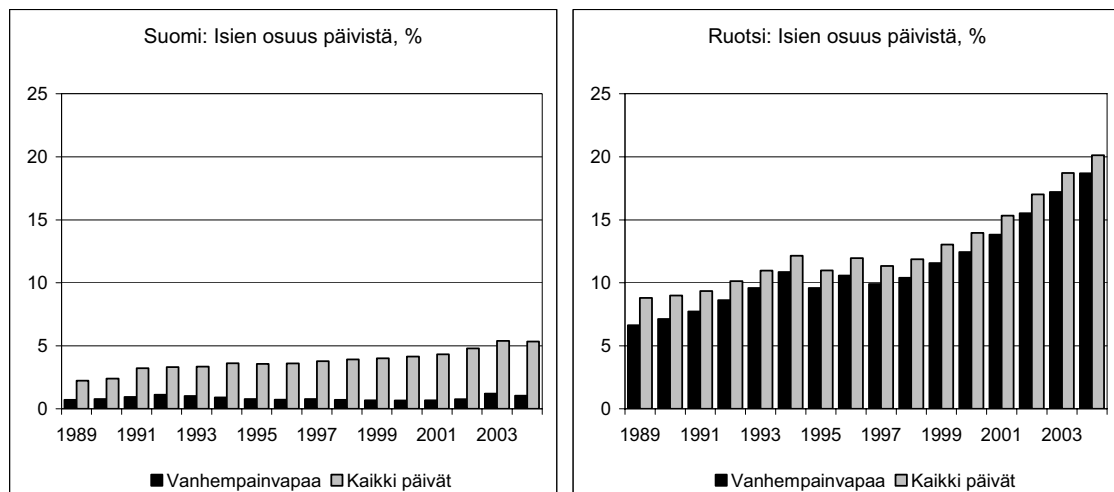
Vanhempainvapaa- ja päivärahalainsäädäntö tarjoavat kummassakin maassa molemmille vanhemmille suhteellisen suuren osuuden vapaasta, jonka käytöstä vanhemmat voivat sopia keskenään. Vapaiden käytön yksiselitteinen vertailu maiden välillä on kuitenkin vaikea, koska ruotsalaiset vanhemmat voivat käyttää vapaitaan monella tavalla. He voivat valita kuinka monta päivärahapäivää he viikossa käyttävät, miten päivärahapäivät jaksotetaan ja sirotellaan siihen asti kunnes lapsi täyttää 8 vuotta, ja miten suuri osa päivärahapäivistä käytetään osa-aikaisina. Käytettyihin vanhempainpäivärahapäiviin kuuluvat keskimäärin vuodessa niin lähellä lapsen syntymän yhteydessä maksetut päivät kuin ne päivät, joita maksetaan eri aikoina alle 8-vuotiaiden lasten vanhemmille. Vuoden aikana maksettuihin päivärahapäiviin sisältyy tilastoissa sekä alkavia että päättyviä jaksoja. Seuraavissa kuvioissa tarkastellaan ensin keskenään mahdollisimman vertailukelpoisia tilastoja vapaiden käytöstä. Näitä mittareita ovat – monine vertailu vähentävine erityispiirteineen – isien osuus maksetuista päivärahapäivistä, maksupäivien pituus keskimäärin vuodessa ja isyysvapaita käyttäneiden isien määrä suhteessa vuoden aikana syntyneisiin lapsiin.

Kuviossa 2.1.5 on esitetty isien osuus kaikista vuoden aikana maksetuista vanhempainrahopäivistä. Vanhempainrahopäivät on esitetty erikseen (mustat pilarit) ja kaikki isille maksetut päivät, joihin sisältyvät myös ne isyysrahopäivät, jotka isät ovat olleet kotona lähellä lapsen syntymää yhdessä äidin kanssa (harmaat pilarit).

Suomalaisten isien päivärahapäivistä pääosa on isyysrahopäiviä (vanhempainpäivärahapäiviin sisältyvät myös äideille varatut äitiysrahopäivät). Isyysrahopäivien lisääminen isien vanhempainvapaapäiviin viisinkertaistaa isille maksettujen päivien osuuden kaikista vanhempainrahopäivistä. Isät käyttivät vanhempainrahopäivistä vuonna 2004 yhden prosentin ja kun isyysrahopäivät laskettiin päiviin mukaan runsaat 5 prosenttia. Ruotsissa isäpäivien lisääminen isien käyttämiin vanhempainrahopäiviin kasvattaa isien osuutta kaikista päivärahapäivistä vain parisen prosenttiyksikköä. Kaikista päivistä isät käyttivät vuonna 2004 noin viidenneksen (20 %), vanhempainrahopäivistä lähes 19 prosenttia.

Ruotsalaiset isät käyttävät suurimman osan vanhempainvapaapäivistä, kun lapsi on 11–15 kuukauden ikäinen (Holmberg 2002). Suomalaisten isien on käytettävä vanhempainvapaansa ennen kuin lapsi täyttää 9,5 kuukautta.

Kuvio 2.1.5. Isien osuus kaikista äitiys- ja vanhempainrahopäivistä, isien bonusvapaa mukaan laskettuna, Suomessa (ilman isyysrahopäiviä) ja Ruotsissa kaikista vanhempainrahopäivistä äitien ja isien kiintiöt mukaan laskettuna (ilman isyysrahopäiviä) sekä sekä isien osuus kaikista maksetuista äitiys-, isyys- ja vanhempainrahopäivistä vuosina 1989–2004, %.

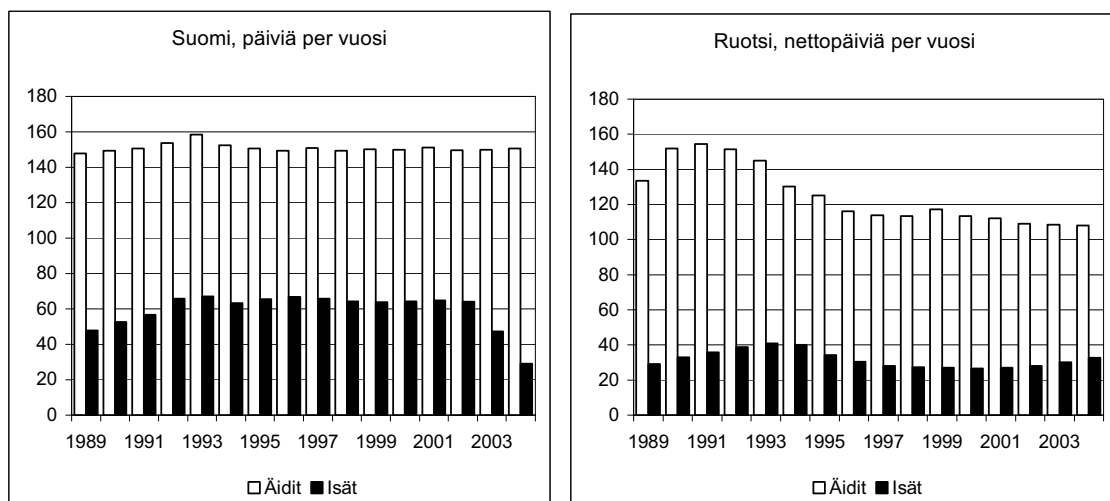

Toinen mittari, äideille ja isille keskimäärin vuodessa maksettujen päivärahapäivien määrä, kuvaa periaatteessa sitä, miten pitkiä jaksoja molemmat ovat keskimäärin vuodessa vanhempainvapaalla. Ruotsalaisten isien ja äitien kohdalla kysymys voi kuitenkin olla useista jaksoista vuoden aikana.

Ruotsalaisten vanhempainrahan maksupäivät tilastoidaan ensiksikin sen mukaan, minkälaisia päivärahopäiviä he ovat käyttäneet, kokoaikapäivinä ja osa-aikapäivinä. Lisäksi tilastoissa julkaistaan nettopäivät, eli niiden päivien määrä joka syntyisi, jos osa-aikaiset päivät summattaisiin kokoaikapäiviksi. Koska vanhempainpäivärahopäiviä ei voi kohdentaa eripituisille päivärahopäiville, käytetään kuviossa 2.1.6 keskimääräisiä nettopäiviä. Suomalaisten vanhempien osalta tilasto kuvaa kokopäiväisiä vanhempainrahopäiviä saajaa kohti, muu ei ole ollut edes mahdollista ennen vuotta 2003.

Kuvion tulokset ovat varsin mielenkiintoisia. Vaikka ruotsalaisen vanhempainvapaan maksupäivä on huomattavasti enemmän kuin suomalaisen, ovat ruotsalaiset äidit pitäneet vuodessa keskimäärin lyhyempiä vapaajaksoja kuin suomalaiset äidit 1990-luvun alkupuolelta lähtien. 1990-luvun alussa äidit vanhempainrahaa saivat molemmissa maissa keskimäärin noin 150 päivältä. Tulos ei johdu vuonna 1995 voimaantulleesta 30 päivän isäkiintiöstä, sillä äitien päivät alkoivat laskea jo ennen tätä. Sen sijaan vuodesta 1995 lähtien isien keskimääräiset vanhempainrahopäivät alkoivat lyhentyä. Kun isäkiintiö pidennettiin 60 päivään vuonna 2002, on isien keskimääräisen vanhempainvapaan pituus hieman kasvanut. Vuonna 2004 ruotsalaiset isät saivat keskimäärin lähes 33 päivää vuodessa vanhempainrahaa.

Kuvio 2.1.6. Vanhempainvapaapäiviä keskimäärin äitejä ja isiä kohti vuodessa (ei sisällä isyysrahopäiviä).

Lähteet: Suomi: Kelan tilastolliset vuosikirjat; Ruotsi: www.rfv.se/ / officiell statistik / Föräldrapenning.

Suomessa taas äitien keskimääräiset päivät vuodessa ovat pysyneet noin 150 päivässä koko tarkastelujakson vuotta 1993 lukuun ottamatta. Vuonna 1991 vanhempainvapaata oli pidennetty 2 viikolla ja tämä näkyy äitien keskimääräisten päivien lievänä kasvuna. Samaan aikaan isät saivat kolmannen isyysvapaaviik-

konsa, joka ei lyhentänyt vanhempainvapaata. Äidit siis käyttivät enimmäkseen hyväkseen pidennyksen, mutta toisaalta myös isien osuus vanhempainvapaapäivistä nousi hieman (kuviot 2.1.5). Vuonna 1993 vanhempainvapaata lyhennettiin jälleen 2 viikolla, ja sekä äitien että isien keskimääräiset vanhempainvapaapäivät laskivat.

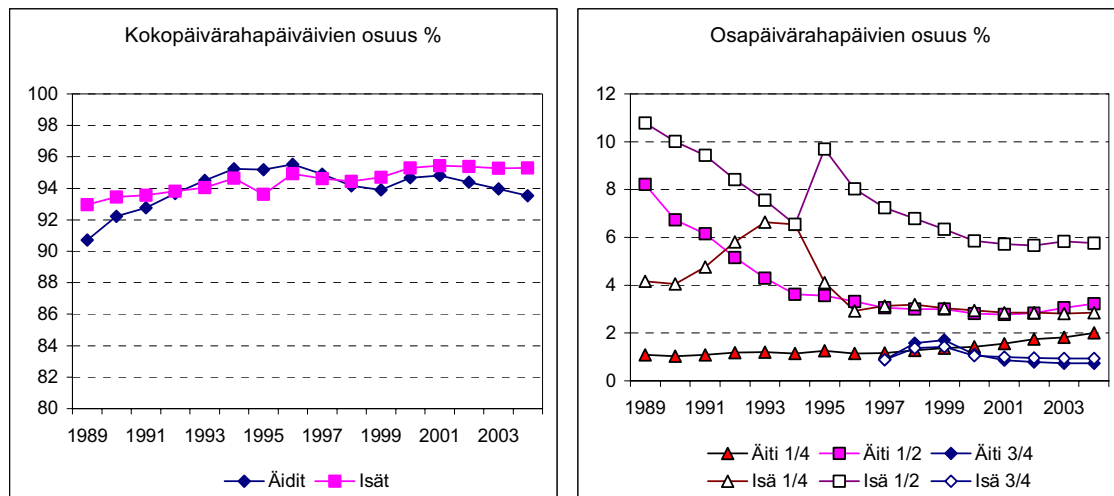
Se, että ruotsalaiset äidit ovat alkaneet käyttää mahdollisuutta sekä säädellä maksupäivien määrää viikossa että sijoittaa päiviä useamman vuoden ajalle, ilmenee kun suhteutetaan vanhempainvapaata käyttäneiden äitien määrä vuoden aika syntyneiden lasten määrään. Tämä suhdeluku on tarkasteluajavälillä kasvanut 2,4 äidistä vuonna 1989 vuoteen 2004 mennessä 3,2 äitiin. Vastaava suhdeluku on Suomessa ollut koko ajan 1,7 vanhempainrahaa saanutta äitiä syntynyttä lasta kohti vuodessa.

Ne harvat suomalaiset isät, jotka ovat pitäneet vanhempainvapaata, ovat olleet vapaalla pidempiä jaksoja kuin ruotsalaiset isät. Vanhempainvapaan pituus oli vuosina 1992–2002 keskimäärin 64–67 arkipäivää. Ehdollisen isäkiintiön käyttöönotto lisäsi isien määrää, mutta lyhensi isien keskimääräistä vanhempainvapaata (Takala 2005). Isäkiintiön voimaantulovuonna vanhempainvapaata käyttävien isien määrä kaksinkertaistui noin 1700 noin 3700 henkeen, ja keskimääräiset päivät lyhenivät 64:sta 47 arkipäivään. Vuonna 2004 noin 5 350 isää käytti vanhempainvapaata keskimäärin 29 arkipäivää, bonusvapaa mukaan lukien. Samanlainen kehitys, isien määrän kasvu, mutta käytettyjen päivien lyhennys, tapahtui myös Ruotsissa vuonna 1995 (Jansson ym. 2003). Molempia on selitetty sillä, että ”uudet” vanhempainvapaoikeudet innostavat uusia isiä, jotka eivät ehkä ilman uudistusta käyttäisi vapaata, mutta uudistuksen kannustamat isät käyttävät ensisijaisesti ”omat”, kiintiöidyt oikeutensa.

Kuviossa 2.1.7 on esitetty, miten vanhempainpäivärahopäivät jakautuvat vuositasolla kokopäiväisiin ja osa-aikaisiin vanhempainrahopäiviin. Vanhemmat ottavat yli 90 prosenttisesti päivärahopäivänsä kokopäivärahana. Tämä suunta on myös kasvanut 1980-luvun lopulta, vaikka valinnanmahdollisuudet erilaisten osa-aikatyöaikojen ja korvaustasojen välillä on kasvanut. Niitä vanhempia, jotka valitsevat vuonna 2002 voimaan tuleen 1/8 päivärahan ei ole esitetty. Tämä valinnanmahdollisuus on vähiten suosittu, vajaa prosentti päivärahopäivistä. Seuraavaksi harvinaisin on 3/4 päiväraha, siihen käytetään myös alle prosentti kaikista päivistä.

Osa-aikaisesta vanhempainrahasta 50 prosentin vapaa ja 50 prosentin osa-aikatyö on yleisin isillä, nykyisin noin 6 prosenttia päivärahopäivistä. Se oli suosittu valinta myös äideillä vielä 1990-luvun vaihteessa, mutta nykyisin vain 3 prosentin luokkaa päivärahopäivistä. Kaiken kaikkiaan näyttää siltä, että osittaisen vanhempainrahan suosio on laskussa. Tähän saattaa vaikuttaa se, että vanhemmat voivat valita kuinka monelta päivältä he viikossa ottavat vastaan päivärahaa.

Kuvio 2.1.7. Ruotsalaisten äitien ja isien vanhempainrahojen kokoaikaisuus ja osa-aikaisuus vuosina 1989–2004.

Lähde: www.rfv.se / Officiell statistik / Föräldrapenning.

Suomessa osa-aikainen vanhempainvapaa on erittäin harvinainen. Alle 10-kuukauden ikäisen lapsen vanhempia tämän tyyppinen osittainen vanhempainvapaa ei ole juuri kiinnostanut, sillä käyttäjien määrä oli esimerkiksi vuonna 2005 vain 107 vanhempaa. Osittaisen hoitovapaan ja -rahan käyttö oli myös hyvin harvinaista, joskin se yleistyi jonkin verran jo ennen vuotta 2004. Vuonna 1999 osittaista hoitorahaa maksettiin 1 250 ja vuonna 2003 noin 2 130 lapsesta. Osittaisen hoitorahan ulottaminen pienimpien koululaisten vanhempiin vuonna 2004 nosti saajamäärän 10 900 lapseen. Hoitorahaa maksettiin hieman päälle 3 000 alle 3-vuotiaalle ja noin 7 850 koululaiselle (ks. luku 2.1.2.7). Isien osuus osittaisen hoitorahan käyttäjistä kasvoi yhdestä prosentista 4,8 prosenttiin vuosina 1998–2005.

2.1.2.9 Lapset, joiden isät eivät jaa lainkaan vanhempainvapaita

Uusimmissa ruotsalaisissa tilastoissa on äitien ja isien vanhempainvapaiden käytön rinnalla alettu esittää myös lapsen näkökulmaa, niiden lasten osuuksia, joiden isät käyttävät tai eivät käytä vanhempainvapaita. Isäkiintiöllä on tästäkin näkökulmasta suuri merkitys, sillä kiintiön voimaantulon jälkeen niiden lasten osuus, joiden isät eivät olleet käyttäneet lainkaan vanhempainvapaata lapsen neljänteen ikävuoteen mennessä, on suunnilleen puolittunut. Vuonna 1993 näiden lasten osuus oli 48,5 %, vuonna 1995 19,0 % ja vuonna 2000 22,4 % (RFV 2004:4).

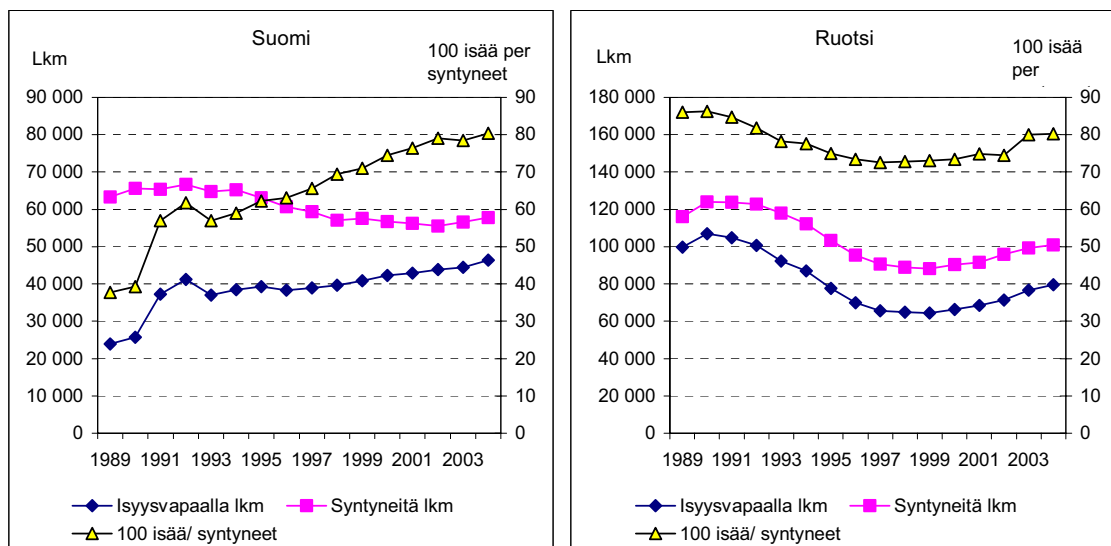
2.1.2.10 Isyysvapaa

Kuten kuviosta 2.1.5 edellä nähtiin, isät Suomessa käyttävät pääosan kaikista vanhempainrahapäivistään isyysvapaaseen ja hyvin harvoin vanhempainvapaaseen, mutta Ruotsissa isyysvapaiden merkitys kokonaispäivissä oli pieni. Koska isyysvapaa on tarkoitettu lapsen syntymän yhteyteen tai aikaan, jolloin myös äiti on kotona, voidaan isien isyysvapaan käyttö saada vertailukelpoiseksi eri maiden välillä vertaamalla isyysvapaan käyttäjiä vuoden aikana elävänä syntyneisiin lapsiin (kuvio 2.1.8).

Suomen ja Ruotsin välillä isyysvapaiden käytössä oli 1990-luvulla jonkin aikaa lähes vastakkaiset trendit: Suomessa isyysvapaan käyttö (voimakkaasti) yleistyi mutta Ruotsissa (lievästi) väheni. Ruotsissa isyysvapaata käyttävien isien määrä on muuttunut lähes samassa tahdissa kuin syntyneiden lasten määrä. Tarkasteluajanjakson alussa noin 85 isää syntynyttä 100 lasti kohti käytti isyysvapaapäiviä. Alimmillaan isyysvapaan käyttö oli 1990-luvun puolivälin jälkeen, noin 70 isää 100 syntynyttä kohti, mutta käyttö on 2000-luvun alkupuolella yleistynyt uudelleen noin 80 isään.

Vuodesta 2001 lähtien joku muukin kuin lapsen biologinen tai sosiaalinen isä, jos tällaista henkilöä ei ole tai isä ei voi vapaata käyttää, on voinut jäädä työstä pois ja saada ajalta korvauksena isyysrahaa. Vuonna 2004 isyysrahaa maksettiin lähes 600 naiselle.

Kuvio 2.1.8. Elävänä syntyneet lapset ja isyysvapaita käyttäneet isät (lukumäärä) sekä 100 isää syntyneitä lapsia kohti vuosina 1989–2004.

Lähde: Suomi: Kelan etuustilastot ja Tilastokeskuksen väestötilastot tilastot. Ruotsi: RFV:n etuustilastot ja SCB:n väestötilastot (nettisivut).

Suomessa isyysvapaan suosio on kasvanut samalle tasolle kuin Ruotsissa vuoteen 2004 mennessä. Isyysvapaan suosioon vaikuttavat 1990-luvun lakiuudistukset, ensin isien oma kolmas viikko, joka ei lyhentänyt vanhempainvapaata vuonna 1991, ja kahden aikaisemman isyysvapaan irrottaminen vanhempainvapaista vuonna 1993, sekä kolmanneksi mahdollisesti myös se, että isyyspäivien käyttöä joustavoitettiin 1990-luvulla. Yhden jakson sijasta isyysvapaata voi pitää neljässä jaksossa äidin ollessa joko äitiys- tai vanhempainvapaalla.

Ruotsalaisten isien isyysvapaa on 10 arkipäivää ja keskimäärin isyysvapaata pitävillä isillä on maksettu lähes koko tältä ajalta, esimerkiksi vuonna 2004 9,7 päivältä. Vuonna 1989 isyyspäivien keskimääräinen pituus oli lähes sama eli 9,2 päivää.

Suomalaisten isyysvapaa kasvatettiin 12 päivästä 18 arkipäivään vuonna 1991. Uudistus näytti vaikuttavan niin, että uutta yhden viikon vapaata pidettiin yleisimmin, sillä isien keskimääräiset päivät laskivat 10,9:stä 9,9:ään. Kun kaikki kolme isyysviikkoa tulivat isien omiksi oikeuksiksi, nousi isyysvapaan keskimääräinen pituus ensin noin 12 arkipäivään, vuosituhannen vaihteessa noin 13 päivään ja oli vuonna 2004 keskimäärin 14,7 arkipäivää. Isät siis jättävät keskimäärin yli 3 isyyspäivää käyttämättä.

2.1.2.11 Vanhempainvapaapäivistä osa jää käyttämättä!

Edellä kävi ilmi, että isyysvapaista jää osa pitämättä. Ruotsalaisista kymmenestä isyyspäivästä jää pitämättä keskimäärin kuitenkin vain vajaa päivä, mutta suomalaisten isien 18 arkipäivästä jää käyttämättä 3-4 päivää. Isien ”bonusvapaasta” Suomessa pääosa jää käyttämättä. Ruotsissa isäkiintiöt ovat lisänneet – mutta samalla lyhentäneet – isien vanhempainvapaan käyttöä. Toisaalta, isät, jotka ensimmäisen lapsen syntyessä käyttivät enintään vain aikaisemman 30 päivän isäkiintiön, lisäsivät vanhempainvapaansa käyttöä seuraavan lapsen synnyttyä (Jansson ym. 2003).

Koska Suomessa vanhempainraha maksetaan tietty aika riippumatta siitä, onko kumpikaan lapsen vanhemmista vapaalla vai ei, ei vanhempainraha jää käyttämättä. Etuudet voidaan hyödyntää, joskin vain vähimmäismääräisinä, vaikka vapaita ei hyödynnettäisikään. Kelan tietojen mukaan sellaisia vanhempainrahaa vähimmäismääräisenä saavia, että he olivat työssä, oli 2000-luvun alussa vuosittain vajaat 5 000 henkeä, eli noin 15-16 prosenttia kaikista vanhempainrahaa vähimmäismääräisenä saavista. Nämä olivat yli 90-prosenttisesti äitejä. Yli 20 vuoteen ei ole selvitetty, mistä syistä äidit tai molemmat vanhemmat ovat työssä vanhempainvapaan aikana.

Vuonna 1984, kun vanhempainvapaan pituus oli vasta 100 arkipäivää, ja äitien osuus vapaasta 146 päivää, noin 8 prosenttia äideistä oli mennyt töihin jo 100 arkipäivän jälkeen. Työhön ei kuitenkaan yleensä menty pysyvästi, sillä työssä-

olojaksoja oli jäljellä olevan vapaan aikana keskimäärin 2,5, vaikkakin useimmilla oli vain yksi työssäolojakso. Työhön meno oli yleisintä Pohjois- ja Itä-Suomessa ja pienituloisimpien äitien keskuudessa. Ammateittain palkansaajaäitien osuus oli yleisin, mutta pienempi kuin palkansaajaäitien osuus kaikista työllisistä, toisin sanoen suuri osa työhön palanneista oli yrittäjä-äitejä, ja näistä enimmäkseen maataloudessa toimivia. (Pajunen 1985). Seuraavana vuonna äitiysloman pituus lyheni 100 arkipäivään ja vanhempainvapaa piteni 146 arkipäivään.

Ruotsissa vanhempainvapaa- ja vanhempainrahopäiviä jää myös käyttämättä, mutta kokonaan eri syistä. Suurin syy saattaa olla se, että vanhempainvapaasta on jätetty muutamia hajapäiviä käytettäväksi myöhemmin aikoina ennen kuin lapsi täyttää 8 vuotta, mutta niiden olemassa olo joko unohdetaan tai sopivaa ajankohdtaa ei syystä tai toisesta tule. Toisaalta yksi syy voi olla se, etteivät vanhemmat tiedä vanhempainrahopäivien kaikkia käyttömahdollisuuksia.

Vuonna 2002 tehdyn selvityksen mukaan noin 40 prosentilta lapsia jää käyttämättä ainakin muutamia vanhempainrahopäiviä. Kuitenkin pääosa vanhempainvapaapäivistä käytetään, etenkin ansiosidonnaisista päivistä. Vuosina 1991–1993 syntyneiden lasten ansiosidonnaisista vanhempainvapaapäivistä oli vuonna 2002 käytetty 97 prosenttia, kun taas 3 kuukauden minimipäivärahopäivien käyttöaste oli vain 85–92 prosenttia. Minimipäivärahopäivät (*lågstadsnivådag*) olisi kuitenkin mahdollista hyödyntää myös viikonloppupäivinä, jolloin useimmat vanhemmat ovat viikonloppuvapaalla ollessaan työssäkin.

Pääosa vanhempainvapaista käytetään kuitenkin lapsen kahden ensimmäisen elinvuoden aikana. Ensimmäiset 180 päivää voidaan saada vain ansiosidonnaisena (tai peruspäivärahopäivinä, *grundnivå*), mutta sen jälkeen voi alkaa ottaa myös minimipäivärahopäiviä (*lågstadsnivådag*). Ansiosidonnaisten päivien enemmistö otetaan ensimmäisen vuoden aikana ja minimipäivärahopäivien enemmistö toisen vuoden aikana. (Holmberg 2002.)

2.1.3 Muut lastenhoitovapaat

2.1.3.1 Sairaalan lapsen hoito

Tilapäinen hoitovapaa sairaalan lapsen hoitoon. Vuodesta 1988 lähtien on suomalaisilla vanhemmilla ollut oikeus alle 10-vuotiaan lapsen äkillisissä sairaustapa-uksissa jäädä hoitamaan lasta kotiin enintään 4 päiväksi kutakin sairaustapausta kohti. Poissaolo ei oikeuta korvauksiin. Monissa työehtosopimuksissa sairaalan lapsen tilapäinen hoito on kuitenkin sovittu palkalliseksi vapaaksi, sopimuksesta riippuen 2-4 päivän ajalta (Metsämäki 2005, 15–17).

Koska lapsen tilapäisestä hoidosta ei makseta päivärahaa, ei vapaiden käytöstä ole saatavana systemaattista tilastotietoa. Tilastokeskuksen työolotutkimusten

mukaan vuonna 2003 alle 10-vuotiaiden lasten äideistä 65 % ja isistä 52 % oli käyttänyt sairaan lapsen hoitovapaata ainakin kerran vuodessa. Pidemmällä aikavälillä naisten ja miesten osallistumisen ero on kaventunut. Sairaan lapsen hoitovapaata käyttäneistä äideistä 71 % ja miehistä 60 % oli saanut ajalta palkkaa (emt., 20).

Erytishoitorahaa maksetaan Suomessa alle 16-vuotiaan lapsen vanhemmalle, joka osallistuu lapsensa pitkäaikaiseen hoitoon tai kuntoutukseen sairaalassa, poliklinikalla tai näihin hoitoihin liittyvään kotihoitoon tai lakiin perustuville kuntoutus- ja valmennuskursseille. Erytishoitorahaa voidaan maksaa 7 vuotta täyttäneen lapsen vanhemmalle vain, jos lapsen sairaus on vaikea. Erytishoitorahaa maksetaan vanhemmalle, joka lapsen hoidon takia on estynyt tekemästä tänä aikana ansiotyötä. Päiväraha- ja vapaa-oikeus on kodin ulkopuolella tapahtuvaa hoitoa kohti enintään 60 arkipäivää kalenterivuotta (vuoden 2005 alusta sairaustapausta) kohti, ja lisäksi kotihoidon ajalta enintään 60 arkipäivää (Kela 2005). Erytispäiväraha määräytyy samoin kuin sairauspäiväraha.

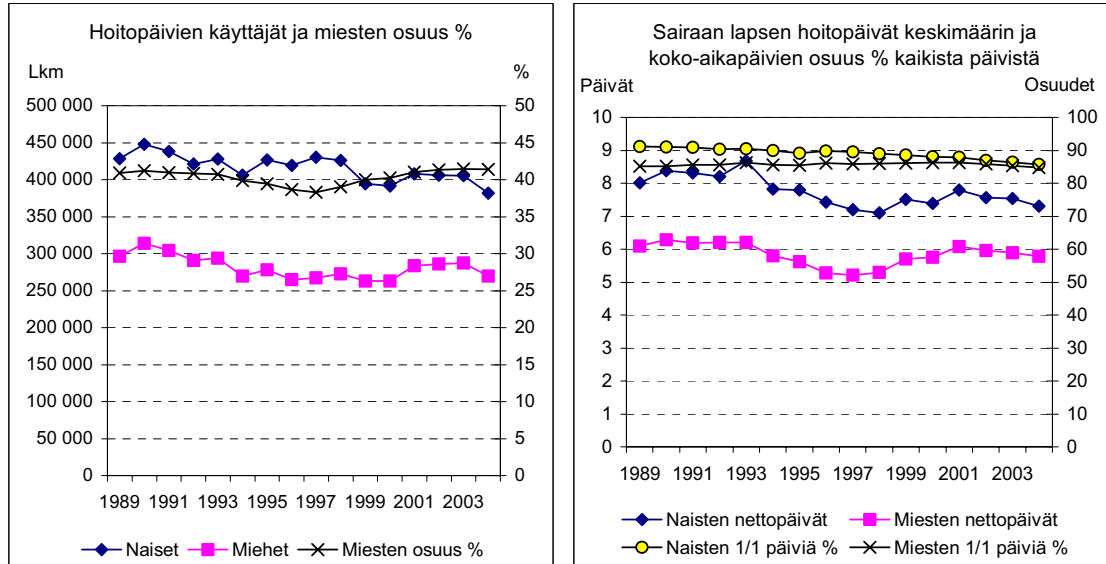
Erytishoitorahan saajien määrä on pienentynyt noin 11 630 vanhemmasta 1990-luvun vaihteessa vajaaseen 7 800 vanhempaan 2000-luvun alkupuolella. Isien määrä on pysynyt koko tarkastelujakson suunnilleen ennallaan, mutta äitien määrä on vähentynyt, joten isien suhteellinen osuus erityishoitorahan saajina on kasvanut. Vuonna 1990 miesten osuus oli vajaa neljännes (23 %), vuonna 2004 jo runsas kolmannes (34 %). (Kela 2005). Erytishoitorahan kokonaismäärän vähenemistä selittää osittain lasten lukumäärän väheneminen. Osittain äitien määrän vähenemistä erityishoitorahan saajina voi selittää etenkin pienempien lasten osalta se, ettei äideillä ole yhtä usein työsuhdetta, josta jäädä erityishoitovapaalle.

Ruotsissa vanhemmilla on ollut oikeus *tilapäiseen vanhempainvapaaseen ja –rahaan (tillfällig föräldrapenning)* alle 12 vuotiaan (tietyissä tapauksissa alle 16 vuotiaan) *sairaana lapsen hoitoon kotona*. Vaikeasti sairaan alle 18 vuotiaan lapsen hoitaminen on tietyin edellytyksin mahdollista ilman rajoitettua aikaa. Edellytys päivärahan saamiselle on se, että vanhempi on estynyt tänä aikana ansiotyöstä. Tietyin edellytyksin myös opiskelijoilla ja työttömällä on oikeus tilapäiseen vanhempainrahaan. (RFV 2001:6.)

Päiväraha sairaan lapsen hoitoon tuli voimaan Ruotsissa samaan aikaan kuin vanhempainvapaa ja –raha vuonna 1974. Oikeus koski aluksi alle 10-vuotiaita lapsia ja kesti 10 päivää perhettä kohti vuodessa. Vuonna 1977 päiväraha muutettiin vanhempainrahaksi lapsen tilapäiseen hoitoon (*föräldrapenning för tillfällig vård av barn*) ja oikeus laajeni 12 päiväksi 1-lapsisissa perheissä, 15 päiväksi 2-lapsisissa ja 18 päiväksi 3-lapsisissa perheissä. Tuolloin oikeus laajennettiin koskemaan myös niitä perheitä, joilla oli kotona oleva lastenhoitaja, joka sairastui. Vuonna 1986 päivärahan muuttui tilapäiseksi vanhempainrahaksi, jonka käyttö-oikeuksia laajennettiin samalla ns. kontaktipäiviin (*tillfällig föräldrapenning*, josta vuonna 1980 oli erotettu myös vain isille kohdennetut isyyspäivärahat

(Berggren 2005.) Sittemmin tilapäinen vapaa sairaan lapsen hoitoon on laajentunut nykyiseen 60 päivään lasta kohti vuodessa (RFV 2001:6).

Kuvio 2.1.9 Sairaan lapsen hoitopäivien käyttäjien lukumäärä ja miesten osuus % käyttäjistä (oikeanpuoleinen kuva), sekä naisten ja miesten keskimääräiset hoitopäivät (netto) vuodessa, ja kokopäivien (1/1-päivien) osuus % kaikista päivistä (vasemmanpuoleinen kuva) vuosina 1989–2004 Ruotsissa.

Lähde: RFV:n nettisivut

Sairaan lapsen tilapäistä hoitovapaata käytti Ruotsissa runsaat 650 000 vanhempaa, eli noin 1,2-kertainen määrä vanhempainrahan käyttäjiin verrattuna. Miesten osuus vapaiden pitäjistä on ollut noin 40 prosenttia. Päivärahaa voi ottaa samaan tapaan kuin vanhempainrahaakin joko kokoaikaisena tai osa-aikaisena. Osa-aikaiset päivät ovat hieman yleisempiä (noin 15 % vuonna 2004) kuin osa-aikaiset vanhempainrahapäivät (noin 6-8 %, vrt. kuvio 2.1.5). Tilapäisiä sairaan lapsen hoitovapaita pitäneet äidit ovat olleet vapaalla keskimäärin 7-8 päivää ja isät noin 6 päivää vuodessa. (Kuvio 2.1.9.)

2.1.3.2 Vanhempien kontaktipäivät Ruotsissa

Vuodesta 1986 lähtien tilapäiseen vanhempainrahaan lisättiin kaksi niin sanottua kontaktipäivää lasta kohti vuodessa. Nämä päivät voitiin käyttää, kun lapsi oli 4-11-vuotias. Vanhemmat saattoivat käyttää näitä päiviä työstä poissaoloon ja saada päivärahaa, jos he osallistuivat vanhempainvalmennukseen, vierailivat lapsen esikoulussa, koulussa tai osallistuivat lapsen vapaa-aikatoimintaan. Kontaktipäivät lakkautettiin 1990-luvun puolivälin leikkausten yhteydessä, mutta palautettiin osittain vuonna 2001. 6-11-vuotiaan lapsen vanhemmat saivat yhden kontaktipäivän vuodessa. Vuonna 2003 kontaktipäivät lakkautettiin uudelleen kasvaneiden menojen johdosta. (Berggren 2005, 12; RFV 2001:6).

Lapsen yksinhuoltajavanhempmi on voinut vuodesta 1995 lähtien siirtää kontaktipäivärahat, samoin kuin isyysrahan tai päivärahan sairaan lapsen tilapäiseen hoitoon myös jollekin toiselle vakuutetulle henkilölle, joka jää pois työstä auttamaan toisen lasta kontaktipäivien mukaiseen tarkoitukseen.

Kontaktipäiviä käytti vuonna 1989 noin 216 000 henkilöä ja viimeisenä voimassaolovuonna 1995 noin 264 000 henkeä, 1,4–1,6 nettopäivää vanhempaa kohti. Kokopäiväisten kontaktipäivien osuus kaikista päivistä kasvoi vuosina 1989–1995 noin 81 prosentista 88 prosenttiin, eli osa-aikaiset kontaktipäivät ovat olleet hieman harvempia kuin vanhempainrahapäivät. Kontaktipäivien käyttäjistä oli noina vuosina miehiä runsas kolmannes (34–36 %).

Vuonna 2001 voimaantulleita kontaktipäiviä käytti vain noin 3 000 – 4 000 vanhempaa vuodessa. Näistä miesten osuus oli noin 40 prosenttia. Kokopäiväisten kontaktipäivien osuus oli pudonnut alle 80 prosentin ja osa-aikaisten päivien osuus oli kasvanut. (www.rfv.se/tilastot.) Kontaktipäivät on sittemmin uudelleen lakkautettu. Vanhemmat voivat kuitenkin säästää osan vanhempainrahapäivistä käytettäväksi kontaktipäivien tapaan aina siihen asti kunnes lapsi on lopettanut ensimmäisen kouluvuotensa.

2.1.3.3 Lasten kotihoidon tuki ja hoitovapaa Suomessa

Äitiys-, isyys- ja vanhempainvapaat eivät ole kummassakaan maassa ainoita pientimpien lasten hoitoon liittyviä vapaita. Molemmissa maissa voi lasta voi hoitaa periaatteessa yhtäjaksoisesti kotona noin 3-vuotiaaksi kotona irtisanomissuojan turvin – jos niin haluaisi ja perheen talous antaisi periksi. Ruotsissa on oikeus saada vapaata työstä irtisanomissuojan turvaamana aina siihen asti, kunnes lapsi on täyttänyt 18 kuukautta (Sundström ja Duvander 1998, 71). Koska vanhemmat voivat itse päättää, milloin he käyttävät vanhempainrahapäivät, on mahdollista pitää ensin 18 kuukauden palkaton vapaata, ja tämän jälkeen 16 kuukautta vanhempainrahapäivillä. Käytännössä pitkät palkattomat vapaat ovat kuitenkin harvinaisia. Vanhemmat aloittavat vanhempainrahakauden ja pitävät siitä pääosan lapsen syntymän jälkeen.

Suomessa mahdollista jatkaa vanhempainvapaan jälkeen pienten lasten hoitovapaalla ja saada pienten lasten hoitotukea (kotihoitontukea), kunnes nuorin lapsi täyttää 3 vuotta (ks. luku 2.2). Kotihoitontuen saannin edellytys on, ettei lapsi ei käytä kunnallisia päivähoidopalveluja. Tuen taso riippuu kotona hoidettavien lasten lukumäärästä, siitä, onko perhe oikeutettu tarveharkintaiseen hoitolisään ja asuuko kunnassa, joka maksaa lakisääteisen tuen päälle kuntalisiä. Hoitovapaa ja kotihoitontukijärjestelmä tulivat täysimääräisinä voimaan vuoden 1990 alusta. Työaikaansa lyhentävät vanhemmat voivat lisäksi saada pienten lasten hoidon tukijärjestelmään kuuluvaa osittaista hoitorahaa (ks. luku 2.1.2.7). Osittainen hoitoraha ei estä lasta saamasta kokopäiväistä kunnallista päivähoidopaikkaa.

Kotihoidontuen tasoja muutettiin useaan otteeseen 1990-luvulla ja koko järjestelmä uusittiin vuosikymmenen lopussa (Haataja 2004b ja 2005b). Hoitovapaa ei kartuta palkallisia vapaita eikä vuoden 2005 eläkeuudistukseen asti myöskään eläkettä. Uudistuksen jälkeen hoitovapaa kartuttaa eläkettä 500 euron kuukausiansioiden edestä (Tuominen 2002).

Kumpikin vanhempi voi pitää hoitovapaata enintään kaksi jaksoa, mutta jaksoja ei voi pitää yhtä aikaa. Hoitovapaan aikana toinen vanhemmista on oikeutettu saamaan pienten lasten hoitorahaa (kotihoidontukea), mutta tuen maksaminen ei edellytä, että toinen vanhemmista hoitaa lasta itse kotona. Lapsen hoitamista kotona edellyttää vain oikeus hoitolisään, joka on kuitenkin tarveharkintainen.

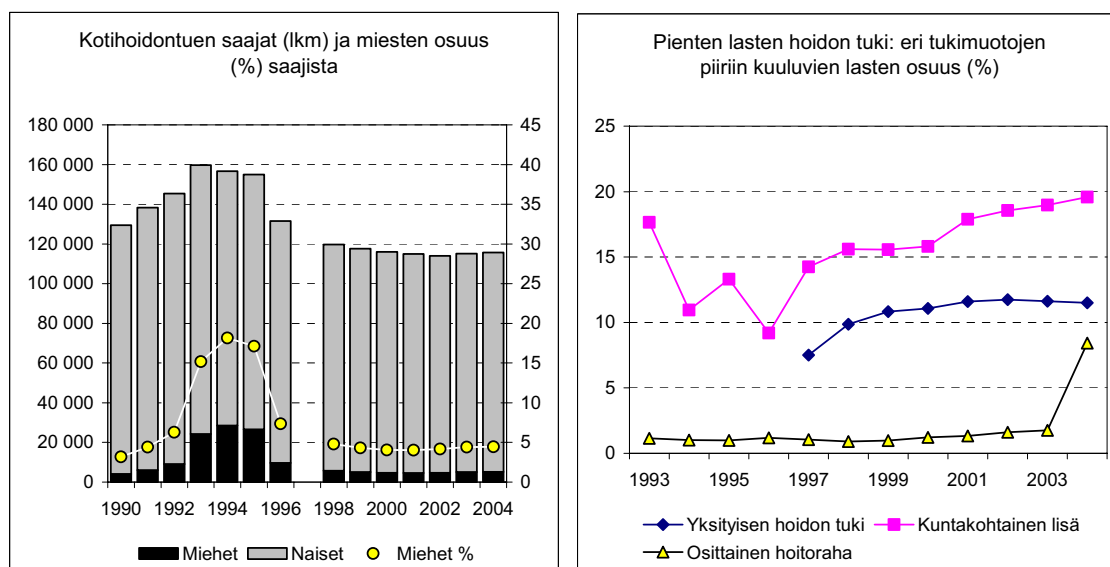
Hallinnollisesti kotihoidontuki on osa kunnallista päivähoito- ja varhaiskasvatusjärjestelmää, mutta siihen liittyvästä pienten lasten hoitovapaasta säädetään työ-sopimuslainsäädännössä. Kunnat saavat valtionosuutta kotihoidontukeen samoin kuin päivähoitomenoihinkin (Haataja ym. 2006, Anttonen 1999).

Palkattoman vanhempainvapaan käytöstä Ruotsista ei ole tilastoja, koska ajalta ei makseta korvauksia. Suomalaisen kotihoidon tuen käyttäjistä saa tilastoja, mutta ei siitä, ovatko tuen saajat samanaikaisesti pienten lasten hoitovapaalla. Tämä on ongelmallista siksi, että viime vuosina suhteellisen suurella osalla kotihoidontuen saajista, eräiden tutkimustulosten mukaan jopa yli 40 prosentilla, ei ole todennäköisesti voimassa olevaa työsuhdetta, eli tuen käyttäjät eivät ole hoitovapaalla (Hämäläinen 2005; Lammi-Taskula 2004). Työsuhteen puute kotihoidontuen saajalla oli vielä yleisempää laman aikana 1990-luvun alussa. Kelan työsuhdere-kisteritietoihin perustuvan selvityksen perusteella varsinaisella hoitovapaalla oli vain 27 prosenttia äideistä ja 2 prosenttia isistä (Työministeriö 2005, 28).

Toinen kotihoidontukeen liittyvä tilasto-ongelma on se, että tuen saajan ei tarvitse itse hoitaa lasta itse kotona. Tuen voi käyttää korvaamaan esimerkiksi muita lastenhoitomenoja. Muiden hoitomenojen, kuten yksityisen päivähoiton kompensointitarve väheni, kun laki yksityisen hoidon tuesta tuli voimaan vuonna 1997. Lisäksi 2000-luvun alusta lähtien on voinut saada verovähennyksen hoiva-palvelujen ostosta (kotitalousvähennys verosta)..

Pääsääntöisesti kotihoidontukea käyttävät pääasiassa äidit omien lasten hoidon ajalta. Isien osuus on muutama prosentti 1990-luvun alkuvuosia lukuun ottamatta. Tuolloin kotihoidon tuki alkoi samalle henkilölle maksettuna leikata työttömyysturvaa, ja perheissä, joissa toinen oli työssä, kotihoidon tuen maksatus siirrettiin työssä olevalle puolisolalle. Tämä näkyy miesten osuuden moninkertais-tumisena tuen saajissa (kuvio 2.1.10). Kun myös työssä käyvälle puolisolalle maksettu tuki alkoi vähentää työttömänä olevan työttömyysturvaa vuonna 1996, laski miesten osuus tuen saajina ennalleen ja samalla laski kotihoidon tuen käyttäjien kokonaismäärä. (Haataja 2005b).

Kuvio 2.1.10. Kotihoidontukea saaneet naiset ja miehet ¹ (vasen kuva) sekä kuntalisää, osittaista hoitorahaa ja yksityisen hoidon tukea saavien lasten osuus lapsista, joista on maksettu pienten lasten hoidon tukea ² (oikea kuva).

Lähteet: ¹ Työministeriö 2005, 28, ja Kelan tilastoryhmä 18.10.2005. ² Kela 2005, taulukko 123.

Siitä, miten pitkiä jaksoja vanhemmat käyttävät kotihoidon tukea lastenhoitamiseen kotona, on vasta viime vuosina saatu tarkempaa tietoa sekä tutkimuksista että Kelasta (esim. Hämäläinen 2005; Työministeriö 2005). Seuraavassa taulukossa on esimerkki siitä, miten lapsen hoitoon kotona myönnetty ensimmäiset tukijaksot jakautuivat äitien ja isien kesken niissä perheissä seuraavan 3-4 vuoden aikana, joissa vanhempainvapaata päättyi vuonna 2001.

Taulukko 2.1.1. Vuonna 2001 päättyneen vanhempainrahakauden jälkeisten, äitien ja isien ensimmäisten kotihoidontukijaksojen pituudet maaliskuussa 2004.

2001–2004	Kausia yht.	alle 3 kk	3-6 kk	7-12 kk	13-18 kk	19-24 kk	25-30 kk	yli 30 kk
Äiti hoitaa kotona	43 230	2 770	6 770	7 450	5 480	4 650	14 400	1710
Isä hoitaa kotona	760	130	210	170	90	40	120	0
Äidin hoitajaksot %	100.0	6.4	15.7	17.2	12.7	10.8	33.3	4.0
Isän hoitajaksot %	100.0	17.0	28.0	21.7	11.4	5.1	16.3	0.5

Lähde: Kelan tilastoryhmä 26.3.2004. Vuonna 2001 päättyneitä vanhempainrahakausia oli kaikkiaan 55 930 kappaletta.

Vuonna 2001 päättyneitä vanhempainvapaakausia oli kaikkiaan 55 930, joten kaikkiaan 78,6 prosenttia vanhemmista jäi tämän jälkeen hoitamaan kotiin lasta ainakin joksikin aikaa kotihoidon tuella. Isien osuus jatkajista oli 1,7 prosenttia.

Enintään puolen vuoden jaksot olivat suhteellisen yleisiä, äideistä runsas viidesnes (22 %) ja isistä lähes puolet (45 %) hoiti lasta kotona korkeintaan 6 kuukautta. Äideistä noin 30 prosenttia käytti kotihoidontukea 1-2 vuotta, isistä noin kolmannes. Koko kotihoidontukijakson tai sitä pidemmän jakson käytti äideistä yhtämittaisesti 37 prosenttia. Tähän ryhmään kuuluvat myös ne, jotka ovat aloittaneet uuden vanhempainrahakauden, ja jotka saavat vanhempainvapaan ajalta kotihoidontuesta sitä osuutta, joka ylittää vanhempainrahan tason.

Pitkät kotihoidontukijaksot liittyvät usein keskimääräistä alhaisempaan koulutus-tasoon ja nuorempaan ikään sekä siihen, ettei lasta hoitavalla ole voimassa olevaa työsuhdetta (Hämäläinen 2005). Yksinhuoltaja- ja puolisoäitienvälillä kotihoidon tuen käytössä vallitsee tulonjakotilasto mukaan sellainen ero, että alle 7-vuotiaiden lasten puolisoäideillä kotihoidon tuki on jonkin verran yleisempää kuin yksinhuoltajaäideillä, mutta lasten hoitaminen kotona pääasiallisena sosio-ekonomisena toimintamuotona on molemmilla suunnilleen yhtä yleistä. Yksinhuoltajilla kotihoidontukea saavien osuus on pitkällä aikavälillä kasvusuunnassa ja muilla äideillä suunnilleen entisellään (Haataja 2005c).

2.2 Lasten päivähoito ja varhaiskasvatus

2.2.1.1 Päivähoito-oikeudet

Äitien ansiotyö hyväksyttiin asennetasolla jossain määrin aikaisemmin Ruotsissa kuin Suomessa. Tämä käy ilmi muun muassa siitä, että äitien työssäkäyntiä tukevaa päivähoitojärjestelmää alettiin kehittää Ruotsissa määrätietoisemmin jo 1960-luvulla (Hiilamo 2005 ja 2002; Välimäki 1999; KM 1971:A20). Lasten päivähoiton järjestäminen sai kuitenkin lakisääteiset universaalit periaatteet ja palvelujen järjestämisvastuu tuli kunnille Suomessa hieman aikaisemmin (1973) kuin Ruotsissa (1976). Päivähoiton kysynnän ja tarjonnan välinen epäsuhta jatkui kuitenkin vielä 1980-luvulla. Molemmissa maissa vahvistettiin 1980-luvun puolivälissä poliittisella tasolla lasten subjektiivisia päivähoito-oikeuksia.

Suomessa päivähoito-oikeuksien toteuttaminen tapahtui osana historialliseksi kutsuttua kompromissia, jossa lähinnä sosiaalidemokraatit saivat parannettua lasten päivähoito-oikeuksia ja keskustapuolue lasten kotihoidon tukea (Mikkola 1992; Bergqvist ym. 1999; Ervasti 1996). Vuonna 1984 sovittiin että vuoteen 1990 mennessä kaikilla alle 3-vuotiailla lapsilla olisi päivähoitopaikka, tai jos vanhemmat sitä haluavat, he voisivat hoitaa lasta kotona tai järjestää lastenhoidon muuten ja saada kotihoidon tukea. Laki tuli asteittain voimaan vuosina 1985–1990 siten, että vähintään kolmilapsiset perheet pääsivät etuuden piiriin alusta lähtien, 1-lapsiset viimeisinä (HE 202/1984).

Vuoden 1990 alkuun mennessä alle 3-vuotiaiden päivähoitotarve olikin Suomessa tyydytetty lähes kokonaan (Muuri ja Vihma 1991). Osittain saavutus johtui

siitä, että monet kunnat tarjosivat kuntalisiä kotihoidontukeen päivähoitopaikkojen kysynnän hillitsemiseksi (Hiilamo 2005; Haataja 2005c). Päivähoitokotihoidontuki -linjaa oli tarkoitus jatkaa asteittain. Kotihoidon tuen ensimmäisenä voimaantulovuonna hyväksyttiin laki, jonka piti ulottaa niin päivähoito-oikeus kuin kotihoidontukikin alle 4-vuotiaisiin lapsiin jo vuonna 1993 (HE 319/1990; L 630/1991). Lisäksi lakiin sisältyi tavoite, että vuonna 1995 kaikilla alle peruskouluikäisillä olisi päivähoitopaikka.

Laman aikana seuraava hallitus lykkäsi lain voimaantuloa alle 4-vuotiaiden osalta useita kertoja. Kun hallitus yritti lykätä myös lasten päivähoito-oikeuden alle kouluikäisiltä lapsilta vuodesta 1995 kahdella vuodella eteenpäin, ei esitys mennyt eduskunnassa läpi. Tätä pidetään erityisesti eduskunnan naiskansanedustajien yhteistoiminnan saavutuksena (Bergqvist ym. 1999). Kun hallitus vaihtui 1990-luvun puolivälissä, alkuperäisestä lakiesityksestä luovuttiin. Vuonna 1996, noin puoli vuotta alkuperäisestä aikataulusta jäljessä, kaikki alle kouluikäiset lapset saivat oikeuden päivähoitopaikkaan, mutta kotihoidontuen alaikäraja säilytettiin ennallaan (HE 122/1995; L 1526/1995).

Esikouluopetus ennen peruskoulun aloittamista 6-vuotiaille tuli voimaan Suomessa vapaaehtoisena elokuun alusta 2000 lähtien (L 628/1998) ja subjektiivisena oikeutena (vähintään 700 oppituntia) elokuun alusta vuonna 2001. Lapsen osallistumisesta esiopetukseen päättää huoltaja. Esikoululaisilla on oikeus saada kouluajan ulkopuolella päivähoitoa. (Valtioneuvosto 2004).

Ruotsissa tehtiin vuonna 1985 periaatepäätös, jonka mukaan kaikilla 1,5-6-vuotiaille lapsilla, joiden vanhemmat olivat joko työssä tai opiskelivat, tuli olla päivähoitopaikka vuoteen 1991 mennessä. Tuohon aikaan tavoitteena oli, että vanhempainvapaa pidennettäisiin 1,5 vuoden pituiseksi jaksoksi. (Bergqvist ja Nyberg 2001; Hiilamo 2005). Kuntien tuli kuitenkin pyrkiä tyydyttämään kysyntä vain päivähoitosuunnitelmien yhteydessä, eikä tarjonta pystynyt vastaamaan edelleenkaan kysyntään. Vuonna 1995 tuli voimaan uusi lainsäädäntö, jonka mukaan kuntien oli järjestettävä esikouluaktiviteetteja ja päivähoito kaikille 1-12-vuotiaille lapsille. Oikeus koski yhä vain työssäkäyviä ja opiskelevia vanhempia ja lisäksi erityishoitoa kaipaavia lapsia. Kunta sai lykätä päivähoitopaikan järjestymistä vanhemmille enintään 3-4 kuukautta siitä hetkestä, jolloin vanhemmat hakivat paikkaa. (Bergqvist ja Nyberg 2002.)

Vuonna 1998 Ruotsissa toteutettiin esikoulu-uudistus, jossa oppivelvollisuusikä laskettiin 6 vuoteen, ja 1-5-vuotiaat työssäkäyvien ja opiskelijoiden lapset tulivat esikoulun piiriin. Päivähoito osana sosiaalitointa lakkautettiin ja pienten lasten hoito ja varhaiskasvatus siirrettiin kokonaisuudessaan koulutoimeen. Tavoitteena on ”turvata kaikille lapsille yhtäläiset mahdollisuudet koulutukseen ja antaa oppilaille tietoja ja valmiuksia sekä edistää yhteistyössä kotien kanssa heidän harmonista kehitystään vastuuntuntoisiksi ihmisiksi ja yhteiskunnan jäseniksi”

(kirjoittavan vapaamuotoinen käännös ja lyhennys uusitun koululain 1985:1100 2 pykälästä).

Esikouluoikeuksia laajennettiin vuonna 2001. Tästä lähtien kuntien oli tarjottava päivähoitoa myös työttömien lapsille vähintään 15 tuntia viikossa (525 tuntia vuodessa). Vuoden 2002 alusta vastaava oikeus laajennettiin koskemaan vanhempainvapaalla olevia vanhempia, joiden vastasyntyneellä oli sisaruksia. Vuoden 2003 alusta Ruotsissa tuli voimaan esikoulu-uudistus, joka koskee 4-5-vuotiaita lapsia: Maksuton, vähintään 15 viikkotunnin esikoulu on vuodesta 2003 kattanut kaikki 4-5-vuotiaat, sekä työttömien ja vanhempainvapaalla olevien ei-vanhempainrahaan oikeuttavat lapset. Kuntien on informoitava 4 vuotta täyttävien lasten vanhempia maksuttomasta esikouluoikeudesta. (Nyberg 2004; L 2000: 1375).

2.2.1.2 Päivähoitopalvelujen maksupolitiikka

Päivähoitopalvelujen järjestäminen on Suomessa ja Ruotsissa kuntien tehtävä, johon ne saavat valtionosuutta. Esikoulu ja päivähoito on kuitenkin organisoitu Suomessa ja Ruotsissa eri tavalla. Ruotsissa molemmat toimintamuodot kuuluvat nykyisin koulutoimeen. Suomessa kunnallinen päivähoito on osa sosiaalitointa, mutta esikoulutoiminnan kunnat voivat valintansa mukaan sijoittaa joko sosiaali- tai koulutoimeen. Vain noin pari kymmentä kuntaa oli vuonna 2004 joko siirtänyt tai siirtämässä vuoden 2005 alussa päivähoitotehtävät kokonaisuudessaan koulutoimeen. (STM 2002:9; Valtioneuvosto 2004; Haataja 2005b, 95).

Suomessa kunnan rahoittamiin päivähoitomuotoihin lasketaan kotihoidontuen lisäksi vuonna 1998 voimaan tullut yksityisen hoidon tuki. Kotihoidontukea saattoi aikaisemminkin käyttää kompensatioksi yksityisestä päivähoitosta aiheutuviin kustannuksiin. Kun tuki maksettiin vanhemmalle, ja se on veronalaista tuloa, kohdentui tukeen kaksinkertainen verotus, jos sillä kustannettiin yksityistä hoitoa. Yksityisen hoidon tuki maksetaan suoraan hoitajalle.

Molemmissa maissa varsinainen esikoulu on vanhemmille ilmainen varhaiskasvatuksen muoto, mutta päivähoitopalvelut ovat maksullisia. Päivähoitomaksut ovat olleet sekä Ruotsissa että Suomessa yksi perhepolitiikan keskustelluimpia alueita. Molemmissa maissa päivähoitomaksut vaihtelivat kunnittain huomattavasti vielä 1990-luvun alkupuolella. Suomessa päivähoitomaksut olivat alun perin sidottuja lähinnä perheen tulotasoon, Ruotsissa kunnat saattoivat vapaammin määritellä paitsi maksujen tason myös niiden määräytymisperusteet. Päivähoitomaksujen taso vaihteli asuinkunnasta riippuen.

Suomessa säädeltiin ylintä ja alinta päivähoitomaksua valtionosuusjärjestelmän jälkeen 1990-luvun alkupuolella, mutta niiden välille sijoittuvia maksuluokkia kunnat säätelivät vapaasti muuttamalla maksuluokkiin sijoittuvien perheiden tulorajoja (Forssén 1995; Hiilamo 2005). Vuodesta 1997 lähtien päivähoitomaksut

ovat määräytyneet prosentuaalisesti perheen tulojen ja koon mukaan, yhtäläisesti kaikissa kunnissa. Päivähoitomaksu-uudistus oli osa työhön kannustavuuspolitiikka, jolla pyrittiin purkamaan erityisesti pienipalkkaisen työn vastaan ottamisesta seuraavia kannustin- ja köyhyysloukkuja (VN 1996).

Ruotsissa kunnalliset päivähoitomaksut vaihtelivat enemmän kuin Suomessa ennen päivähoitomaksujen uudistusta vuonna 1997. Päivähoitomaksujen vaihtelua ja kannustinloukkuja pyrittiin lieventämään valtionapuihin vaikuttavilla kannustimilla. Vuonna 2002 tuli voimaan suositus ylimmistä päivähoitomaksuista, maksukatoista (maxtaxa). Päivähoitomaksut sidottiin vanhempien yhteisiin bruttotuloihin. Yhden lapsen päivähoitomaksut saivat olla enintään kolme, kahden lapsen kaksi ja kolmen lapsen enintään prosentti vanhempien bruttotuloista tai enintään maksukaton suuruinen. Kunnat, jotka noudattivat suositusta, olivat oikeutettuja ylimääräiseen valtionosuuteen, joka oli osoitettu tukemaan päivähoiton laatu- ja toteutumista. Ensimmäisenä vuonna kahta kuntaa lukuun ottamatta kunnat ottivat maksukaton käyttöön, seuraavana vuonna kaikki kunnat (Nyberg 2004; Hiilamo 2005; Skolverket 2006).

Vaikka 4-5-vuotiaiden esikoulu on 15 viikkotuntia maksutonta, maksavat vanhemmat muusta esikouluajasta maxtaxa-periaatteiden mukaan. Vanhemmat maksavat sekä Suomessa että Ruotsissa aikaisempaa suuremman osuuden päivähoitopalvelujen kustannuksista. Vuonna 1999 päivähoitopalvelujen käyttäjät maksoivat Suomessa noin 15 prosenttia päivähoitopalvelujen käyttömenoista ja Ruotsissa noin 18 prosenttia päivähoiton ja esikoulun bruttokustannuksista. Vuonna 1990 vastaavat osuudet olivat 11 ja 10 prosenttia (Bergqvist ja Nyberg 2001; Nososco 2003; Hiilamo 2005). OECD:n (2005d) mukaan, ruotsalaisten lasten vanhempien maksamat päivähoitokustannukset ovat OECD-maiden alimmat.

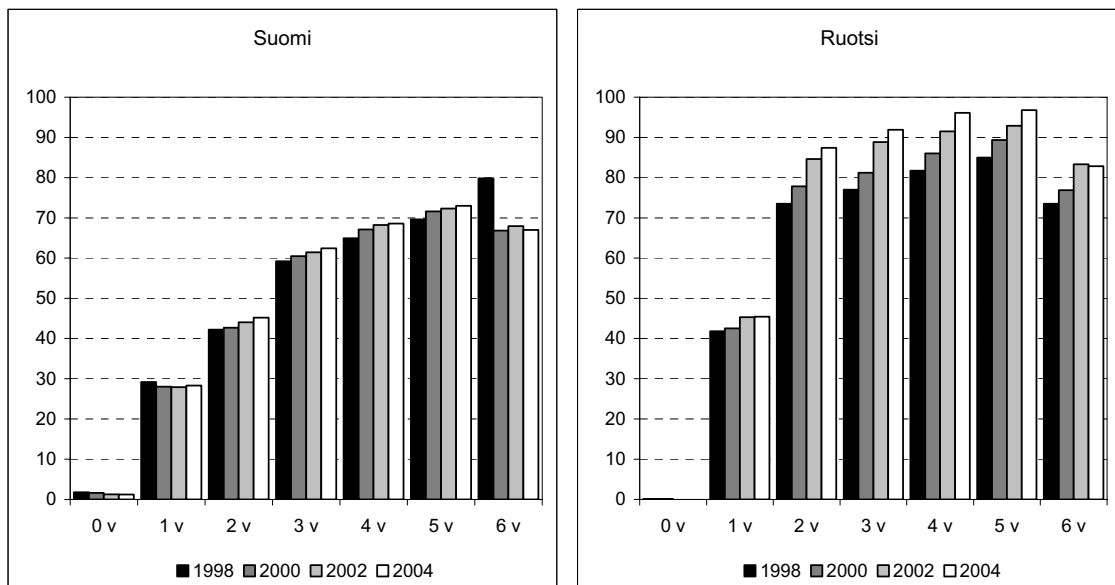
2.2.1.3 Päivähoito-varhaiskasvatuspalvelujen tarjonnan ja kysynnän kohtaanto

Päivähoidon kysynnän ja tarjonnan kohtaantoa verrataan yleensä julkisessa päivähoidossa olevien lasten osuutena alle oppivelvollisuuskouluikäisistä lapsista. Tämä mittarin mukaan kohtaanto on vuoden 1990 jälkeen heikentynyt Suomessa pienemmäksi kuin muissa Pohjoismaissa. Vuonna 1990 alle kouluikäisistä lapsista käytti päivähoitopalveluja 44 ja Ruotsissa 48 prosenttia. Tanskassa osuus oli vielä suurempi (67 %) ja muissa maissa edellisiä pienemmät. 2000-luvulla päivähoitoikäisiin lasketaan esikoulun takia alle 6-vuotiaat eivätkä alle 1-vuotiaat ole vanhempainvapaiden takia mukana luvuissa. Suomen prosenttiosuus oli 50, Ruotsin 69 ja Tanskan 77 prosenttia vuonna 2002. Norja oli kirinyt 56 ja Islanti 62 prosenttiin (Nososco 2005).

Ruotsissa kunnallisessa päivähoidossa – esikoulussa – olevien lasten osuus on kasvanut voimakkaasti koko 1990-luvun ja kasvaa yhä 2000-luvulla. Vuonna 2004 vuoden ikäisistä lapsista 45 prosenttia, Suomessa vajaa 30 prosenttia käytti

varhaiskasvatuspalveluja. Kahden vuoden ikäisistä lapsista Ruotsissa lähes 90 prosenttia, Suomessa 45 prosenttia käytti palveluja. Nelivuotiaista ruotsalaisista lapsista 95 prosenttia kuului varhaiskasvatuspalvelujen piiriin, Suomessa noin 70 prosenttia. Erot maiden välillä ovat siis huomattavan suuret. (Kuvio 2.1.1.)

Kuvio 2.2.1. Alle kouluikäisten lasten osuudet kunnan järjestämässä päivähoitossa Suomessa ja Ruotsissa vuosina 1998–2004.

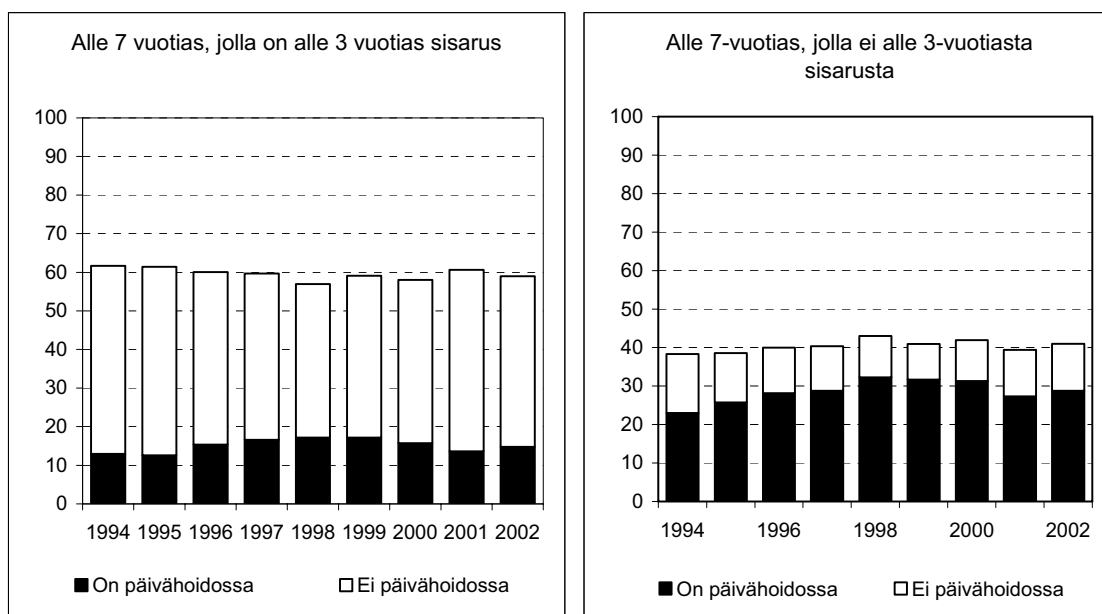

Lähde: Nordic Statistics, Income and Social protection (CD-rom): Children in day-care and after school arrangements.

Suomalaisesta näkökulmasta päivähoitopalvelujen vähäisessä käytössä ei ole kysymys tarjonnan riittämättömyydestä. Kysyntä ja tarjonta kohtaavat ainakin periaatteessa, koska lapsilla on subjektiivinen päivähoito-oikeus. Pienten lasten äidit valitsevat – ansiotyön sijasta tai työn puuttumisen johdosta – pitkiä kokopäiväisiä lastenhoitajaksoja, eivätkä vie lapsiaan päivähoitoon niin usein kuin muissa Pohjoismaissa. Lisäksi monet kunnat houkuttelevat äitejä jäämään pidemmiksi jaksoiksi kotiin tarjoamalla kuntakohtaisia lisiä kotihoidontukeen, mikä puolestaan vähentää päivähoitopalvelujen kysyntää.

Jos alle kolmivuotiaalla on alle kouluikäisiä sisarusksia, joita myös hoidetaan kotona, maksetaan hoitorahaa kotihoidon tukena myös sisarusksista. Alle 3-vuotiaiden sisarusukset hoidetaan ja kasvatetaan pääsääntöisesti kotona. Tulonjakotilaston mukaan alle 7-vuotiaista lapsista noin 60 prosenttia on sellaisia, joilla on alle 3-vuotiaita sisarusksia. Tässä ryhmässä on noin 15 prosenttia kaikista alle 3-vuotiaista, jotka ovat olleet kunnallisessa päivähoitossa ainakin jonkin aikaa vuodessa. Ne 40 prosenttia alle 7-vuotiaista, joilla ei ole alle 3-vuotiaita sisarusksia, ovat pääsääntöisesti kunnallisessa päivähoitossa. (Kuvio 2.2.2.)

Kuvio 2.2.2. Alle kouluikäisen lapsen ja lapsen mahdollisen sisaruksen iän vaikutus päivähoitomuotoon Suomessa 1994–2002, osuus % alle 7-vuotiaista (alle 7-vuotiaat yhteensä 100).*

Lähde: Laskelmat Tilastokeskuksen tulonjakotilastoista. Kunnallisen päivähoiton piiriin kuuluviksi on laskettu kaikki ne lapset, jotka ovat olleet kunnallisessa päivähoitossa ainakin jonkin ajan vuoden kuluessa.

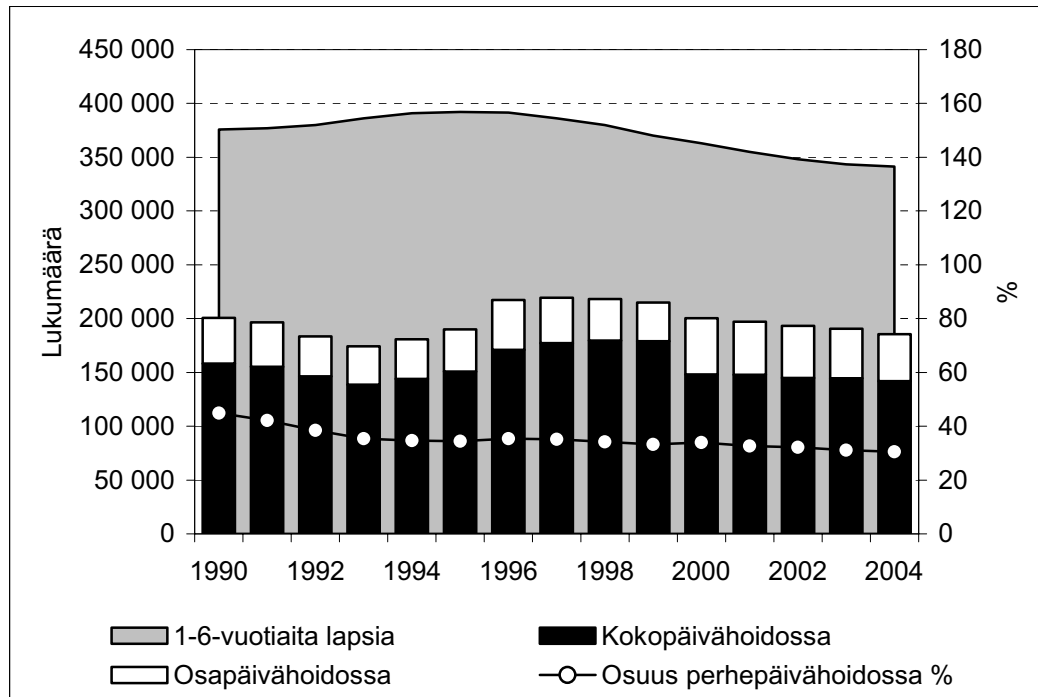
* Ryhmässä ”On päivähoitossa” ovat kaikki, jotka ovat olleet kunnallisessa päivähoitossa ainakin jonkin aikaa vuoden aikana.

Molemmissa maissa kunnallinen päivähoito voidaan järjestää päiväkotien lisäksi perhepäivähoidossa. Perhepäivähoidon osuus on pienentynyt molemmissa maissa 1990-luvulta lähtien. Muutos on kuitenkin Ruotsissa suurempi kuin Suomessa, ja erityisesti esikoulu-uudistuksen jälkeen 2000-luvulla. Perhepäivähoidossa olevien osuus oli kunnallisessa päivähoitossa olevista 1-6-vuotiaista vanhassa päivähoitojärjestelmässä 20 prosenttia, noin 81 000 lasta, vuonna 1997⁴. Esikoulujärjestelmässä perhepäivähoidossa olevien 1-6-vuotiaiden osuus oli laskenut 10 prosenttiin vuonna 1999 ja vuonna 2004 vajaaseen 7 prosenttiin eli 29 600 lapsen (Skolverket 2006, tabell 2).

Suomessa kunnallisessa päivähoitossa olevista lapsista 30 prosenttia, noin 60 000 lasta, oli perhepäivähoidossa. Perhepäivähoito on yleisintä kaikkien pienimmillä lapsilla. Esimerkiksi 1-vuotiaista 55 prosenttia ja 2-vuotiaista 46 prosenttia oli perhepäivähoidossa vuonna 2004. (Kuvio 2.2.3, SOTKA.)

⁴ Vuosi 1997: www.skolverket.se / Sveriges officiell statistik, Rapport 148. Tabell 4 Daghem, familjedaghem, fritidshem och deltidsgrupper/sexårsverksamhet den 31 december 1997.

Kuvio 2.2.3. Alle 6-vuotiaiden lasten lukumäärä, kunnallisessa koko- ja osapäivähoidossa olevien lasten lukumäärä sekä perhepäivähoidossa olevien lasten osuus Suomessa.

Lähde: SOTKA.

Suomalaisissa päivähoitopalveluissa osapäivähoidoksi luokitellaan alle 25 tunnin viikko-aika (Väinälä 2005). Vuonna 1990 suomalaisista kunnallisessa päivähoitossa olevista 1-6-vuotiaista lapsista oli osapäivähoidossa olevien osuus 21 prosenttia, mutta lamavuosina ja sen jälkeen osapäivähoidon osuus aleni pienimmillään 17 prosenttiin vuonna 1999. Tämän jälkeen osapäivähoito on jälleen yleistynyt ja oli 44 000 lasta ja 24 prosenttia vuonna 2004 (kuvio 2.2.3).

Ruotsista on saatavana lasten päivähoitossa viettämän ajan keskiarvot sekä keskimääräiset tuntijakautumat (Skolverket 2006). Vuosina 1999–2005 on erityisesti niiden lasten määrä ja osuus kasvanut, jotka ovat esikoulussa 1-15 tuntia, eli 4-5-vuotiaille tarkoitetun ilmaisen opetuksen. Esikouluissa muutos oli 9 prosentista 20 prosenttiin ja perhepäivähoidossa 10 prosentista jopa 28 prosenttiin (taulukko 2.2.1). Alle 26 tunnin osapäivähoidossa olevien 1-5-vuotiaiden lasten osuus on kasvanut 31 prosentista 37 prosenttiin esikouluissa ja perhepäivähoidossa 39 prosentista 45 prosenttiin. Viikoittaisten läsnäolotuntien keskiarvo väheni esikouluissa noin tunnilla ja oli 30 tuntia viikossa vuonna 2005. Perhepäivähoidossa vähennys oli kaksi tuntia ja oli 29 tuntia samana vuonna.

Taulukko 2.2.1. Ruotsalaisten 1-5-vuotiaiden lasten jakautumat läsnäolotuntien mukaan esikoulussa ja perhepäivähoidossa vuosina 1999-2005, %.

Läsnäoloaika tuntia/viikko	Esikoulussa			Perhepäivähoidossa		
	1999	2002	2005	1999	2002	2005
1 - 15	9	14	20	10	16	28
16 - 25	22	20	17	29	25	17
26 - 30	18	18	17	17	16	19
31 - 35	22	20	18	16	17	13
36 - 40	20	21	21	18	18	17
41 -	8	8	7	10	8	6
Alle 26 tuntia	31	34	37	39	41	45
Yhteensä	100	100	100	100	100	100

Lähde: Skolverket 2006, tabell 10

Maksuton vähintään 15 viikkotuntin esikouluoikeus 4-5-vuotiaille on kannustanut erityisesti työttömiä ja vanhempainvapaalla olevia tuomaan lapset esikouluun. Työttömien lasten keskimääräinen läsnäoloaika pieneni vuosina 1999–2005 24 tunnista 21 tuntiin ja vanhempainvapaalla olevien 24 tunnista 19 tuntiin. Seurantatutkimuksen mukaan pääosa vanhemmista, 92–95 prosenttia, on ollut tyytyväinen lastensa hoitoon (Skolverket 2006, 36–37). Osa työttömistä ja vanhempainvapaalla olleista vanhemmista oli kuitenkin tyytymätön siihen tapaan, miten 15 maksutonta esikoulutuntia organisoidaan, sillä järjestelytavat vaihtelevat kunnittain. Esimerkiksi osa olisi toivonut, että esikoulua olisi järjestetty 5 tuntia kolmen päivän aikana eikä 3 tuntia viiden päivän aikana.

Suomalaisten lasten hoitomuodon valintaan vaikuttaa se, missä määrin vanhemmat, käytännössä äidit, voivat ensin valita ansiotyön ja kotiin jäämisen välillä. Työsuhteen puuttuminen ja työttömyys vaihtoehtona lasten hoitamiselle kotona vaikuttanee valintoihin (Haataja 2005b). Äitien työttömyysasteet ovat korkeimmillaan, kun lapsi on täyttänyt 3 vuotta ja oikeus kotihoidontukeen päättynyt (Haataja 2005a ja b, ks. luku 2.1.4.3).

2.2.1.4 Vapaa- ja palvelujärjestelmien arviointia

Suomessa lasten päivähoitokeskustelun ydin on vanhempien valinnanmahdollisuuksissa lapsen hoitomuotojen välillä: julkinen tuki lapsen hoitamiseksi kotona, yksityisen hoidon tuen kompensoimana yksityisessä päivähoitossa tai kunnan järjestämässä päivähoitossa. Vanhemmat valitsevat paitsi lasten päivähoiton myös varhaiskasvatusmuodot ja -tuen joko kotona tai kodin ulkopuolella.

Päivähoitopalvelujen välittömät kustannukset tulevat kalliimmaksi kuin tulonsiirtojen maksaminen perheille. Lyhyellä tähtäyksellä myös vanhempien sisarusten hoitaminen kotona on kuntien päivähoitomenoille halvempaa kuin se, että vanhemmat pitävät kiinni lastensa subjektiivisista päivähoito- ja varhaiskasvatusoi-

keuksista. Julkisessa keskustelussa on aika ajoin jopa moralisoitu työttömiä tai kotona vanhempainrahan tai kotihoidon tuen turvin lapsia hoitavia vanhempia, jos vanhemmat sisarukset käyttävät päivähoito- ja varhaiskasvatus –palveluja.⁵ Kaikille lapsille asetetut yhtäläiset varhaiskasvatuksen tavoitteet voisivat ehkäistä sitä, että perheiden, käytännössä naisten, valintoja lasten kasvatuksen suhteen asetetaan vastakkain. Tässä suhteessa Ruotsi näyttää onnistuneen Suomea paremmin.

Kotihoidontukijärjestelmässä on kuitenkin Ruotsissakin kannatusta. Eräänlainen kotihoidontukimalli oli Ruotsissakin voimassa muutaman kuukauden vuonna 1994 (Hiilamo ja Kangas 2006; Haataja ja Nyberg 2005a). Malli ei ollut kuitenkaan täydellinen vaihtoehto kunnalliselle päivähoitolle, sillä tuen maksatus loppui kokonaan vasta, jos lapsen aika päivähoidossa oli vähintään 30 tuntia.

Suomessa sosiaali- ja terveysministeriö teetti vuonna 2004 selvityksen, jossa karotoitettiin kotona olevien lasten vanhempien päivähoitotilannetta (Väinälä 2004). Kyselyyn vastanneissa kunnissa oli kunnan järjestämässä kokopäivähoidossa yhteensä runsaat 70 000 lasta. Näistä 10 prosenttia oli kokopäivähoidossa ja vajaa 4 prosenttia osapäivähoidossa olevia lapsia, joiden ainakin toinen vanhempi oli kotona. Lapsista pääosa, 85–89 prosenttia oli vähintään 3-vuotiaita. Syyt jakautuivat seuraavasti:

Taulukko 2.2.2. Kotona olevien vanhempien kokopäivähoidossa (yli 25 tuntia viikossa) olevien lasten hoidossa olon perusteet, % selvityksessä mukana olleista päivähoitolapsista vuonna 2004.

Lastensuojelulliset syyt tai erityispäivähoito	2.0
Maahanmuuttajaperhe	2.1
Vanhemman/vanhempien työttömyys	2.3
Äitiys-/vanhempainloma	2.1
Hoitovapaa	0.9
Molemmat/ toinen vanhempi muista syistä kotona	0.8
Yhteensä	10.2

Lähde: Väinälä 2004.

Äitiys- ja vanhempainvapaalla tai hoitovapaalla olevien vanhempien lapsia oli kunnallisessa kokopäivähoidossa keskimäärin 2,9 prosenttia ja työttömien 2,3 prosenttia. Keskimääräinen päivähoitoaika viikossa oli 26 tuntia, eli vain tunnin yli osapäivähoidon 25 tunnin aikarajan. (Väinälä 2004).

⁵ Esimerkiksi valtiosihteeri Raimo Sailaksen aikaansaama keskustelu loppukesästä 2004 kyseenalaisti lehtihaastattelussa vanhempien oikeuden käyttää julkisia palveluja toisen vanhemmista ollessa työttömänä tai hoitamassa kotona toista, pienempää lasta (Lähde: Janne Auton väitöskirjakäsikirjoitusluonnos kevät 2006.)

Ruotsissa, jossa varhaiskasvatuksen saatavuudelle on asetettu kaikkia koskevat vähimmäistavoitteet, tilanne on toinen. Taulukossa 2.2.3 verrataan, miten eri syistä kotona olevien vanhempien lapset saivat varhaiskasvatustalvuujuja. Varhaiskasvatusoikeuksien laajentaminen näkyy selvimmin työvoiman ulkopuolella olevien väestöryhmien lasten osallistumisen kasvuna.

Taulukko 2.2.3. 1-5-vuotiaiden lasten päivähoitomuodot vanhempien toiminnan mukaan Ruotsissa vuonna 1999 ja 2002 (Esikoulu tarkoittaa myös päivähoitoa).

	Työssä/Opiskelemassa		Työtön		Vanhempainvapaalla		Sairaana	
	1999	2002	1999	2002	1999	2002	1999	2002
Esikoulussa	77	87	58	76	26	47	62	79
Perhepäivähoidossa	12	8	7	6	3	3	10	5
Edelliset yhteensä	90	94	65	82	29	50	72	84
Kotona	6	3	31	15	70	48	24	12
Muu	4	3	4	3	1	2	4	3
Yhteensä	100	100	100	100	100	100	100	100
Lapsia, 1000 henkeä	330.6	291.3	35.0	26.7	72.6	74.6	10.1	21.1

Lähde: Skolverket 2003, Taulu 2.2 artikkelissa: Nyberg 2004.

Suomalaisen ja ruotsalaisen päivähoito-varhaiskasvatuksen yhtäläisyyksien ja erojen vertaileminen "vertailukelpoisesti" ei ole helppoa eikä yksiselitteistä, kuten edellä käy ilmi. Päivähoito- ja varhaiskasvatuksen tavoitteet, organisointi ja jopa retoriikka eroavat (STM 2002; Valtioneuvosto 2004; Hiilamo ja Kangas 2006; Skolverket 2006; Nyberg 2004; Björnberg 2002; Skollag 1985:1100). Lisäksi päivähoiton ja varhaiskasvatuksen piiriin kuuluvien lasten osuudet eroavat merkittävästi. Sellaisissa käytännöissä kuten päivähoitopalvelujen tuottaminen, päivähoitohenkilöstön koulutustasovaatimukset, maksupolitiikka jne. erot ovat todennäköisesti pienemmät.

Alun perin lasten päivähoitopalvelujen tarpeeseen vaikutti äitien ja isien työssäkäynti. Suomalaiseen (vuosista 1990 ja 1996 lähtien) ja ruotsalaiseen (vuodesta 2002 lähtien) päivähoitojärjestelmään sisältyy subjektiiviset ja universaalit oikeudet saada varhaiskasvatusta julkisissa korkeatasoisissa päivähoitossa vs. esikoulussa. Kysymys ei ole ollut subjektiivisten päivähoito-oikeuksien kehittymisen jälkeen vain ansiotyön ja lastenhoidon yhteensovittamisesta vaan yhtäläisten varhaiskasvatusvalmiuksien tarjoamisesta myös ei-työssä olevien vanhempien lapsille. Esikoulu on molemmissa maissa vapaaehtoista, mutta Ruotsissa kuntien on tiedotettava 4-5-vuotiaiden lasten vanhemmille ilmaisesta esikoulusta. Suomessa on pohjoismaisittain lyhyt vanhempainvapaa ja pitkä lastenhoitovapaa, joka ei kuulu sosiaalivakuutuksen piiriin. Ruotsissa taas on pitkä ja joustavasti käytettävissä oleva vanhempainvakuutuksen kattama vapaa.

Arvioidessaan suomalaista varhaiskasvatusjärjestelmää 2000-luvun vaihteessa OECD kiinnitti huomiota siihen, että pisimpään lapsia hoitavat ja kasvattavat kotona vähiten koulutetut, nuoret ja työtä vailla olevat vanhemmat, sekä maahanmuuttajat, ja otti esiin mahdollisuuden, että malli saattaisi lisätä heikoimmassa asemassa olevien perheiden lasten syrjäytymisriskiä (STM 2001). Arvioidessaan suomalaista työn ja perheen yhteensovittamispolitiikkaa OECD (2005b) kiinnitti erityisesti huomiota erityisesti äitien pitkiin poissaoloihin työelämästä ja tätä kautta heikentyneeseen työmarkkina-asemaan (STM:n tiedote 244/2005; OECD 2005c).

Samaan aikaan Ruotsista tehdyssä arvioinnissa OECD (2005b ja d) piti lapsiperheiden tukea laajana ja tehokkaana, mutta kalliina. Se suositteli korkeatasoisen päivähoidon ylläpitämistä, mutta välttämään merkittäviä lisäyksiä vanhempainrahamenoihin. Mielenkiintoista OECD:n suosituksissa on, että sekä Ruotsia että Suomea suositeltiin lisäämään perhepäivähoitopaikkoja osittain päivähoitokustannusten hillitsemiseksi. Koska Ruotsissakin äidit yhä käyttävät pääosan vanhempainvapaista, OECD:n arviointityöryhmä ehdotti, että vapaan tasaisesti jakavat ruotsalaiset vanhemmat saisivat jonkinlaisen bonuksen.

Päivähoidolle ja varhaiskasvatukselle asetuista aikaisempaa laajemmista tavoitteista huolimatta, vaikuttavat palvelujen saatavuus, taso ja hinta yhä lähinnä naisten työssäkäyntimahdollisuuksiin. Naisten ja miesten, äitien ja isien työssäkäyntiä ja ansaitsijamallin muutoksia tarkastellaan seuraavissa.

3 Työssäkäyntimallin pitkänaikavälin muutokset

3.1 Naisten (ja miesten) palkkatyöläistyminen

Pitkällä aikavälillä työvoiman kokonaismäärä on kasvanut sekä Suomessa että Ruotsissa 1960-luvun vaihteesta 2000-luvun alkuun. Suomessa työvoiman kokonaismäärän kasvu kuitenkin taittui tilapäisesti jo 1990-luvun vaihteessa, Ruotsissa vasta 1990-luvun puolivälissä. Vuonna 2003 suomalainen työvoima oli 27 prosenttia ja ruotsalainen 25 prosenttia suurempi kuin 1960-luvun alussa. (Taulukko 3.1.1.)

Taulukko 3.1.1 Työvoima (1 000 h), työvoiman kasvu vuodesta 1960/63 vuoteen 2003 (vuosi 1960/63 = 100) sekä naisten ja miesten työvoimaosuuksien ero (%-yksikköä).

	Työvoima, 1 000 h 1)		Työvoiman kasvu 1996/63 = 100		Naisten ja miesten työvoima- osuuksien ero, %-yksikköä	
	Suomi	Ruotsi	Suomi	Ruotsi	Suomi	Ruotsi
1960/63 2)	2 033	3 564	100	100	34,5	35,4
1970	2 310	3 796	114	107	19,9	27,9
1975	2 330	4 032	115	113	12,9	20,0
1980	2 440	4 248	120	119	10,0	12,2
1985	2 500	4 367	123	123	6,0	6,5
1990	2 460	4 560	121	128	6,2	4,3
1995	2 560	4 319	126	121	5,4	4,3
2000	2 570	4 362	126	122	4,4	4,6
2003	2 580	4 450	127	125	3,4	3,7

1) Suomalainen työvoima kattaa ikäryhmät 15-64-vuotiaat, ruotsalainen 16-64-vuotiaat. Tämä alentaa jossain määrin suomalaisten työvoimaosuuksia jonkin verran ruotsalaisten työvoimaosuuksiin nähden.

2) Suomi 1960, Ruotsi 1963.

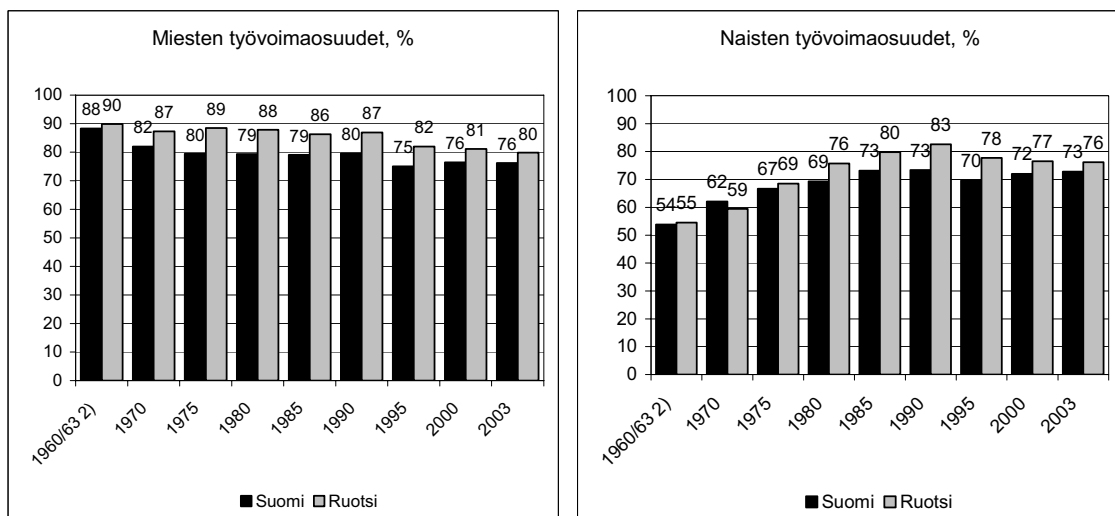
Lähteet: Suomi - 1960 Väestölaskenta (ammattissa toimiva väestö), 1970-2000 Työvoimatutkimukset; Ruotsi - 1963, 1970 - SM Am 1978:32, laskettu taulukosta 2, 3 G, 4 A; 1975-2003 SCB Sysselsättning och arbetslöshet 1975-2002, Information från Arbetskraftsundersökningarna 2003:1, laskettu taulukosta s. 4, 6 och 14.

Työvoiman kokonaismäärän kasvu molemmissa maissa on johtunut osittain nais-työvoiman tarjonnan kasvusta. Naisten ja miesten työvoimaosuuksien välinen ero oli 1960-luvun alussa molemmissa maissa noin 35 prosenttiyksikköä, mutta 1980-luvun puolivälissä enää noin kuusi prosenttiyksikköä. Naisten ja miesten työvoimaosuuksien erot kapenivat nopeammin Suomessa aina 1980-luvun puoliväliin asti, mutta 1990-luvun vaihteesta lähtien työvoimaosuuksien erot kääntyivät Ruotsissa pienemmiksi. Sukupuolten väliset erot työvoimaosuuksissa ovat kuitenkin pienentyneet edelleen kummassakin maassa.

Suomalaisten miesten työvoimaosuus laski 88 prosentista 76,2 prosenttiin ja ruotsalaisten 90 prosentista 79,9 prosenttiin vuosina 1960/63–2003. Vastaavasti,

naisten työvoimaosuus kasvoi Suomessa 54 prosentista 72,8 prosenttiin ja Ruotsissa 54 prosentista 76,2 prosenttiin. Ruotsalaisten naisten työvoimaosuudet näyttävät ylittäneen suomalaisten naisten työvoimaosuudet pysyvästi 1970-luvun puolivälissä (kuvio 3.1.1). Erot eivät todellisuudessa ole kuitenkaan niin suuret, kuin kuviosta voisi päätellä, koska ruotsalaisten työvoimaosuus lasketaan 16 vuotta ja suomalaisten 15 vuotta täyttäneistä.

Kuvio 3.1.1. 15/16–64-vuotiaiden naisten ja miesten työvoimaosuudet Suomessa ja Ruotsissa vuosina 1960/63 – 2003. 1)

1) Suomi 15–64 ja Ruotsi 16–64 -vuotiaat, Suomi 1960 ja Ruotsi 1963. Lähteet: ks. taulukko 3.1.1.

Työvoimaosuudet voivat olla korkeat sekä maatalousvaltaisessa että teollisuus- ja palveluvaltaisessa tuotantorakenteessa. Maataloudenharjoittajat ovat työllisiä yrittäjiä, ja samasta perheestä voidaan työvoimaan laskea avustavina perheenjäseninä paitsi lapsia myös puoliset, jotka osallistuvat maataloustuotannoksi katsottavaan toimintaan. Vielä 1960-luvun vaihteessa Suomi oli maatalousvaltainen maa Ruotsiin verrattuna (taulukko 3.1.2). Useampi kuin joka kolmas (35 %) työvoimaan kuuluvasta sai elantonsa maa- ja metsätaloudesta, kolmannes teollisuudesta (33 %) ja lähes kolmannes palveluammateista (31 %). Sen sijaan Ruotsin työvoimasta maa- ja metsätalouteen kuului vain 13 prosenttia 1960-luvun alussa. Suomessa maa- ja metsätalouden osuus laski 13 prosenttiin vasta 1980-luvun puolivälissä, Ruotsissa osuus oli tuolloin pudonnut jo viiteen prosenttiin, eli suunnilleen samaan kuin Suomessa 2000-luvun alussa.

Kun Suomessa kolme pääsektoria työllisti 1960-luvun vaihteessa suunnilleen yhtä suuren osuuden, jokainen noin kolmanneksen, oli palvelusektori Ruotsissa kasvattanut osuutensa jo suuremmaksi (46 %) kuin teollisuus (41 %). Teollisuustyövoiman osuus on Ruotsissa laskenut 1960-luvun alusta lähtien, Suomessa 1980-luvulta alkaen. Sen sijaan palvelusektori on jatkuvasti kasvanut molemmis-

sa maissa 1960-luvulta lähtien (taulukko 3.1.2). Suomen muita Pohjoismaita alhaisempaa työllisyysastetta on selitetty ensisijaisesti palvelualojen, yksityisen ja julkisen sektorin muita vähäisemmällä työllistävyydellä (Sinko 2005).

Taulukko 3.1.2. Työvoimaosuuksien jakautuminen maa- ja metsätalouteen, teollisuuteen sekä palvelusektorille Suomessa ja Ruotsissa vuosina 1960/63–2002, % työvoimasta. 1)

	Työvoima yhteensä, % Suo ja Ruo	Maatalous %		Teollisuus ja rakennus- toim. %		Palvelusektori %	
		Suomi	Ruotsi	Suomi	Ruotsi	Suomi	Ruotsi
1960/63 1)	100	35	13	33	41	31	46
1970	100	24	8	34	38	42	54
1975	100	17	6	35	36	48	57
1980	100	13	6	35	32	52	62
1985	100	11	5	32	30	57	65
1990	100	8	3	31	29	61	67
1995	100	8	3	28	26	64	71
2000	100	6	2	27	25	66	73
2002	100	5	2	27	23	67	75

1) Suomi 15–64 ja Ruotsi 16–64 -vuotiaat, Suomi 1960 ja Ruotsi 1963. Lähteet: ks. taulukko 3.1.1.

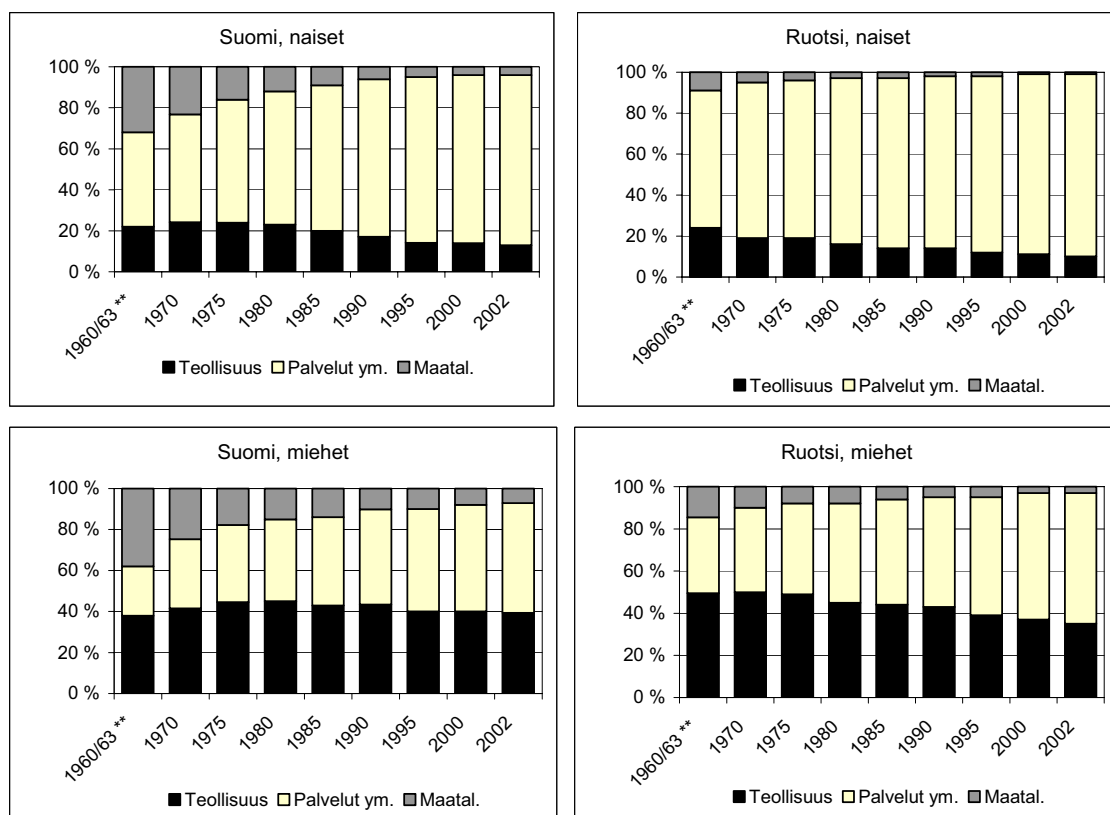
Maataloudessa nais- ja miestyöllisten osuus on määrittynyt tuotannolliseksi toiminnaksi rajatun työn perusteella. Tähän työhön eivät siis sisälly kotitalouden hoiva- ja muut kotitaloustyöt. Maatalouden sisällä naisten ja miesten välinen työnjako on ollut, etenkin ennen koneellistumista sellainen, että naisten työt ovat liittyneet karjataloudessa maidontuotantoon ja miesten työt viljelyyn sekä metsätalouteen. Työnjako on tehnyt mahdolliseksi myös sen, että naiset ovat voineet yhdistää tuottavaan työhönsä hoito- ja kotitaloustyöt, koska työmaa, navetat, ovat sijainneet pihapiirissä, kun taas pellot ja metsät kauempana. Naistyövoima on molemmissa maissa ollut maataloudessa jonkin verran pienempi kuin miesten.

Teollisuus on aina työllistänyt sekä naisia että miehiä, miehiä kuitenkin enemmän. Naiset ovat työllistyneet varhain myös palveluammateissa, mutta sektori on laajentunut myöhemmin kuin teollisuus. Ensin laajentuessaan ja myöhemmin supistuessaan teollisuussektori on miehistynyt, kun taas palvelusektori laajentuessaan kehittyi yhä naisvaltaisemmaksi. Palvelusektorilla on viime vuosikymmenen aikana laajentunut henkilökohtaisten palvelujen lisäksi tuotantoa palvelevat ammatit. Uudet alat ovat työllistäneet erityisesti miehiä palvelusektorille.

Kuviossa 3.1.2 on esitetty naisten ja miesten työvoimaosuudet pääsektoreittain. Palvelusektorin osuuden laajentuminen, samalla kun muiden sektorien työvoimaosuudet ovat pienentyneet, ovat tasoittaneet sukupuolen mukaista seggregaatiota päätoimialojen kesken. Kehitys ei tarkoita sitä, etteikö seggregaatio olisi voinut kasvaa toimialojen sisällä. Sukupuolen mukainen segregaatio on Suomessa ja Ruotsissa jyrkempiä.

Hyvinvointivaltioiden kehitykseen liittyi Esping-Andersenin (1990) mukaan kolme hiljaista vallankumousta, joista yksi oli julkisten hyvinvointitehtävien laajeneminen ja siihen pohjautuva julkisen sektorin työllisyyden kasvu. Suomessa keskeisimmät julkisen palvelusektorin uudistukset tapahtuivat 1970-luvun alkupuolella, kun säädettiin kansanterveyslaki, toteutettiin peruskoulu-uudistus ja laki lasten päivähoidosta. Lisäksi hallinnolliset suunnittelutehtävät laajenivat 1970-luvun alussa alue- ja kuntahallinnossa. Ruotsissa julkinen sektori työllisti 1960-luvun alussa noin 20 prosenttia, Suomessa 16 prosenttia työllisistä.

Kuvio 3.1.2. Nais- ja miestyövoima sektoreittain Suomessa ja Ruotsissa vuosina 1960/63–2002, osuudet % työvoimasta. 1)

1) Suomi 15–64 ja Ruotsi 16–64 -vuotiaat, Suomi 1960 ja Ruotsi 1963. Lähteet: ks. taulukko 3.1.1.

Palvelusektorin, erityisesti julkisen sektorin laajeneminen lisäsi erityisesti koulutetun naistyövoiman kysyntää. Julkisen sektorin työvoima onkin molemmassa maassa hyvin naisvaltainen (taulukko 3.1.3). Suomessa julkinen sektori työllisti koko työvoimasta 1960-luvun vaihteessa noin 16 ja Ruotsissa noin 20 prosenttia. Ero julkisessa kokonaistyöllisyydessä on 2000-luvun alussa yhä noin neljä prosenttiyksikköä, mutta se kasvoi vuosina 1970–1990 jopa 10 prosenttiyksikköön. Suomessa julkisen sektorin työllistävyys on 2000-luvun alussa suunnilleen sama

kuin ennen lamaa (27 %), mutta Ruotsissa se on pienentynyt 1980-luvun huippulukemista (39 %) 2000-luvun alussa 31 prosenttiin.

Taulukko 3.1.3. Julkisen sektorin työllistävyys Suomessa ja Ruotsissa vuosina 1960/63–2002, osuus työllisistä %. 1)

	Julkisen työllisyys koko työllisyydestä, %		Naistyöllisten osuus julkisella sektorilla, %		Miestyöllisten osuus julkisella sektorilla, %	
	Suomi	Ruotsi	Suomi	Ruotsi	Suomi	Ruotsi
1960/63 *	16	20	16	28	16	15
1970	17	26	16	39	15	17
1975	20	30	21	45	16	20
1980	24	36	27	53	19	23
1985	26	39	32	55	18	24
1990	28	37	36	54	19	21
1995	30	34	39	52	19	18
2000	27	31	37	48	16	15
2002	27	31	40	48	16	16

1) Lähde: Suomi 1960 – Väestölaskenta ja Julkunen 1992, Työvoimatutkimukset 1970–2000; Ruotsi: työvoimatutkimukset.

Vuosina 1991–1993 bruttokansantuotteen kasvu kääntyi negatiiviseksi, Suomessa voimakkaammin kuin Ruotsissa, mikä johtui osittain talouden keskimääräistä suuremmasta ylikuumenemisestä Suomessa 1980-luvun lopulla. Molemmissa maissa työttömyysasteet nousivat lamavuosina ennätyskorkeuksiin. Työttömyys laski hitaasti talouden kääntymistä uudelleen kasvuun osittain siksi, koska kasvu kohdistui pääomainsenttiiviseen vientiin ja kotimaisella sektorilla lama jatkui vielä vuoteen 1996 asti (Honkapohja ja Koskela 2001).

Molemmissa maissa naisten ansiotyön historia on pitkä. Työssäkäyntimalleissa on kuitenkin ollut eroa. Pitkältä aikaväliltä ei kuitenkaan ole täysin vertailukelpoista tietoa ansaitsijamallin kehityksestä, joten seuraavassa vertaillaan samantapaisista lähteistä saatavaa tietoa. Elinkeinorakenteella voi olla jossain määrin vaikutusta siihen, että suomalaisten naisten työvoimaosuudet olivat vielä 1970-luvulla korkeammat. Alle 16-vuotiaiden lasten äideistä 43 prosenttia hoitaa omaa kotitaloutta ja 57 prosenttia on työssä tai etsii työtä 1960-luvun alussa (Ristimäki 1962). Äitien työvoimaosuudet erosivat kaupunkien ja maalaiskuntien välillä niin, että kaupungeissa ja kauppaloissa äitien työvoimaosuus oli 57, mutta maaseutukunnissa 75 prosenttia. Lisäksi nuorimman lapsen ikä vaikutti äitien työvoimaosuuksiin niin, että kaupungeissa alle 2-vuotiaiden lasten äideistä oli työvoimassa vain 42, mutta maalaiskunnissa 66 prosenttia. Maalaiskunnissa työvoimaan kuuluvat äidit olivat etupäässä maatalouden emäntiä, jotka suorittavat työnsä kotonaan.

Ruotsissa yhden ansaitsijan malli oli vielä 1970-luvun puolivälissä yleinen: 32 prosenttia avio- tai avoliitossa asuvista pareista oli sellaisia, joissa mies kävi kokopäiväisesti työssä ja nainen oli kotona, vuonna 1993 tällaisia pareja oli enää 8 prosenttia. Kahden kokopäivätyössä käyvän puolison perheiden osuus kasvoi 23

prosentista 30 prosenttiin vuosina 1975–1993. Sen sijaan malli, jossa nainen käy osa-aikatyössä ja mies kokopäivätyössä, oli 1990-luvun alussa suunnilleen yhtä yleinen kuin parikymmentä vuotta aikaisemmin. Tällaisia pareja on ollut noin kolmasosa. (SOU 1998:6, 38.)

Suomessa kahden ansiotyössä käyvän lapsiperheiden osuus oli 1970-luvun puolivälissä 65 prosenttia, 1980-luvulla 75 prosenttia, mutta 1990-luvun lamavuosina alle 60 prosenttia, 1960-luvun alun tasolla. Kahden ansaitsijan mallin heikkeneminen 1990-luvun alussa johtui lamasta, ja siitä, että yhden ansaitsijan malli romahti erityisesti pienten lasten perheissä (Haataja 2004b).

Työvoiman määrän ja työvoimaosuuden kasvu on merkinnyt myös suotuisaa elatusuhdetta, työllisten määrän suhdetta ei-työllisiin. Vaikka työikäisen väestön osuus on Suomessa muita Pohjoismaita korkeampi, on väestö täällä keskimäärin iäkkäämpää (Sinko 2005). Seuraavassa jaksossa tarkastellaan lähemmin demograafisia pitkän aikavälin muutoksia.

3.2 Demograafiset muutokset ja perherakenne

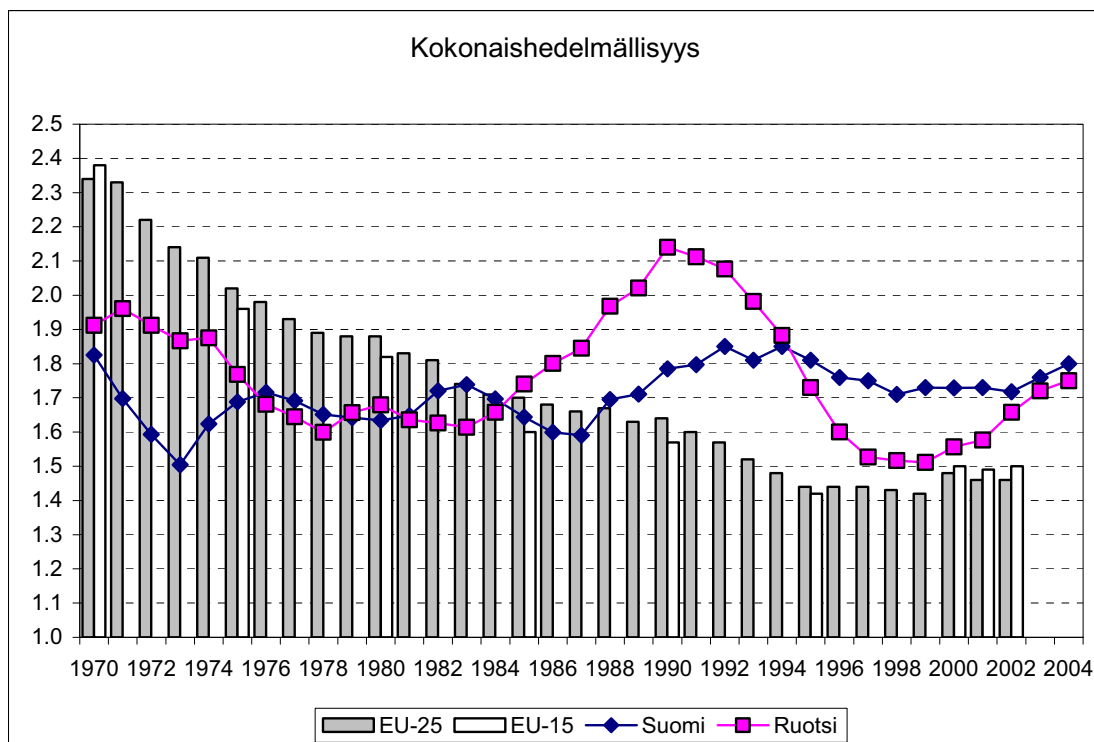
Naisten työllisyyskehitys ja syntyvyyskehitys ovat aika ajoin kulkeneet eri suuntiin ja kulkevat parhaillaan eri suuntiin myös useissa EU-maissa: naisten työllisyys on kasvussa ja syntyvyys alenemassa. Suomessa ja Ruotsissa kehitys oli samansuuntainen 1970-luvun alkuun, mutta sen jälkeen syntyvyyden lasku on pysähtynyt ja kääntynyt ajoittain kasvuun. Suunnanmuutos liittyy perhepolitiikan suunnanmuutokseen, kahden työssä käyvän vanhemman tukemiseen. Molemmissa maissa tehtiin 1970-luvulla useita merkittäviä perhepoliittisia avauksia, kuten laki lasten päivähoidosta, äitiysrahauden pidentäminen ja siirtyminen yhteisverotuksesta erillisverotukseen.

Suomessa ja Ruotsissa naisten työllisyys kasvoi 1960- ja 1970-luvuilla voimakkaasti. Naisten työllisyysasteet olivat EU-maiden korkeimpia, mutta syntyvyys alempana kuin EU-maiden keskiarvo. Ruotsissa syntyvyys ylitti pysyvästi EU-maiden keskiarvon jo 1980-luvun puolivälissä, Suomessa muutaman vuoden myöhemmin. Noina vuosina syntyvyys nousi usean vuoden peräkkäin, kun taas EU-maissa keskimäärin syntyvyyden lasku jatkui (kuvio 3.2.1).

Suomessa kokonaishedelmällisyys oli alhaisimmillaan 1.50 vuonna 1973. Sen jälkeen syntyvyys nousi kolmessa vuodessa 1.7 ja vaihteli aina 1990-luvun lopulle asti 1,7 ja 1,6 välillä. Syntyvyys kääntyi jälleen laskuun 1970-luvun jälkipuolella. 1980-luvun alussa syntyvyys nousi uudelleen ja ylitti ensimmäistä kertaa EU:n keskitason. Syntyvyys kääntyi uudelleen laskuun jatkuen aina vuoteen 1987 asti, mutta sen jälkeen syntyvyys kasvoi peräkkäin usean vuoden.

Vuosina 1991–1995 Suomessa oli pieni syntyvyysbuumi kahteen aikaisempaan vuosikymmeneen verrattuna, sillä kokonaishedelmällisyysluku nousi yli 1,8. Syntyvyyden kasvu osui talouslaman ja suurtyöttömyyden aikaan. 1990-luvun jälkipuolella syntyvyys jälleen laski, mutta oli alimmillaankin 1970- ja 1980-lukujen huippuvuosien tasolla noin 1,7:ssä. 2000-luvun alkuvuosina syntyvyys on jälleen noussut useana vuonna peräkkäin ja oli 1,8 vuonna 2004.

Kuvio 3.2.1. Kokonaishedelmällisyys Suomessa ja Ruotsissa sekä keskimäärin EU-maissa vuosina 1970–2004.

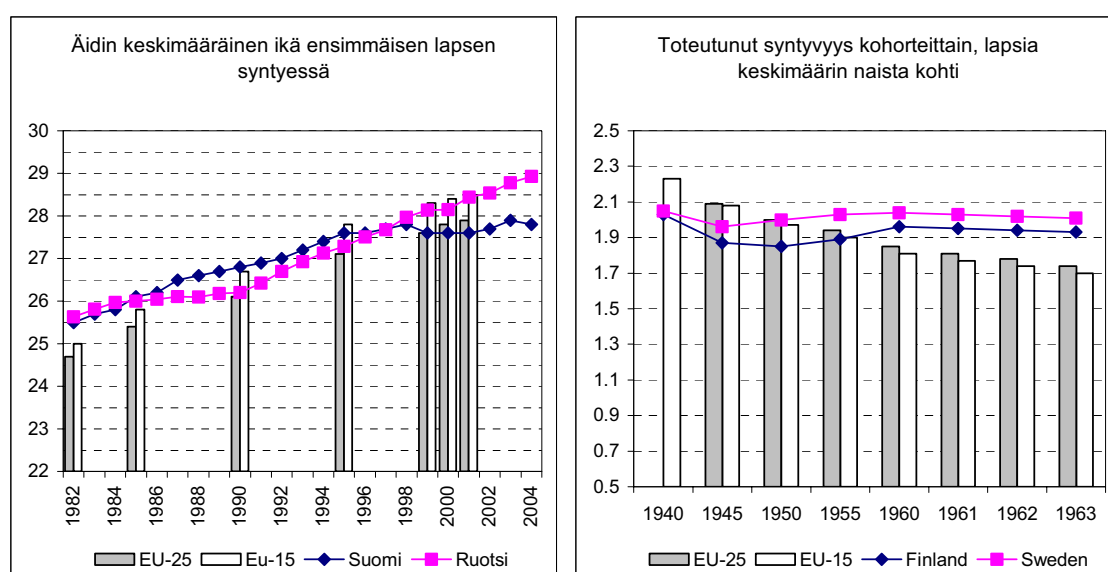

Lähteet: Suomi: Tilastokeskus, www.tilastokeskus.fi; EU: Total fertility rate, EU 25. Population Statistics 2004. Theme 3. Population and social conditions. Luxembourg European Commission, Eurostat 2004, taulu D-1, sivu 75; Ruotsi: Summerad fruktsamhet för kvinnor, Ruotsin Tilastokeskus SCB, www.scb.se

Ruotsissa kokonaishedelmällisyys laski vuoden 1970 jälkeen alimmillaan 1,6:een vuosina 1978 ja 1983. Tämän jälkeen syntyvyys kasvoi useana vuotena ja kokonaishedelmällisyysluku ylitti 2,1 vuonna 1990. Perhepoliittisista toimenpiteistä tähän lopputulokseen on arvioitu eniten vaikuttaneen sen, että vanhempainrahan taso pysyi edellisen lapsen jälkeen samana, jos seuraava lapsi syntyi 36 kuukauden kuluessa edellisestä, vaikka äidin ansiot olisivat laskeneet osa-aikatyön tai muuten vähentyneen työpanoksen johdosta. Kun syntyvyys kääntyi laskuun, muodostui laskusta jyrkkä ja monivuotinen, sillä se kävi alimmillaan 1,5:ssä, lähellä EU-maiden keskiarvoa, ja kesti aina 1990-luvun lopulle asti. Tämän jälkeen syntyvyys on uudelleen kääntynyt nousuun ja oli vuonna 2004 lähes samalla tasolla kuin Suomessa.

Äidin keskimääräinen ikä ensimmäisen lapsen syntyessä on noussut kaikissa EU-maissa. Ruotsissa äidin iän kasvu hidastui syntyvyysbuumin aikana, mutta on sen jälkeen jatkuvasti kohonnut. Vuonna 2004 keski-ikä oli 28,9 vuotta ja suunnilleen samalla tasolla kuin EU:ssa keskimäärin. Suomessa äidin keskimääräinen ikä ensimmäisen lapsen syntyessä kasvoi vuoteen 1996 asti, mutta on sen jälkeen pysynyt suunnilleen paikallaan. Vuonna 2004 äidin ikä oli 27,8 ja tämä oli selvästi EU-maiden keskiarvoa pienempi. (Kuvio 3.2.2.)

Kuvio 3.2.2. Äidin keskimääräinen ikä ensimmäisen lapsen syntyessä vuosina 1982–2004 sekä toteutunut syntyvyys (lapsia keskimäärin naisia kohti) 5-vuotiskohorteittain vuosina 1940–1960 syntyneille ja 1-vuotiskohorteittain vuosina 1960–1963 syntyneille Suomessa ja Ruotsissa, sekä keskimäärin EU-maissa.

Lähteet: Suomi: Tilastokeskus, www.tilastokeskus.fi; EU: Mean age of women at first birth (taulu D-9, sivu 83, Completed fertility by generation (Children by women), taulu D-6, sivu 80. Population Statistics 2004. Theme 3. Population and social conditions. Luxembourg European Commission, Eurostat 2004, taulut D-1, sivu 75; Ruotsi: Medelåldern vid första barnets födelse, Ruotsin Tilastokeskus SCB, www.scb.se.

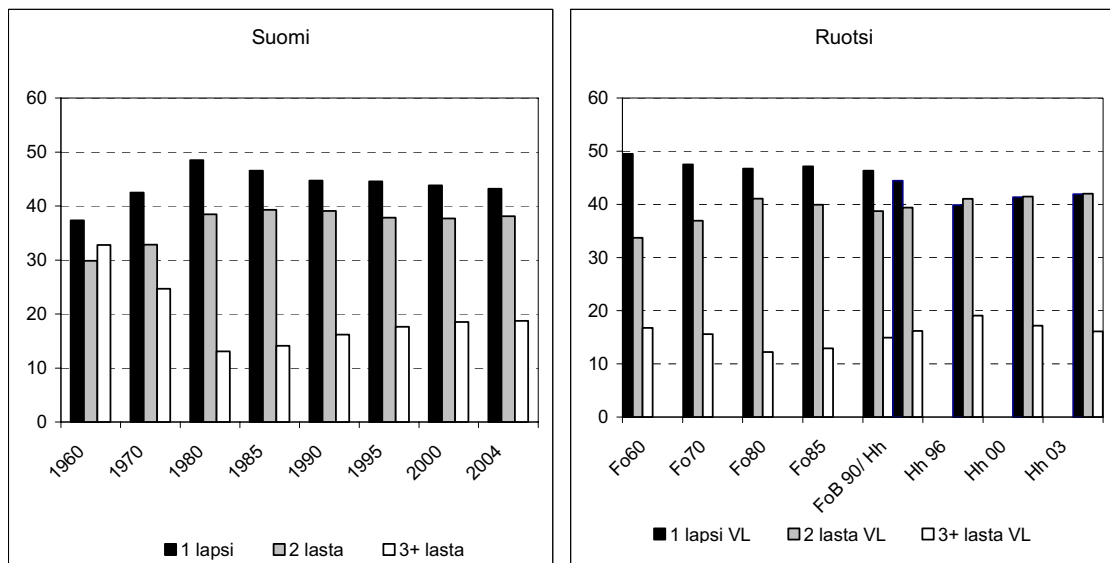
Suomessa ja Ruotsissa lapsia syntyy enemmän naista kohti kuin EU-maissa keskimäärin, ja toteutunut syntyvyys kohorttia kohden on pysynyt suunnilleen samana 1950-luvulla syntyneistä lähtien. Vanhempien, 1940-syntyneiden kohorttien toteutunut syntyvyys oli molemmissa maissa hieman alhaisempi kuin nuorempien. Vuonna 1963 syntyneiden naisten toteutunut syntyvyys Ruotsissa oli 2,01 ja Suomessa 1,92 lasta naista kohti. EU-maiden keskiarvo vastaavassa kohortissa oli noin 1,7 lasta.

Se, että ruotsalaiset äidit synnyttävät keskimäärin useampia lapsia kuin suomalaiset, näkyy myös hieman suurempina perhekokoina (kuvio 3.2.3). Suomalaisen ja ruotsalaisten lapsiperheiden kokorakenne on kuitenkin kehittynyt eritavalla 1960-luvulta 2000-luvun alkuun. Ruotsissa vähintään 3-lapsisten suurperheiden osuus

oli pudonnut jo vuonna 1960 alle 20 prosentin, kun taas Suomessa suurperheitä oli enemmän kuin 2-lapsisia perheitä. Lapsiperheen koko on yhteydessä myös elinkeinorakenteeseen: Suomessa maatalousväestön osuus oli vuonna 1960 huomattavasti suurempi kuin Ruotsissa. Suomalaisten perherakenne oli vuonna 1980 suunnilleen sama kuin ruotsalaisten vuonna 1960: 1-lapsisia perheitä oli noin puolet kaikista lapsiperheistä, 2-lapsisia noin 40 prosenttia ja loput alle 20 prosenttia oli suurperheitä.

Molemmissa maissa 1-lapsiset perheet ovat olleet kuitenkin pitkään vallitsevin perhetyyppi. Suomessa tilanne on yhä tämä, mutta 2-lapsisten perheiden osuus on lähentynyt 1-lapsisia perheitä. Ruotsissa 1- ja 2-lapsisten perheiden osuudet tulivat suunnilleen yhtä yleisiksi 1990-luvun vaihteessa. Molemmissa maissa myös vähintään kolmilapsisten perheiden osuus on kasvanut 1980-luvulta lähtien. Tällä vuosikymmenellä perhepolitiikka alkoi saavuttaa suunnilleen nykyiset mittasuhteensa, eikä useammankaan lapsen hankkiminen enää asettanut naisia valitsemaan työn ja kodin välillä.

Kuvio 3.2.3. Lapsiperheiden kokojakautumat 1960-luvulta 2000-luvun alkuun Suomessa ja Ruotsissa.

Lähteet: Suomi: Perhetilastot (lapsiperheet, joissa on alle 18-vuotiaita lapsia), Tilastokeskus; Ruotsi: Väestölaskennat vuosina 1960–1990 (kotitaloudet, joissa alle 16-vuotiaita lapsia lapsiluvun mukaan vuosina 1960–1990 ja alle 17-vuotiaiden lasten lapsiluvun mukaan vuosina 1990–2003).

Syntyvyydellä, perhepolitiikalla ja naisten työssäkäynnin välillä on yhteytensä, vaikka yksittäisten toimenpiteiden osuutta syntyvyyteen onkin vaikea erotella. Esimerkiksi laman aikana syntyvyys laski Ruotsissa mutta kasvoi Suomessa (Gunnarsson ym. 2002). Toisaalta perhepoliittiset ratkaisut erosivat juuri näihin aikoihin eniten maiden välillä. Molemmissa maissa tehtiin esimerkiksi leikkauksia ansiosidonnaiseen päivärahaan ja Ruotsissa jäädettiin samanaikaisesti myös

vähimmäismääräiset vanhempainrahat (Hiilamo 2002). Suomessa sen sijaan kotihoidon tuki ja hoitovapaa olivat tulleet juuri voimaan täysimääräisinä, ja pahimpina lamavuosina, kun työvoiman kysyntä oli tyrehtynyt, korotettiin sekä vähimmäismäärästä vanhempainrahaa että lakisääteisen kotihoidon tuen tasoa. Jääminen kotiin lasta hoitamaan saattoi olla parempi taloudellinen vaihtoehto kuin hakeutuminen työmarkkinoille matalan työttömyyspäivärahan tai työmarkkinatuen turvin (Haataja 2005b; Sipilä ja Korpinen 1998).

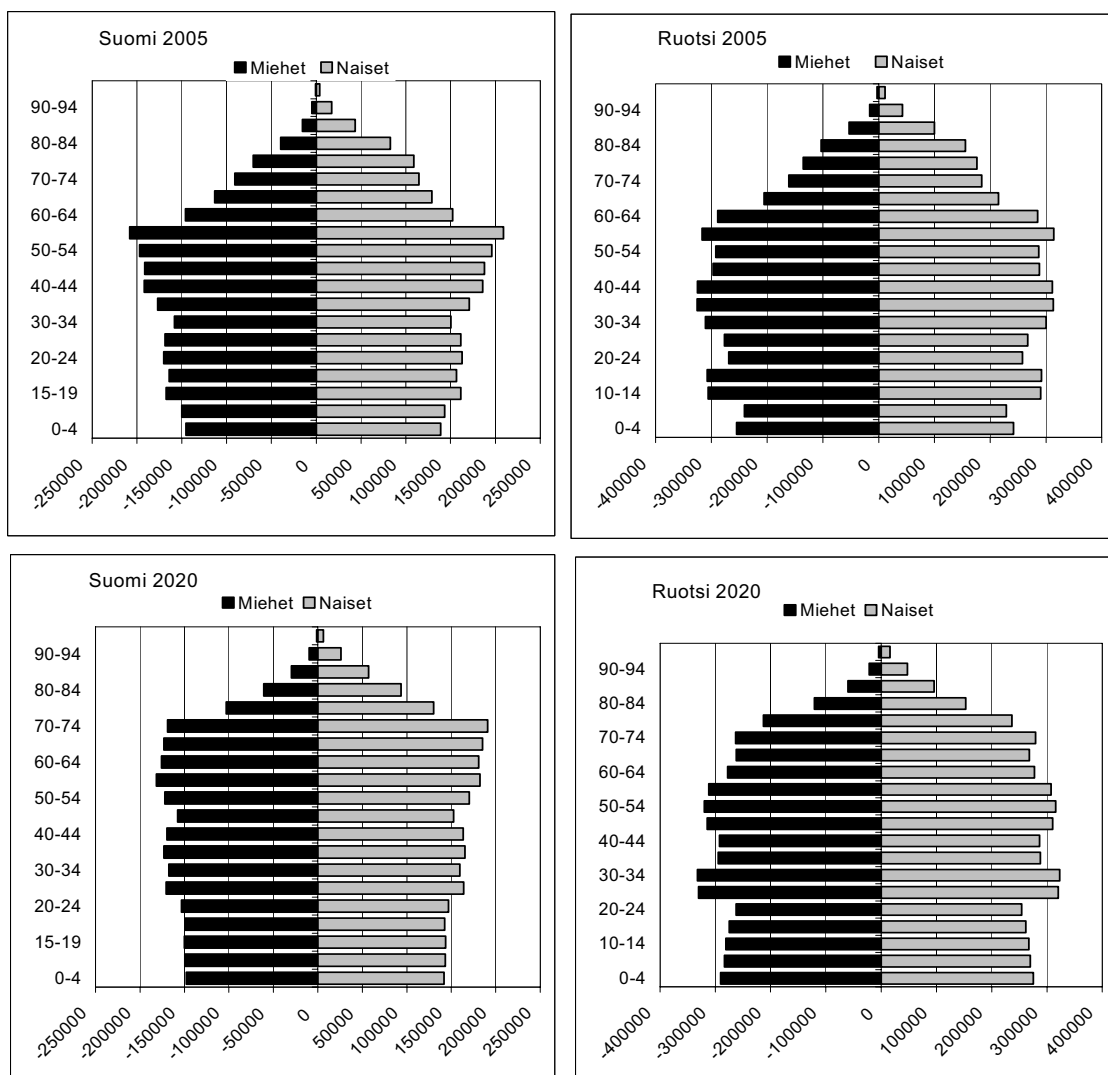
Lasten elatukseen ja lastenhoitoon osoitettujen tulonsiirtojen osuuksissa ei Suomen ja Ruotsin välillä ole suuria eroja tulonmuodostuksessa (Haataja ja Nyberg 2005a, vrt. Hiilamo 2002). Ruotsissa vanhempien ratkaisulla etenkin toisen ja kolmannen lapsen hankinnalla näyttää olevan yhteys heidän ansiotuloihinsa ja asemaansa työmarkkinoilla. Duvanderin ja Anderssonin (2003) mukaan 1990-luvulla sekä naisten että miesten korkeammat ansiotulot lisäävät todennäköisyyttä hankkia toinen lapsi, ja molempien tulotasoilla on samanlainen, toisistaan riippumaton vaikutus. Kolmannen lapsen hankintaan naisten ja miesten tuloilla oli sen sijaan osittain erilainen vaikutus. Naisten korkea tulotaso lisäsi pariskuntien todennäköisyyttä hankkia kolmas lapsi, mutta miesten tulojen vaikutus oli u-käyrän muotoinen: yhtäältä miesten korkeat tulot ja toisaalta puolisoaan pienemmät tulot lisäsivät todennäköisyyttä lisälapsen hankintaan. Myös sillä, että isä osallistuu lastenhoidon jakamiseen on havaittu positiivinen yhteys hankkia perheeseen toinen ja kolmas lapsi, joskin kolmannen lapsen hankkimiseen liittyy sekin, että äidit käyttävät pääosan vanhempainvapaista (Duvander 2004).

Suomalaisissa tutkimuksissa sen sijaan yhdistyy usein monilapsisuus ja pienituloisuus varsinkin pienten lasten perheissä (esim. Moisio 2005; Sauli ym. 2002; Takala 2000). Yhteisten tulojen pieneneminen perheen koon kasvaessa on osittain tulos siitä, että jakajien määrä suhteessa jaettavaan kasvaa, vaikka jakajana käytetäänkin henkilöiden sijasta kulutusyksiköitä. Pienituloisuutta lisää myös se, että usein äidiltä puuttuu pitkien lastenhoitojaksojen takia ansiotulot. Äitien ansiotulojen puute ei välttämättä tarkoita, että myös puoliso on pienituloinen. Jos kotihoidon tuen ja vanhempainrahan minimipäivärahojen kohdentumista eri tulotasoille tarkastellaan kotitalouden tulojen perusteella, kohdentuvat etuudet pääsääntöisesti pienituloisiin kotitalouksiin. Jos samojen etuuksien kohdentumista tarkastellaan miehen tulojen perusteella, pienituloisuuden ja etuuksien välinen yhteys heikkenee merkittävästi (Haataja 2005b, 101–102). Puolisoiden omien tulojen vaikutuksia lapsilukuun ei Suomessa ole juuri tutkittu, eikä tutkimusaineistojen avulla esimerkiksi saada selville, onko kotona oleva äiti perhevapaalla ja miltä tulotasolta hän on perhevapaan valinnut.

Syntyvyydellä on maahan / maasta muuton ohella suuri merkitys väestön ikärakenteeseen ja elatussuhteeseen, eli siihen, montako ei-työssä olevaa lasta, vanhusta ja työikäistä yhden työssä olevan on elätettävä. Suomi on kokenut erityisesti maasta muuttoa, kun taas ruotsalaista väestöä on kasvattanut voimakas maahanmuutto. Väestö on vanhenemassa sekä Suomessa että Ruotsissa, mutta

erityisesti lähiaikoina voimakkaammin ja nopeammin Suomessa kuin Ruotsissa. Suomessa sotien jälkeen syntyneet suuret ikäluokat ovat kuluvalle vuosikymmenellä siirtymässä vanhuuseläkkeelle. Seuraavat ikäluokat ovat huomattavasti pienempiä. Ruotsissa vanhusväestö on myös kasvussa, mutta myös nuoremmat työikäiset ikäluokat ovat suuria (kuvio 3.2.4). Suomalaisten ikääntymisen arvioidaan ylittävän ruotsalaisten noin 2020, mutta noin vuodesta 2035 lähtien 65-vuotiaiden väestöosuuden arvioidaan ylittävän ikääntyvien osuuden Suomessa (OECD 2005b, 38).

Kuvio 3.2.4. Väestöennusteen pohjalla olevat väestön 5-vuotiskäjakautumat Suomessa ja Ruotsissa vuonna 2005 sekä ennuste vuodelle 2020.

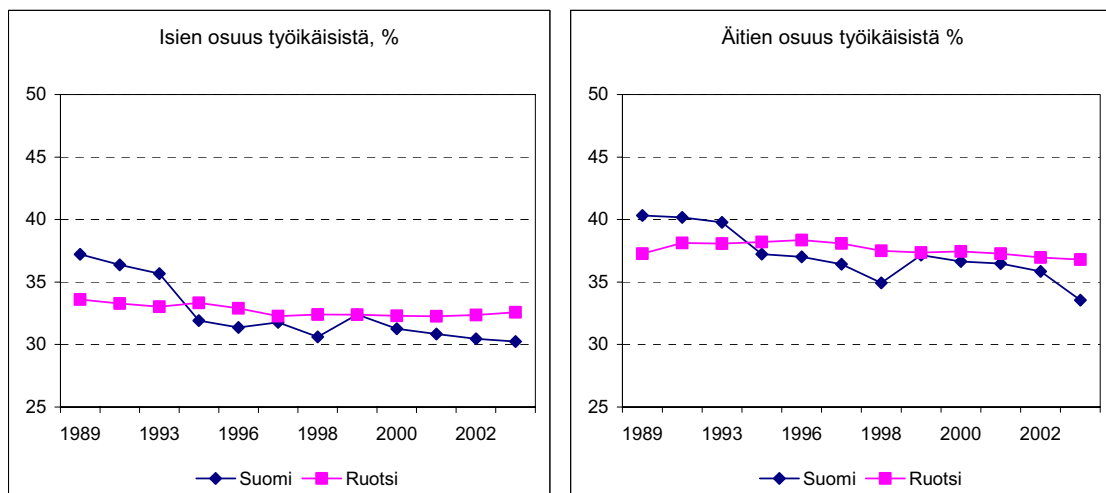
Lähteet: Suomi: Tilastokeskus, Väestö- ja tasa-arvotilastot, www.tilastokeskus.fi (päivitetty 20.9.2004); Ruotsi: Tilastokeskus (SCB), Aktuell prognos över folkmängden. Folkmängd 31 dec efter ålder, kön och tid, www.scb.se (9.3.2006).

4 Työssäkäyntimalli vuosituhannen vaihteessa

4.1 Äitien ja isien väestöosuudet

Alle 18-vuotiaiden lasten äitien ja isien osuudet työikäisestä väestöstä vähenivät viimeisen 15 vuoden aikana Suomessa, mutta Ruotsissa ne pysyivät suunnilleen samana. Suomessa äitien osuus 15–64-vuotiaasta väestöstä aleni 40 prosentista vuonna 1989 noin 7 prosenttiyksikköä eli 34 prosenttiin vuonna 2003. Ruotsissa äitien osuus 16–64-vuotiaista on pysynyt noin 37 prosentissa. Isien osuus työikäisestä väestöstä on kehittynyt samalla tavalla. Molemmassa maassa lastensa kanssa asuvia isiä on vähemmän kuin äitejä, Suomessa 30 ja Ruotsissa 33 prosenttia vuonna 2003 (kuvio 4.1.2). Ero johtuu Suomen nopeammasta ikääntymiskehityksestä Ruotsiin verrattuna.

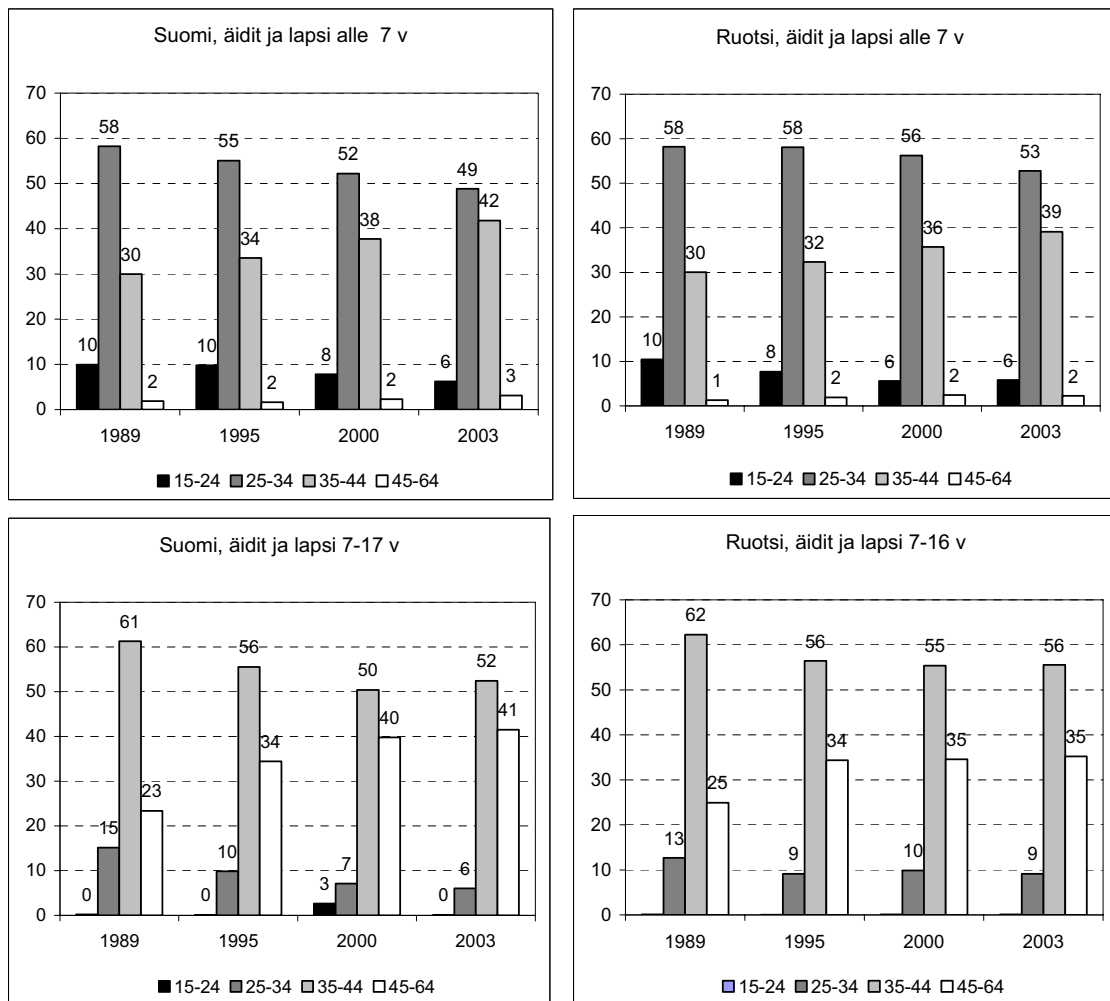
Kuvio 4.1.1. Alle 18-vuotiaiden lasten isien ja äitien väestöosuudet Suomessa ja Ruotsissa vuosina 1989–2003 työikäisestä väestöstä*.

* Työikäiseen väestöön lasketaan Suomessa 15–64-vuotiaat, Ruotsissa 16–64-vuotiaat.

Ruotsissa äitien keskimääräinen ikä ensimmäisen lapsen syntyessä kasvoi vielä 2000-luvulla ja nousi korkeammaksi kuin Suomessa, jossa ensisynnyttäjien keski-ikä kohoaminen pysähtyi 1990-luvun puolivälissä (kuvio 3.2.2 luvussa 3.2). Suomalaisien äitien ikäjakautumat ovat kuitenkin vanhenneet nopeammin kuin ruotsalaisten. Vuonna 1989 alle kouluikäisten ja kouluikäisten lasten äitien ikäjakautumat olivat suunnilleen samat. Vuonna 2003 alle 7-vuoden ikäisten lasten suomalaisista äideistä noin 55 prosenttia, ruotsalaisista äideistä noin 59 prosenttia oli alle 35-vuotiaita. Kouluikäisten lasten äideistä yli puolet sijoittuu ikäryhmään 35–44-vuotiaat, mutta 45 vuotta täyttäneiden äitien osuus on Suomessa jo yli 40 prosenttia, kun osuus Ruotsissa oli vain runsas kolmannes (kuvio 4.1.2).

Kuvio 4.1.2 Alle 18-vuotiaiden lasten äitien jakautuminen ikäryhmiin vuosina 1989, 1995, 2000 ja 2003, osuus % äideistä.

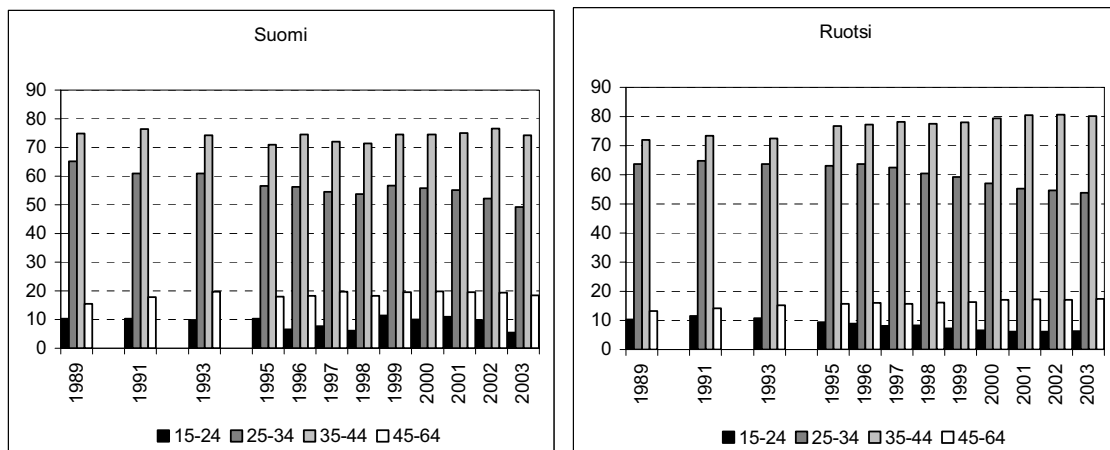

Äitien osuus eri-ikäisistä naisista on kehittynyt Suomessa ja Ruotsissa hieman eri tavalla. Molemmissa maissa 35–44-vuotiaista naisista huomattava enemmistö on äitejä. Ruotsissa äitien osuus ikäryhmän naisista kasvoi 72 prosentista 80 prosenttiin, mutta pysytteli Suomessa noin 75 prosentissa vuosina 1989–2003. 45 vuotta täyttäneistä naisista äitien osuus on kummassakin maassa kasvanut hieman ja oli vuonna 2003 suunnilleen yhtä suuri; Suomessa äitien osuus kasvoi 15:stä 18 prosenttiin ja Ruotsissa 13:sta 17 prosenttiin vuosina 1989–2003. (Kuvio 4.1.3.)

Ikäryhmässä, jossa ensimmäinen lapsi useimmiten hankitaan, eli 25–34-vuotiaat, on äitien osuus naisista vähentynyt huomattavasti molemmissa maissa, Suomessa 65 prosentista 49 prosenttiin ja Ruotsissa 64 prosentista 54 prosenttiin. Ruotsissa äitien osuus on laskenut myös alle 25-vuotiaista naisista, noin 10:stä kuuteen prosenttiin, mutta Suomessa pysytellyt lähes ennallaan eli noin 10 prosentissa. Tulos on johdonmukainen sille, että äidin keski-ikä ensimmäisen lapsen synty-

sä ei Suomessa ole kasvanut 1990-luvun puolivälin jälkeen, mutta Ruotsissa on jatkanut koko ajan kasvuaan. Toisaalta Ruotsissa syntyvyys romahti 1990-luvun jälkipuolella 1990-luvun vaihteeseen verrattuna, kun taas Suomessa muutokset syntyvytydessä olivat vähäisemmät.

Kuvio 4.1.3. Alle 18-vuotiaiden lasten äitien osuus (%) naisista ikäryhmittäin vuosina 1989–2003.

4.2 Työvoimaosuudet ja työllisyysasteet

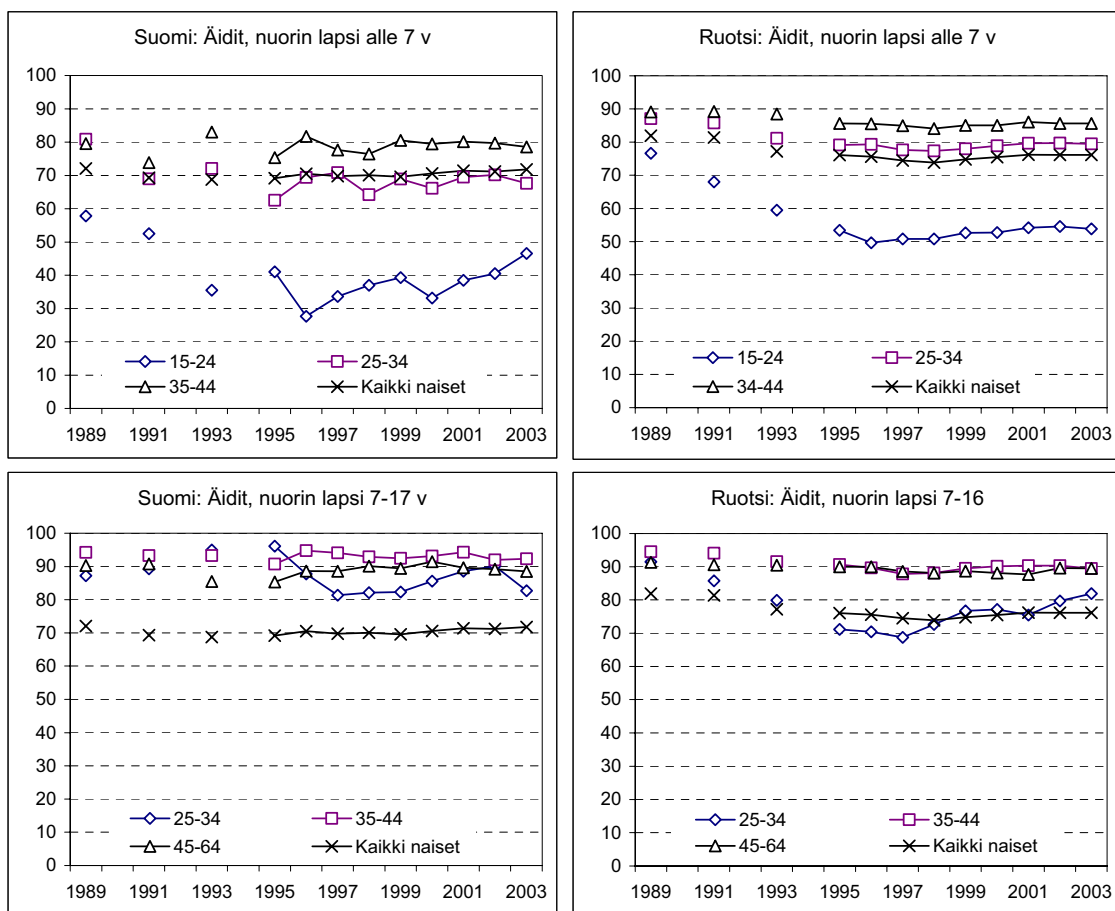
Luvussa 3.1 tarkasteltiin naisten ja miesten työvoimaosuuksien kehitystä pitkällä aikavälillä. Pitkän aikavälin kehityksestä oli käytävissä vain työvoimaosuutta koskevat tiedot molemmista maista. Toisaalta, työvoimaosuuksien ja työllisyysasteiden erot 1960–1970-luvuilla olivat pienemmät kuin nykyisin. Tämä johtuu paitsi nykyistä pienemmästä avoimesta työttömyydestä, myös siitä, että erilaiset palkalliset vapaat ja niiden kesto ovat noista ajoista lisääntyneet (Haataja 2005a, 19–22).

Äitiys- ja vanhempainvapaalla olevat lasketaan sekä työvoimaan että työllisiksi ja näiden vapaiden pituus on 1960-luvulta kasvanut huomattavasti molemmissa maissa. Nykyisin työstä voi olla pois vanhempainvapaalla Suomessa lähes vuoden ja Ruotsissa melkein 1,5 vuotta, eivätkä työsuhteessa olevien poissaolot silloin alenna työvoimaosuuksia eivätkä työllisyysasteita. Sen sijaan suomalaisten äitien työvoimaosuutta ja työllisyysastetta alentavat hoitovapaalla olevat, jotka luokitellaan työvoiman ulkopuolelle.

Äidin iällä ja nuorimman lapsen iällä on yhteys äidin työvoimaan kuuluvuuteen: yleensä mitä vanhempi äiti ja lapsi sitä todennäköisemmin äiti on työvoimassa (kuvio 4.2.1). Alle 25-vuotiaista alle 7-vuotiaiden äideistä, joiden määrä on tosin hyvin pieni molemmissa maissa, Suomessa alle puolet ja Ruotsissa noin puolet kuuluu työvoimaan. Sen sijaan 25–34-vuotiaista äideistä Suomessa noin 70 ja Ruotsissa 80 prosenttia on työvoimassa. Työvoimaosuudet olivat 2000-luvun

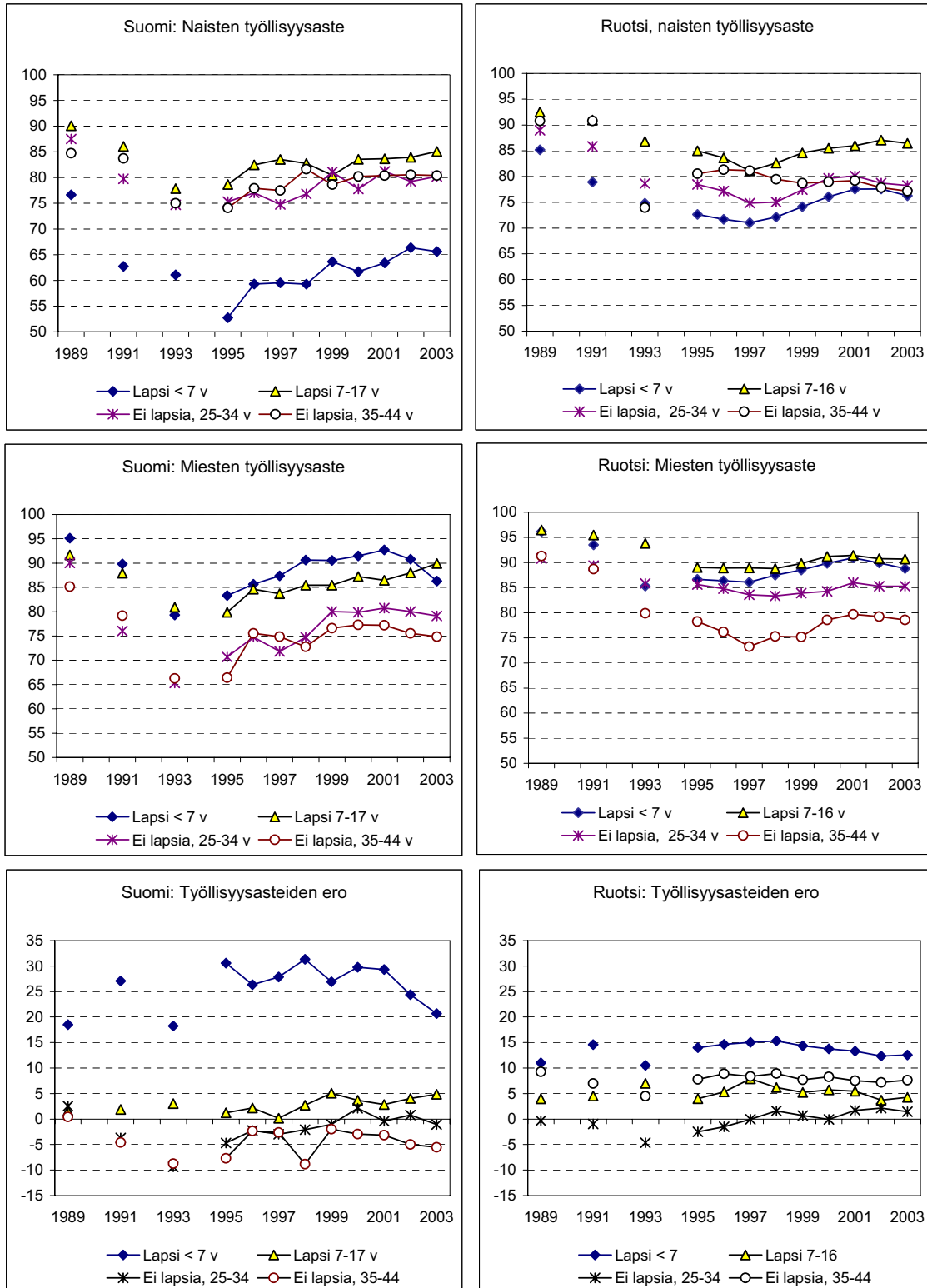
alussa tässä ikäryhmässä kuitenkin noin 10 prosenttiyksikköä pienemmät kuin 1980-luvun lopussa. Sen sijaan 35–44-vuotiaiden äitien työvoimaosuudet ovat pysyneet Suomessa ennallaan, noin 80 prosentissa, ja Ruotsissakin laskeneet vain viitisen prosenttiyksikköä (85 %) vuosina 1989–2003. Pienten lasten äitien työvoimaosuudet ovat olleet vähintään yhtä korkeat tai korkeammat kuin kaikkien naisten keskimäärin.

Kuvio 4.2.1 Kaikkien naisten ja äitien työvoimaosuudet äidin iän ja nuorimman lapsen iän mukaan Suomessa ja Ruotsissa vuosina 1989–2003, %.

Kouluikäisten lasten äitien työvoimaosuudet ovat lähempänä toisiaan äidin iästä riippumatta kuin alle kouluikäisten lasten äitien. Suomessa nämä osuudet olivat 2000-luvun alussa 82–92 prosentin välillä ja Ruotsissa 81–90 prosentin välillä. Toisaalta tässä ryhmässä ei ole juuri alle 25-vuotiaita ja 25–34-vuotiaidenkin äitien määrä on pieni. Nuorimman äitiryhmän työvoimaosuudet olivat kouluikäistenkin lasten äideillä pienimmät, erityisesti Ruotsissa. Suomessa ero ei ole yhtä selvä. Kouluikäisten lasten äitien työvoimaosuudet ovat molemmissa maissa korkeammat kuin naisten keskimääräiset työvoimaosuudet. (Kuvio 4.2.1.)

Kuvio 4.2.2. Äitien ja isien sekä lapsettomien 25–34 ja 35–44-vuotiaiden työllisyysasteet (%) sukupuolen mukaan sekä naisten ja miesten työllisyysasteiden ero %-yksikköä vuosina 1989–2003.

Kuviossa 4.2.2 vertaillaan alle kouluikäisten ja kouluikäisten lasten äitien ja isien sekä vastaavien ikäryhmien lapsettomien naisten ja miesten työllisyysasteiden kehitystä 1990-luvun vaihteesta 2000-luvun alkuun.

Perheasema on vaikuttanut hieman eri tavalla naisten ja miesten työllisyysasteen muutokseen vuosina 1989–2003. Yhteistä molemmille maille on se, että naisten keskuudessa alle kouluikäisten lasten äitien työllisyysasteet ovat pienimmät ja kouluikäisten lasten äitien työllisyysasteet ovat korkeimmat. Suomessa pienten lasten äitien työllisyysaste poikkeaa muista vertailuryhmistä noin 15 prosenttiyksikköä alaspäin 2000-luvun alussa. Lapsettomien naisten ja kouluikäisten lasten äitien työllisyysasteiden välillä ei ole suurta eroa. Ruotsissa pienten lasten äitien työllisyysasteet ovat saavuttaneet lapsettomien 25–34- ja 35–44-vuotiaiden äitien työllisyysasteet. Ruotsissa lapsettomien naisten ja pienten lasten äitien työllisyysasteiden kasvu on taittunut laman jälkeisen hieman paremman työllisyyskehityksen jälkeen 2000-luvun alussa, vain kouluikäisten lasten äitien työllisyysasteet ovat kasvussa.

Miesten työllisyysasteiden kehityksessä yhteinen piirre on se, että molemmissa maissa lapsettomien, 34–44-vuotiaiden miesten työllisyysasteet ovat laskeneet laman aikana ja työllisyyskehitys on jäänyt muista ryhmien jälkeen, noin 75 prosenttiin Suomessa ja noin 80 prosenttiin Ruotsissa. Suomessa 25–34-vuotiaiden lapsettomien miesten työllisyysasteet (80 %) ovat noin 5 prosenttiyksikköä korkeammat kuin 34–44-vuotiaiden miesten (75 %) mutta pienemmät kuin isien (85–90 %). Ruotsissa isien työllisyysasteet ovat myös noin 90 prosenttia, ja nuor lapsettomien miesten 80 ja 85 prosenttia 2000-luvun alussa.

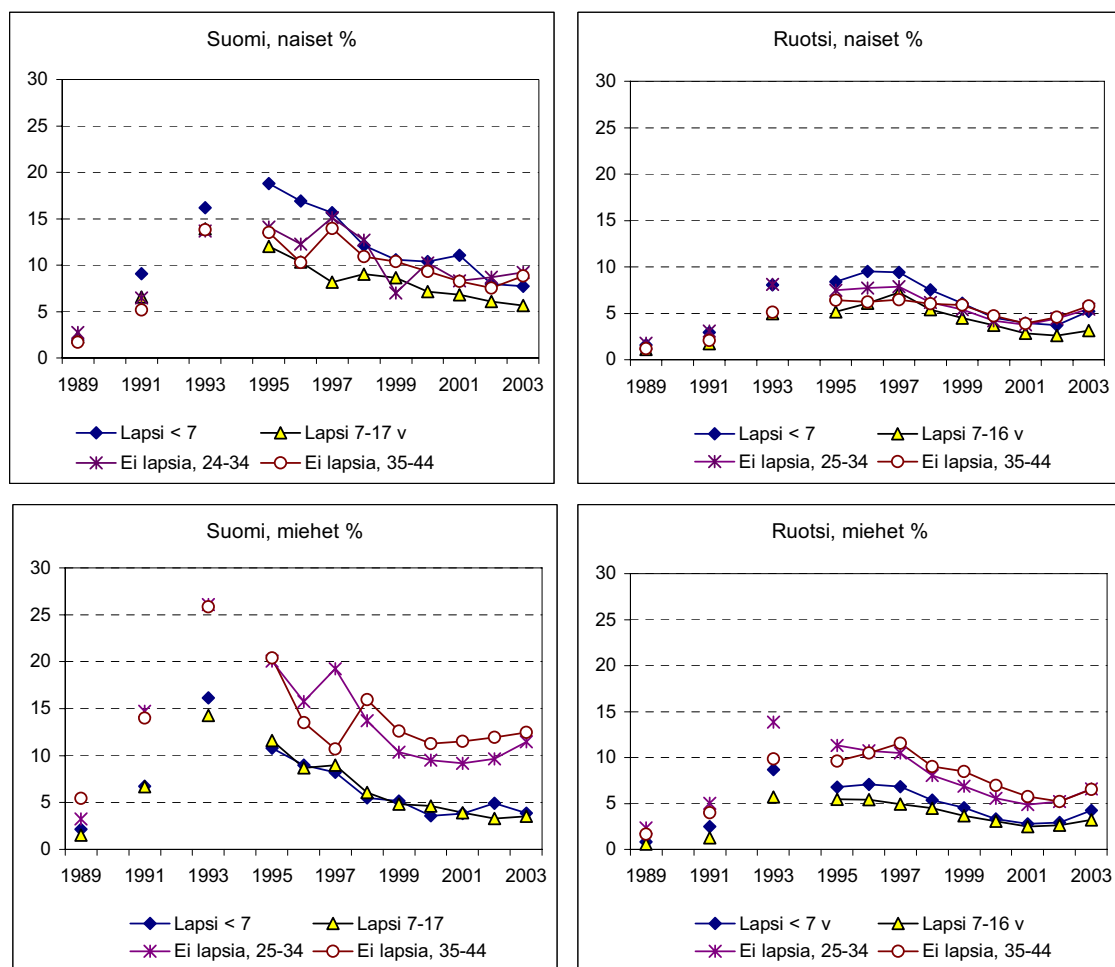
Sukupuolten välisten työllisyysasteiden erot ovat kummassakin maassa suurimmat pienten lasten vanhemmilla. Suomessa ero oli 2000-luvun alussa noin 20 prosenttiyksikköä ja Ruotsissa noin 13 prosenttiyksikköä. Pienimmät erot sukupuolten välillä olivat sekä Suomessa että Ruotsissa lapsettomilla 25–34-vuotiailla naisilla ja miehillä. 35–44-vuotiaiden lapsettomien naisten työllisyysasteet olivat Suomessa muutaman prosenttiyksikön korkeammat kuin miesten 2000-luvun alussa. Sen sijaan Ruotsissa ikäryhmän miesten työllisyysasteet ovat lähes 10 prosenttiyksikköä korkeammat kuin naisten. Kouluikäisten lasten isien työllisyysasteiden ero vastaavien äitien työllisyysasteisiin verrattuna on molemmissa maissa pieni, noin 5 prosenttiyksikköä korkeampi isillä kuin äideillä. (Kuvion 4.2.2 alimmat kuvat.)

4.3 Työttömyys ja työvoiman ulkopuolella

Työvoimaosuuksien ja työllisyysasteiden erojen perusteella voitiin jo päätellä, että työttömyys on Suomessa yleisempää kuin Ruotsissa. Työvoimasta lasketuissa työttömyysasteissa erot maiden ja vertailuryhmien, äitien ja isien sekä lapsettomien naisten ja miesten välillä edelleen korostuvat.

Nousukauden lopussa 1980-luvulla, josta tarkastelu alkaa, työttömyys oli molemmissa maissa vain ennätyskellisen matala, Suomessa vain kolme ja Ruotsissa yksi prosenttia. Suurimmillaan suomalaisten keskimääräinen työttömyysaste oli lamavuosina 18 ja Ruotsissa 8-9 prosentin luokkaa. Vuonna 2003 suomalaisten työttömyysaste oli yhdeksän ja Ruotsalaisten viisi prosenttia. Kummassakin maassa työttömyysasteet eroavat sukupuolen ja perheaseman mukaan, Suomessa kuitenkin enemmän kuin Ruotsissa.

Kuvio 4.3.1. Äitien ja isien lapsettomien 25–34 ja 35–44-vuotiaiden naisten ja miesten työttömyysasteet sukupuolen mukaan vuosina 1989–2003, työttömien osuus % työvoimasta.

Pahimpina työttömyysvuosina 1990-luvun alussa ja puolivälissä työttömyys kohdentui eniten pienten lasten äiteihin ja miesten keskuudessa lapsettomiin miehiin sekä Ruotsissa että Suomessa. Pienten lasten äitien työttömyysasteet lähentelivät Suomessa suurimmillaan 20 prosenttia, Ruotsissa 10 prosenttia. Nykyisin, 2000-luvun alussa pienten lasten äitien työttömyysasteet ovat alentuneet Suomessa alle 10 prosentin ja Ruotsissa noin viiteen prosenttiin. (Kuvio 4.3.1.)

Työttömyydestä eniten kärsineiden, lapsettomien 25–34-vuotiaiden ja 35–44-vuotiaiden miesten ylittivät Suomessa jopa 25 prosenttia, Ruotsissa ne lähentelivät 15 prosenttia. Suomessa lapsettomien miesten työttömyysasteet olivat 2000-luvun alussa yhä muita ryhmiä suuremmat, yli 10 prosenttia. Ruotsissa työttömyysasteet olivat laskeneet noin viiteen prosenttiin, muutaman prosenttiyksikön suuremmiksi kuin isien.

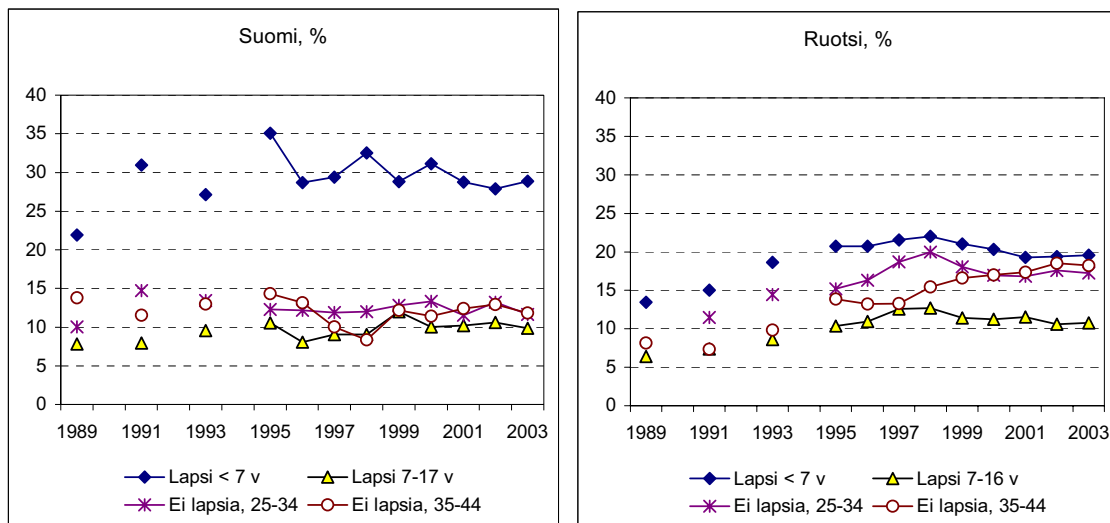
Kouluikäisten lasten äidit ja isät selvisivät työttömyydestä parhaiten lamavuosina ja heidän työttömyysasteensa ovat myös 2000-luvun alussa muita ryhmiä pienemmät. Isien työttömyysasteet olivat alle viisi prosenttia sekä Suomessa että Ruotsissa, äitien noin viisi prosenttia Suomessa ja kolme prosenttia Ruotsissa. Aikaisempien tutkimusten perustella on käynyt ilmi, että äitien kesken työttömyysasteet eroavat paitsi nuorimman lapsen iän myös eri perheasemassa olevien äitien välillä. Yksinhuoltajaäitien työttömyysasteet ovat kummassakin maassa suuremmat kuin samanikäisten lasten parisuhteessa elävien äitien (Haataja ja Nyberg 2005, 125).

Kummassakaan maassa ei periaatteessa makseta yksilöllisiä tulonsiirtoja henkilöille, jotka ovat työvoiman ulkopuolella, elleivät he ole eläkkeellä, opiskelemissa tai asevelvollisuutta suorittamassa. Vanhempainrahan saaja luokituu myös työvoiman ulkopuolella, jos etuuden saajalla ei ole työsuhdetta. Lisäksi Suomessa ne vanhemmat, jotka ovat pienten lasten hoitovapaalla, luokituvat työvoiman ulkopuolelle, mutta saavat kotihoidon tukea.

Kuviossa 4.3.2 on esitetty alle kouluikäisten ja kouluikäisten lasten äitien sekä lapsettomien naisten väestöosuudet työvoiman ulkopuolella vuosina 1989–2003. Kouluikäisten lasten äitejä lukuun ottamatta vertailtavien väestöryhmien osuudet ovat kehittyneet hyvinkin eri tavalla Suomessa ja Ruotsissa. Kouluikäisten lasten äideistä työvoiman ulkopuolella on molemmissa maissa noin 10 prosenttia.

Pienten, alle 7-vuotiaiden lasten äitien osuudet työvoiman ulkopuolella olivat Suomessa jo 1980-luvun lopulla korkeammat (22 %) kuin Ruotsissa (14 %). Osuudet ovat molemmissa maissa kasvaneet ja ne olivat 2000-luvun alussa Suomessa lähes 30 prosenttia, Ruotsissa 20 prosenttia. Toinen ero koskee lapsettomia 25–34-vuotiaita ja 35–44-vuotiaita naisia. Suomessa näiden ryhmien osuudet työvoiman ulkopuolella ovat hieman suuremmat kuin kouluikäisten lasten äitien, 12–13 prosenttia. Sen sijaan Ruotsissa lapsettomien naisten osuudet työvoiman ulkopuolella alkoivat kasvaa laman aikana ja 2000-luvun alussa ne lähentelevät pienten lasten äitien osuuksia.

Kuvio 4.3.2. Äitien ja 25–34 ja 35–44-vuotiaiden lapsettomien naisten osuudet työvoiman ulkopuolella vuosina 1989–2003, % väestöstä.

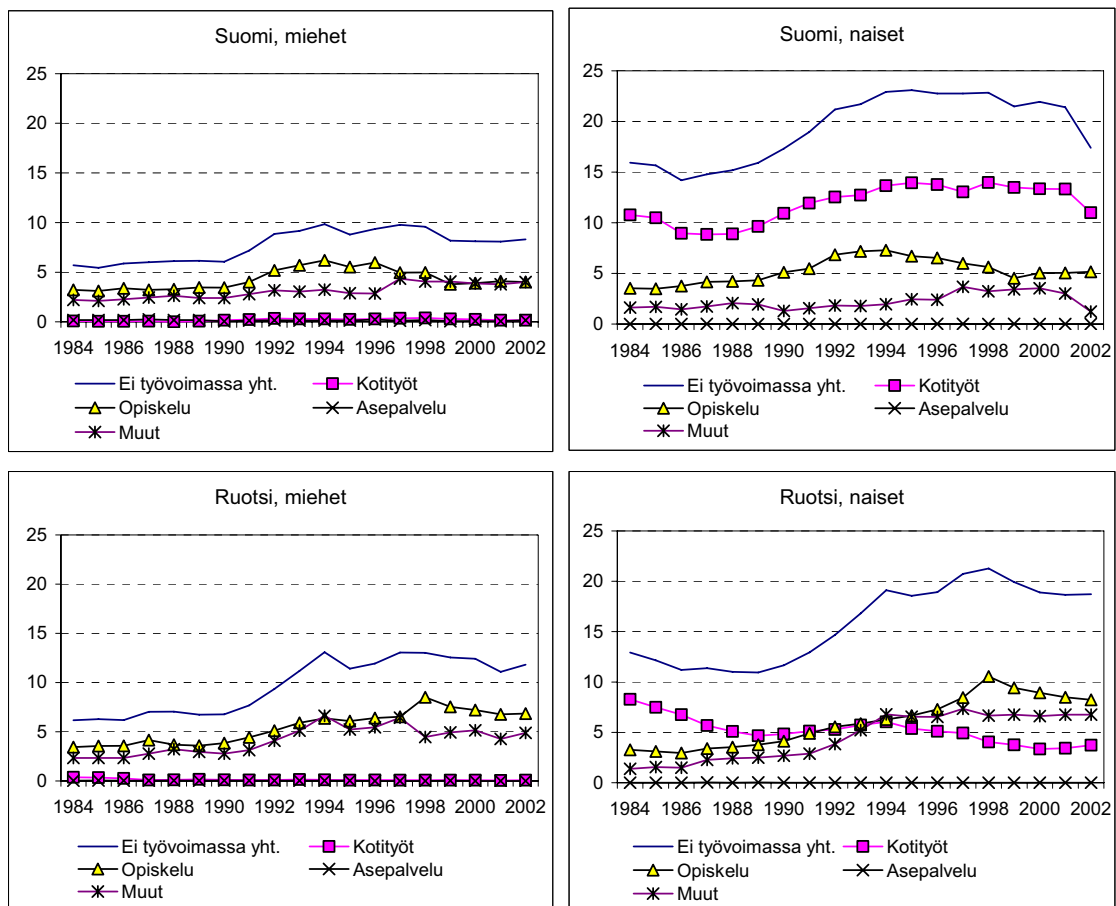
Mitä äidit ja lapsettomat naiset sitten tekevät työvoiman ulkopuolella? Entä isät ja lapsettomat miehet, onko heitä työvoiman ulkopuolella? Näihin kysymyksiin ei voitu käytettävissä olevien aikasarjojen avulla vastata yksiselitteisesti. Sen sijaan kuviossa 4.3.3 tarkastellaan 25–34-vuotiaita naisia ja miehiä. Ikäryhmästä pääosa on molemmissa maissa pienten lasten vanhempia, joten heidän toimintansa vaikuttaa eniten tuloksiin. Kuvion aikasarja ulottuu 1980-luvun alkupuolelle asti. Tämä osoittaa, että 1990-luvulla on todella tapahtunut muutos molemmissa maissa: työvoiman ulkopuolella olevien osuus on noussut aikaisempaa korkeammalle tasolle sekä naisilla että miehillä ja molemmissa maissa.

Suomalaisien ja ruotsalaisten naisten syyt toimintaan työvoiman ulkopuolella eroavat toisistaan. Suomalaisilla yleisin syy on pienten lasten hoito ja kotitaloustyö työvoiman ulkopuolella. Kaikista 25–34-vuotiaista naisista 10–15 prosenttia on viime vuosinakin kuulunut tähän ryhmään. Näistä pääosa on kotona saaden kotihoidontukea, ja kotihoidontuen saajista runsas puolet on hoitovapaalla (Hämäläinen 2005), eli tilapäisesti pois työstä kuten vanhempainvapaallakin olevat. Opiskelu on syynä vain noin viidellä prosentilla. Sen sijaan ruotsalaisilla naisilla opiskelusta on muodostunut 1990-luvun jälkipuolella yleisin syy (7-8 prosenttia) olla työvoiman ulkopuolella. Kotitaloustyön ja lastenhoidon takia työvoiman ulkopuolella on alle viisi prosenttia. (Kuvio 4.3.3.)

Suomalaisista 25–35-vuotiaista miehistä on työvoiman ulkopuolella alle 10 prosenttia, ruotsalaisista miehistä reilut 10 prosenttia. Noin puolet miehistä on työvoiman ulkopuolella opiskelun johdosta ja toinen puoli ”muista syistä”. Asevelvollisuuden suorittaminen ei käytännössä koske enää tätä ikäryhmää, eivätkä miehet kummassakaan maassa jää työvoiman ulkopuolelle hoitamaan kotia ja pieniä lapsia.

Kategoria ”muut syyt” nousee 1990-luvun jälkipuolelta lähtien suhteellisen suureksi kaikissa ryhmissä. Tässä käytetyssä luokittelussa ryhmään kuuluvat myös pitkäaikaissairaat ja työkyvyttömyyseläkkeellä olevat, mutta muutokset näissä ryhmissä eivät yksin selitä osuuksien muutoksia. Osittain muutoksiin vaikuttavat tilastojen luokitteluihin tehdyt muutokset (ks. Haataja 2005a ja 2006).

Kuvio 4.3.3. Työvoiman ulkopuolella olevien 25–34-vuotiaiden miesten ja naisten väestöosuudet työvoiman ulkopuolella olemisen syyn takia Suomessa ja Ruotsissa 1984–2003, %.

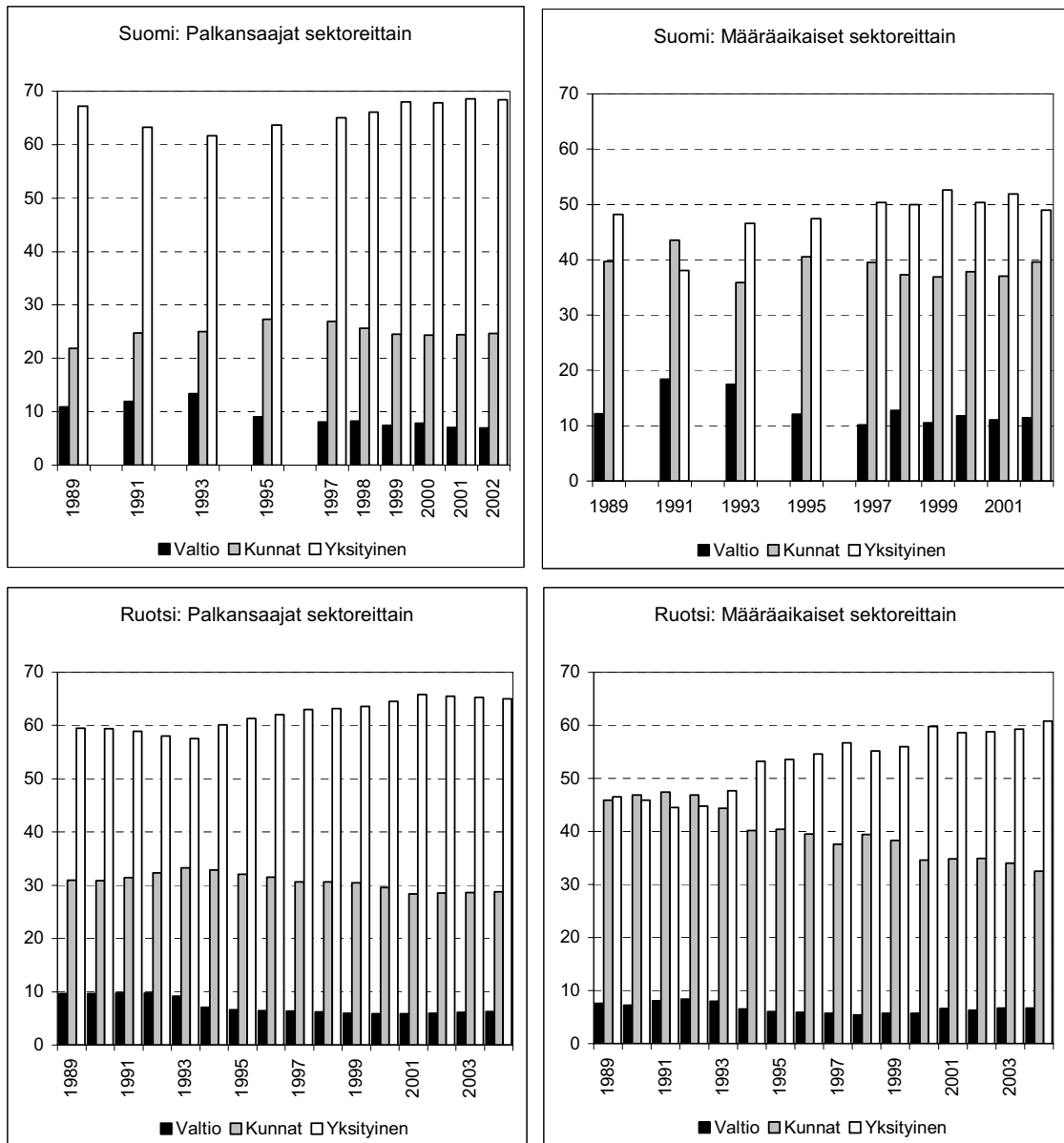
4.4 Työn sektorit ja työsuhteen laatu

Naisten ja miesten työmarkkinat ovat Suomessa ja Ruotsissa EU:n segregoituneimpia (JER 2002). Segregaatio ilmenee myös sektoritasolla. Naiset ovat enemmistönä julkisella, erityisesti kuntasektorilla, ja miehet yksityisellä sektorilla (luku 3.1 edellä).

Suomessa yksityinen sektori työllisti runsaat 68 prosenttia kaikista palkansaajista vuonna 2002, mikä oli noin prosenttiyksikön enemmän kuin vuonna 1989. Ruotsissa yksityinen sektori työllisti 2000-luvun alussa noin 65 prosenttia. Osuus oli

noin viisi prosenttiyksikköä enemmän kuin vuonna 1989. Molemmissa maissa valtion osuus työllistäjänä väheni yli 10 prosentista alle 10 prosentin vuosina 1989–2002. Kuntasektorilla työskenteli 2000-luvun alussa Suomessa joka neljäs ja Ruotsissa hieman alle 30 prosenttia palkansaajista. (Kuvio 4.4.1.)

Kuvio 4.4.1. Kaikkien palkansaajien jakautuminen sektoreittain sekä määräaikaisten työsuhteiden jakautuminen sektoreittain Suomessa ja Ruotsissa vuosina 1989–2002/2004, %.

Yksityinen sektori työllistää Suomessa useammin myös naisia kuin Ruotsissa. Vuonna 2002 kaikista naispalkansaajista työskenteli Suomessa yksityisellä 56 prosenttia, Ruotsissa 49 prosenttia. Vuoteen 1989 verrattuna yksityisen sektorin osuus naisten työllistäjänä oli laskenut Suomessa pari prosenttiyksikköä, mutta Ruotsissa kasvanut noin kuusi prosenttiyksikköä 2000-luvun alkuun mennessä.

Määräaikaisten työsuhteiden osuus kasvoi Suomessa 12 prosentista 15 prosenttiin ja niiden määrä lisääntyi 22 prosenttia vuosina 1989–2002. Ruotsissa määräaikaisten työsuhteiden määrä kasvoi noin kolmanneksella samana aikana. Osuus kaikista työsuhteista kasvoi 10 prosentista 15 prosenttiin. Määräaikaiset työsuhteet ovat siis nykyisin yhtä yleisiä molemmissa maissa.

Työskentely julkisella sektorilla ei takaa pysyvää työsuhdetta. Suomessa kaikista määräaikaisista työsuhteista on sijoittunut kuntasektorille noin 40 prosenttia, vaikka kaikista työpaikoista sektori työllistää vain noin neljänneksen. Tilanne on suurin piirtein sama 2000-luvun alussa kuin ennen lamaa (Haataja 2005a). Ruotsissa sen sijaan tilanne on muuttunut siten, että yhä suurempi osa määräaikaisista työsuhteista sijoittuu yksityiselle sektorille ja pienenevä osa kuntasektorille. Tämä voi johtua osittain siitä, että yksityisen sektorin työpaikkojen osuus kaikista työpaikoista on Ruotsissa kasvanut, mutta Suomessa pysynyt suunnilleen entisellään. Vuonna 1989 määräaikaisista työsuhteista sijoittui Ruotsissa noin 45 prosenttia sekä yksityiselle että kuntasektorille ja loput 10 prosenttia valtiolle. Vuosituhannen alussa yksityiselle sektorille sijoittui jo 60 prosenttia ja kuntasektorille vain kolmannes kaikista määräaikaisista työsuhteista. (Kuvio 4.4.1.)

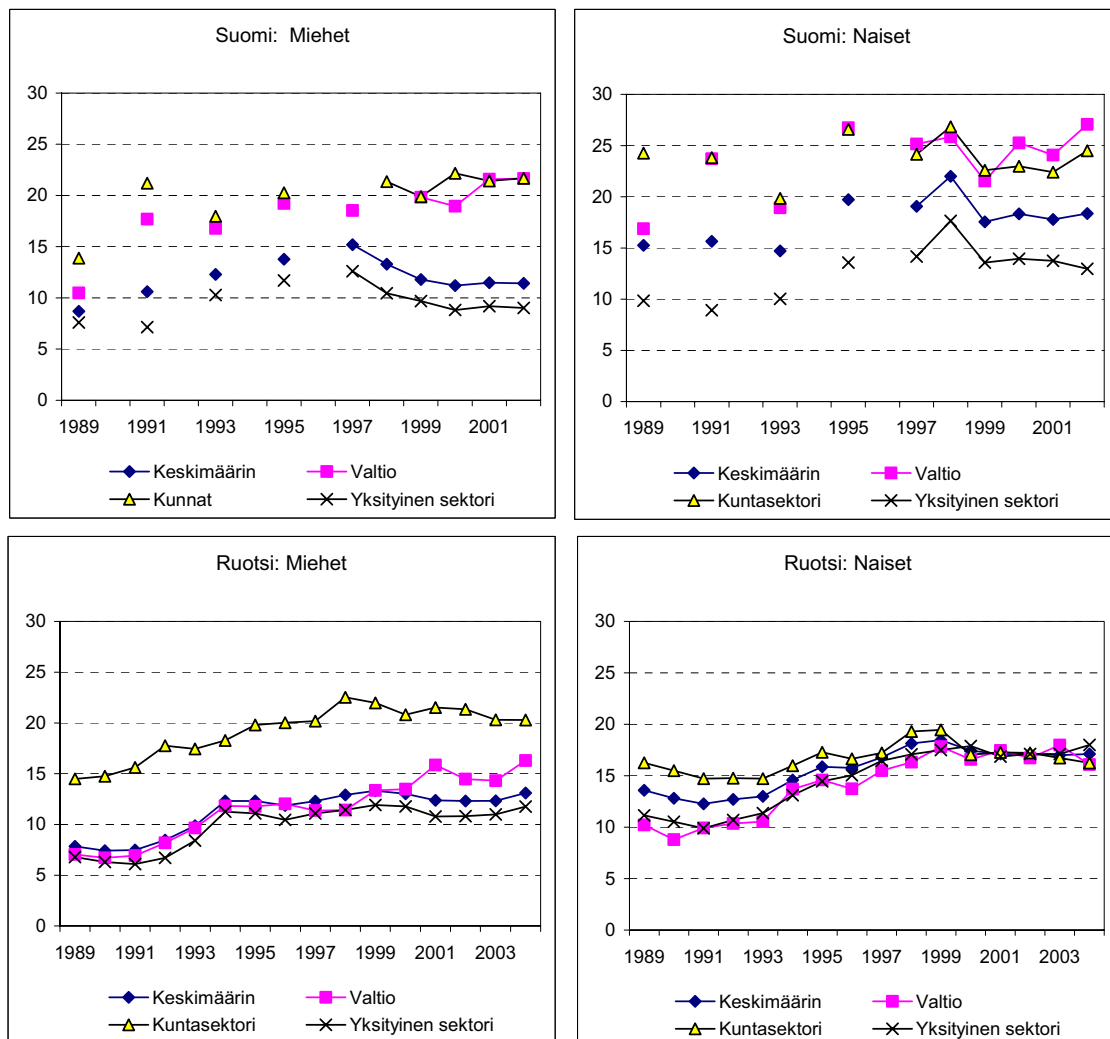
Määräaikaiset työsuhteet koskevat Suomessa enemmän naisia kuin Ruotsissa. Naisten osuus kaikista määräaikaisista työsuhteista oli Suomessa 2000-luvun alussa sama kuin vuonna 1989, eli noin kaksi kolmasosaa. Ruotsissa naisten osuus määräaikaisista työsuhteista on laskenut 62 prosentista 57 prosenttiin vuosina 1989–2004. Tasoerot määräaikaisten työsuhteiden osuuksissa maiden välillä eivät kuitenkaan ole suuria. Ruotsalaisten miesten työsuhteista oli 1980-luvun lopussa määräaikaisia kahdeksan ja 2000-luvun alussa 13 prosenttia. Suomessa vastaavat osuudet olivat yhdeksän ja 13 prosenttia. Ruotsalaisten naisten työsuhteista määräaikaisten osuus oli 1980-luvun lopussa hieman alle 14 prosenttia ja 2000-luvun alussa 17 prosenttia. Suomessa vastaavat osuudet samoina ajankohtina olivat 15 ja hieman vajaa 19 prosenttia. (Kuvio 4.4.2.)

Sektori erottelee Ruotsissa vähemmän kuin Suomessa sitä, miten yleisiä määräaikaiset työsuhteet ovat. Poikkeuksena ovat ruotsalaisten miesten työpaikat kuntasektorilla, jossa määräaikaiset työsuhteet ovat yleisempiä kuin muilla sektoreilla. Lisäksi miesten määräaikaiset työsuhteet ovat alkaneet yleistyä 2000-luvulla myös valtiolla. Ruotsalaisten naisten työsuhteissa kehitys on mennyt eri suuntaan. Vielä 1990-luvun vaihteessa määräaikaiset työsuhteet olivat keskimääräistä yleisimpiä kuntasektorilla, mutta 2000-luvun alussa eroja sektoreiden välillä ei juuri ollut. Suomessa naisten ja miesten määräaikaisten työsuhteiden

osuudet eroavat selvästi sektorien välillä. Suhteessa vähiten määräaikaista työsuhdetta on yksityisellä ja eniten julkisella sektorilla. (Kuvio 4.4.2.)

Palkansaajan ikä ja sukupuoli vaikuttavat Suomessa enemmän kuin perheasema siihen, onko palkansaaja määräaikaissessa vai pysyvässä työsuhteessa (Haataja 2005a). Tätä tutkimusta varten ei kuitenkaan ollut käytettävissä vertailukelpoisia iän, perheaseman ja sukupuolen huomioon ottavia aikasarjoja. Ruotsista määräaikaista työsuhteista oli saatavana tietoa vain alle 7-vuotiaiden lasten vanhemmilta.

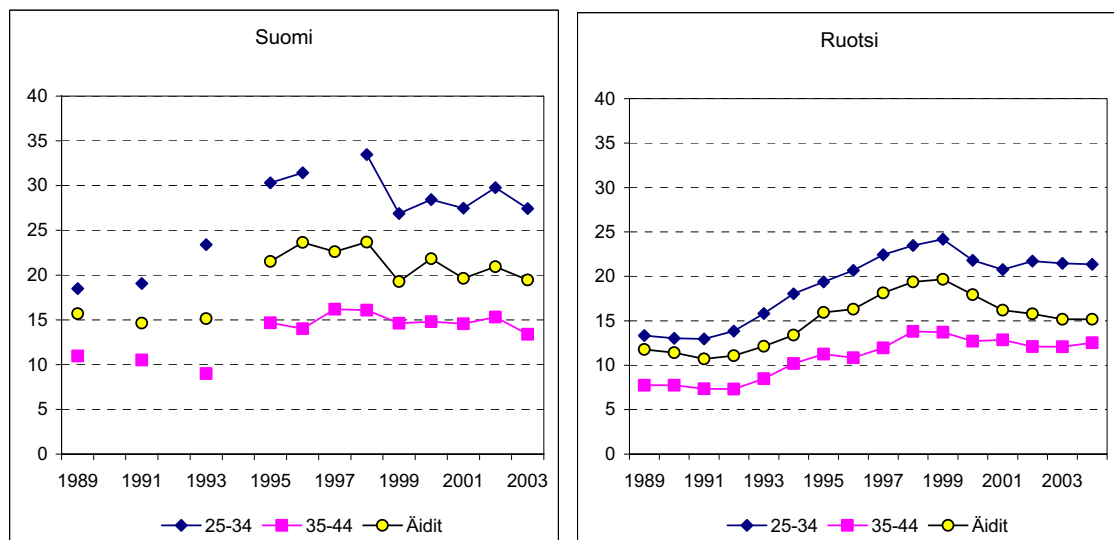
Kuvio 4.4.2. Naisten ja miesten määräaikaist työsuhteet sektoreittain Suomessa ja Ruotsissa vuosina 1989–2002/2004, %.

Isillä työsuhteen määräaikaisuus on harvinaisinta. Ruotsissa pienten, alle 7-vuotiaiden lasten isillä määräaikaist työsuhteet yleistyivät viidestä yhdeksään prosenttiin vuosina 1989–2004, Suomessa viidestä kahdeksaan prosenttiin. Äitien määräaikaist työsuhteet ovat Suomessa yleisempiä kuin Ruotsissa. Ruotsissa pienten lasten äitien määräaikaisten työsuhteiden osuus nousi runsaasta 10 pro-

sentista 1990-luvun vaihteessa noin 15 prosenttiin 2000-luvun alussa. Suomessa pienten lasten äitien työsuhteista oli määräaikaista 15 prosenttia jo vuonna 1989, mistä osuus on noussut 20 prosenttiin 2000-luvun alussa. (Kuvio 4.4.3.) Kaikista 25–34-vuotiaista naisista oli määräaikaista työsuhteessa runsas neljännes Suomessa ja runsas viidennes Ruotsissa 2000-luvun alussa. Vastaavat osuudet 35–44-vuotiaissa naisilla olivat 14 prosenttia Suomessa ja 13 prosenttia Ruotsissa.

Kuvio 4.4.3. Alle 7-vuotiaiden lasten äitien sekä kaikkien 25–34 ja 35–44-vuotiaiden naisten määräaikaisten työsuhteiden osuus ryhmän kaikista työsuhteista Suomessa ja Ruotsissa vuosina 1989–2003/2004, %.

Työsuhteen laadulla on perhepolitiikan näkökulmasta kaksi tärkeää merkitystä. Ensiksikin määräaikaisten työsuhteet lisäävät epävarmuutta tulevaisuuden suunnitteluun ja voivat olla este lasten hankkimiselle. Isien määräaikaisten työsuhteet ovat harvinaisempia kuin äitien, joten monissa lapsiperheissä vain toisella (yleensä isällä) on pysyvä työsuhde. Toiseksi määräaikaisten työsuhteet ehkäisevät perhevapaiden hyödyntämistä. Raskaana olevalla ja vanhempainvapailta olevilla on irtisanomissuoja, mutta jos näissä tilanteissa olevan työsuhde päättyy vanhempainrahakauden aikana, ei työnantajalla ole velvollisuutta uusaa työsuhdetta.

Naisvaltaisten alojen, kuten kuntasektorin ja palvelualojen, määräaikaisten työsuhteiden osuutta on selitetty sillä, että samoille aloille keskittyvät myös määräaikaista sijaisuuksia tekevien tarve naisten pitämien perhevapaiden ajalta. Vastargumentti tähän on se, että jos sijaisten tarve on jatkuvaa, voi määräaikaista työsuhdetta vähentää palkkaamalla pysyviä sijaisuuksien tekijöitä (esim. Uutispäivä Demari 25.4.2006).

4.5 Työaika ja osa-aikatyö

Ruotsalaisten naisten työllisyysaste on korkeampi kuin suomalaisten, mutta ruotsalaisten naisten osa-aikatyö on yleisempää kuin suomalaisten. Jos työllisyyttä kuvataan kokoaikatyöllisyysasteella (FTE, full time employment rate), jossa lyhyet osa-aikatyöt on muunnettu laskennallisiksi kokoaikatyöpaikoiksi ja summatu varsinaisiin kokoaikatyöpaikkoihin, kapenevat työllisyysasteiden erot maiden välillä. Vuonna 2004 ruotsalaisten 15–64-vuotiaiden naisten työllisyysaste oli 70,5 ja suomalaisten 65,6, mutta vastaavat kokoaikatyöllisyysasteet olivat 61,6 ja 61,3 (Employment in Europe 2005).

Ruotsalaisten ja suomalaisten työajat ovat lähentymässä toisiaan. Tehty työaika on lyhentynyt molemmissa maissa miehillä ja Suomessa naisilla, mutta kasvanut ruotsalaisilla naisilla niin, että erot naisten ja miesten sekä maiden välillä ovat selvästi kaventuneet 1990-luvulla. Tehdyn työajan erot sukupuolten välillä ovat suuremmat maiden sisällä kuin saman sukupuolen työaikaerot maiden välillä. (Taulukko 4.5.1.)

Taulukko 4.5.1. Keskimääräinen viikkotyöaika (tehdyt työtunnit) 25–34-vuotiailla naisilla ja miehillä Suomessa ja Ruotsissa vuosina 1990 ja 2001.

Vuosi	1990		Ero	2001		Ero	Muutos 1990-2001	
	Miehet	Naiset	M/N	Miehet	Naiset	M/N	Miehet	Naiset
Suomi	42,1	36,5	5,6	40,5	35,3	5,1	-1,6	-1,2
Ruotsi	40,6	32,6	6,6	40,2	34,0	6,2	-0,4	1,4
Ero %-yks.	1,5	3,9		0,3	1,3			

Lähde: Työvoimatutkimukset Suomi ja Ruotsi.

Toinen tapa tarkastella työaikojen kehitystä on vertailla työllisten jakautumista säännöllisen työajan mukaisiin työaikaryhmiin. Säännöllinen työaika kysytään työvoimatutkimuksissa kaikilta työllisiltä, myös tilapäisesti työstä poissaolevilta, esimerkiksi vanhempainvapaalla olevilta. Vanhempainvapaalla olevat ilmoittavat työaikansa ennen lapsen syntymää. Palattuaan työhön vanhemmat saattavat lyhentää työaikaansa, mikä ei vielä näy tilastossa. Vanhempainvapaalla olevien työaika lisänee siis jossain määrin pienten lasten vanhempien pitkiä työaikoja tilastossa.

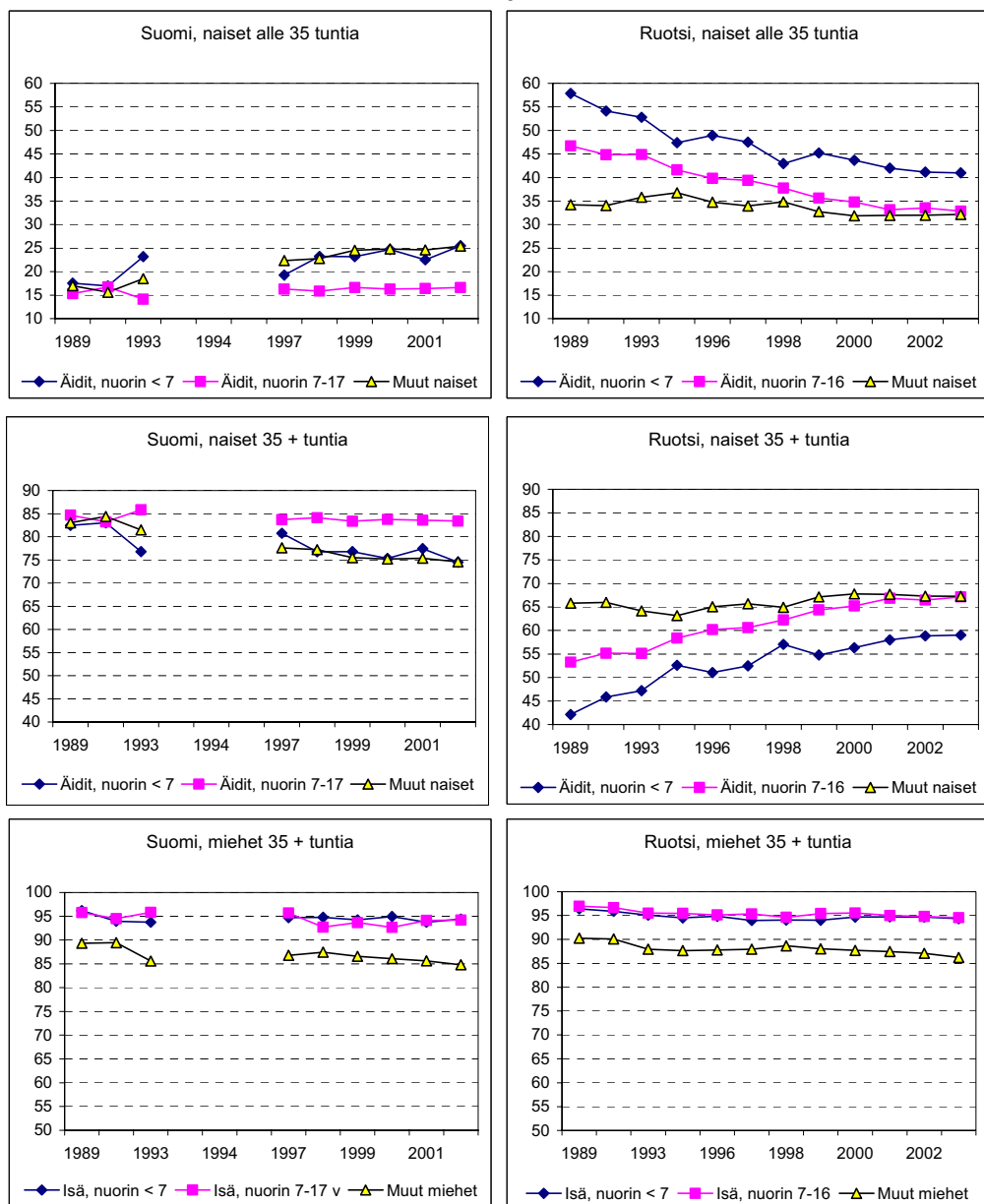
Kuviossa 4.5.1 verrataan yhtäältä niiden äitien ja isien sekä muiden naisten ja miesten osuuksien kehitystä 1990-luvulla, jotka tekevät kokoaikatyöksi tavallisesti luokiteltua vähintään 35 tunnin kokotyöaikaa, ja toisaalta niiden osuuksia, joiden työaika on tätä lyhyempi. Lyhyttä, osa-aikatyöaikaa tekeviä miehiä on sen verran vähän, ettei heitä esitetä erikseen kuviossa.

Muutos säännöllistä, vähintään 35 tunnin viikkotyöaikaa tekevien osuuksissa on samansuuntainen kuin kehitys tehdyssä työajassa. Ruotsalaisten naisten, käytännössä kuitenkin vain äitien osuudet ovat kasvaneet tässä työaikaryhmässä. Vähintään 35 tunnin työviikkoa tekevien alle 7-vuotiaiden lasten äitien osuus kasvoi

noin 40 prosentista 55 prosenttiin vuosina 1989–2003. Suomessa vähintään 35 tunnin viikkotyöaikaan tekevien pienten lasten äitien osuus on vähentynyt lähes 85 prosentista noin 75 prosenttiin.

Kouluikäisten lasten äitien osuus vähintään 35 tunnin työviikkoa tekevinä on Suomessa pysytellyt noin 85 prosentissa koko tarkastelujakson. Ruotsalaisista kouluikäisten lasten äideillä vähintään 35 tunnin työaika on yleistynyt noin 55 prosentista yli 65 prosenttiin. Ne naiset, jotka eivät asu alaikäisten lasten kanssa, tekevät Suomessa keskimäärin samanlaista työaika kuin kouluikäisten lasten äidit. Ruotsissa vastaavanlainen tilanne on saavutettu 2000-luvun alussa.

Kuvio 4.5.1. Alle 35 tunnin viikkotyöaikaan tekevien naisten sekä vähintään 35 tunnin viikkotyöaikaan tekevien naisten ja miesten (15–64-vuotiaat) osuus työllisistä vuosina 1989–2002/2003 Suomessa ja Ruotsissa.

Miesten ja isien työajat jakautuvat Suomessa ja Ruotsissa hyvin samansuuntaisesti alle ja yli 35 tunnin viikkotyöaikoihin. Molemmissa maissa isät tekevät yleisemmin (noin 95 %) kuin muut miehet (85 %) vähintään 35 tunnin viikkotyöaikaa (kuvio 4.5.1).

Pienten lasten perheisiin kohdistuvalla osa-aikatyöpolitiikalla on Ruotsissa noin 10 vuotta pidemmät juuret kuin Suomessa (kappale 2.1.2.6). Poliitiikalla on kasvatettu pienten lasten vanhempien oikeuksia lyhentää työaikaa aina siihen asti, kun lapsi on käynyt ensimmäiset kouluvuotensa. Seuraavassa keskitytään tarkastelemaan alle 7-vuotiaiden lasten äitien ja isien viikkotyöaikojen jakautumamuutoksia lähemmin (taulukko 4.5.2).

Ensiksikin, hyvin lyhyet alle 20 tunnin viikkotyöajat ovat molemmissa maissa erittäin harvinaisia. Ajanjaksolla 1989–2002/2003 suomalaisista pienten lasten äideistä tähän ryhmään on kuulunut vaihtelevasti eri vuosina 4–8 ja ruotsalaisista äideistä 4–6 prosenttia. Isistä alle 20 tunnin viikkotyöaikoja on molemmissa maissa tehnyt vain 0–2 prosenttia.

Seuraava viikkotyöaikaluokka, 20–29 tuntia, on Suomessa ollut lähes yhtä harvinaisen kuin alle 20 tunnin työaika. Vuosina 1989–2002/2003 tähän työaikaryhmään on kuulunut 6–8 prosenttia pienten lasten äideistä. Sen sijaan ruotsalaisista äideistä 1980-luvun lopussa 20–29 tunnin viikkotyöaikaa teki reilu neljännes (27 %). Vuoteen 2003 mennessä lyhyttä osa-aikatyötä tekevien osuus oli melkein puolittunut (14 %). Pienten lasten isistä tähän työaikaryhmään kuului vain pari prosenttia.

Normaalia lyhyempi 30–34 tunnin työaika on suomalaisilla pienten lasten äideillä yleistynyt kahdeksasta 11 prosenttiin vuosina 1989–2002. Edellä kävi ilmi, että alle 35 tunnin työaikaa tekevien osuus on kaiken kaikkiaan kasvanut samalla ajanjaksolla 18 prosentista 25 prosenttiin. Ruotsalaisten pienten lasten äitien työaika on kehittynyt päinvastaiseen suuntaan. 30–34-tunnin työaikaa tekevien osuus on vähentynyt vain pari prosenttiyksikköä ja oli vuonna 2002 noin 23 prosenttia, mutta kaikkien alle 35 tunnin työaikaa tekevien osuus on vähentynyt 58 prosentista 41 prosenttiin.

Isillä 30–34 tunnin työaika on sen sijaan vain hieman yleisempää kuin vielä lyhyemmät työajat. Sekä Ruotsissa että Suomessa tähän työaikaryhmään kuuluu 2–4 prosenttia alle kouluikäisten lasten isistä. Kaikkiaan pienten lasten isien lyhyet työajat ovat olleet hienoisessa kasvussa, molemmissa maissa neljästä prosentista vuonna 1989 noin 6–7 prosenttiin 2000-luvun alussa.

Pääosa pienten lasten vanhemmista tekee 35–40 tunnin työaikaa. Vielä 1980-luvun lopussa ruotsalaisista äideistä tässä työaikaryhmässä oli vain runsas kolmannes (36 %), mutta 2000-luvun alussa jo yli puolet (51 %). Suomalaisista pienten lasten äideistä lähes kolme neljästä (73 %) teki 35–40 tunnin työaikaa

1980-luvun lopussa, mutta 2000-luvun alussa vain runsas kaksi kolmannesta (67 %).

Taulukko 4.5.2. Alle 7-vuotiaiden lasten vanhempien säännöllisen viikkotyöajan jakautuminen, vuosina 1989–2002, %.

		Äidit, nuorin alle 7					
Tuntia /viikko		1989	1993	1997	2000	2001	2002
Suomi							
1 -19		4	8	5	7	6	6
20-29		6	6	5	7	7	8
30-34		8	10	9	11	10	11
35-40		73	70	70	68	68	67
41 +		10	7	11	8	9	7
Yhteensä		100	100	100	100	100	100
Ruotsi							
1 -19		6	6	6	5	5	4
20-29		27	22	19	16	15	14
30-34		25	25	22	23	22	23
35-40		36	41	45	49	50	51
41 +		7	6	7	7	8	8
Yhteensä		100	100	100	100	100	100
		Isät, nuorin alle 7					
Suomi		1989	1993	1997	2000	2001	2002
1 -19		0	1	1	2	2	1
20-29		2	2	1	2	2	2
30-34		2	3	4	3	3	4
35-40		76	74	71	71	72	72
41 +		20	20	24	24	22	22
Yhteensä		100	100	100	100	100	100
Ruotsi							
1 -19		0	1	1	1	1	1
20-29		1	2	2	2	2	2
30-34		2	2	3	3	3	3
35-40		72	70	71	71	72	73
41 +		25	25	23	23	22	21
Yhteensä		100	100	100	100	100	100

Isien osuus 35–40 tunnin työaikaa tekevien ryhmässä on vähentynyt Suomessa 76 prosentista 72 prosenttiin, osittain sen kustannuksella että pitkiä, vähintään 41 tunnin työaikoja tekevien osuus kasvanut. Ruotsissa 35–40 tunnin työaikaa tekevien isien osuus on pysytellyt 71–73 prosentissa, mutta vähintään 41 tunnin työaikaa tekevien osuus on vähentynyt 25 prosentista 21 prosenttiin vuosina 1989–2002. Pienten lasten äideistäkin osa tekee vähintään 41 tunnin työviikkoja, suomalaisista äideistä 7–11 prosenttia ja ruotsalaisista 6–8 prosenttia. (Taulukko 4.5.1.)

Suomalaisten ja ruotsalaisten naisten, erityisesti äitien työajat ovat siis lähenty-mässä toisiaan siten, että suomalaisten naisten työaika on lyhentynyt ja ruotsa-laisten kasvanut. Kaikista ruotsalaisista naisista teki osa-aikatyötä kuitenkin yhä selvästi suurempi osuus (32,9 %) kuin suomalaisista (17,1 %) vuonna 2002. Ruotsalaisten naisten osa-aikatyön osuus on lähellä Euroopan unionin (15 jäsen-valtion) keskiarvoa (33,5 %). Osa-aikatyötä tekevästä vastentahtoisesta työn osuus on Suomessa hieman korkeampi (34 %) kuin Ruotsissa (23 %), mutta naisten työllisyydestä mitattuna ruotsalaisten naisten vastentahtoinen osa-aikatyö on yleisempää (7,6 %) kuin Suomessa (5,8 %). (Forssell ja Jonsson 2005, 60.)

Osa-aikatyöstä ei siis perustu aina omaan toiveeseen vaan siihen, ettei kokoaika-työtä ole saatavana. Ruotsissa ongelmasta on alettu puhua osa-aikatyöttömyytenä (deltidsarbetslöshet). Osa-aikatyöttömyys on Ruotsissa yleisin työttömyyden laji naisilla, kun taas miehillä kokoaikatyöttömyys on yleisintä (Nyberg 2003b, 9-11). Suomessa vastentahtoinen osa-aikatyö on kasvanut. Eniten ei-toivottu osa-aikatyö kohdentuu kouluikäisten lasten äiteihin, mutta se on yleistynyt myös pienten lasten äideillä 1980-luvun loppuun verrattuna (Haataja 2005a, 87–89).

5 Yhteenveto

Tämän raportin tavoitteena on vertailla suomalaista ja ruotsalaista perhevapaajärjestelmää sekä arvioida niiden yhteyksiä lastenhoidon jakamiseen naisten ja miesten kesken ja naisten ja miesten työssäkäyntiin. Huomio on kohdistettu erityisesti 1990-lukuun ja 2000-luvun alkuun, mutta perhevapaita, naisten ja miesten työssäkäyntiä sekä demografisia muutoksia tarkastellaan myös pitkällä aikavälillä. Raportissa julkaistu aineisto ja esille tulevat keskustelukysymykset perustuvat yhteistyöhön ruotsalaisen professori Anita Nybergin (Arbetslivsinstitutet) kanssa. Aikaisemmin julkaistuihin artikkeleihin ei ole voinut sisällyttää mielestämme tärkeitä ja kiintoisia tilastoja saati yksityiskohtaisempia järjestelmäkuvauksia (Haataja ja Nyberg 2005 a, b ja c sekä 2006). Suunnitelmassa on, että Anita Nybergin työstää samasta aiheesta myöhemmin raportin Ruotsissa.

Perhevapaat.

Suomalainen ja ruotsalainen vanhempainvapaapolitiikka ovat olleet uranuurtajia pienten lasten isien hoivaoikeuksien edistämisessä. Ruotsi esitteli ensimmäisenä maailmassa vanhempainvapaan (1974) ja Suomi Norjan kanssa samoihin aikoihin ensimmäisenä maailmassa isyysvapaan (1977).

Vanhempainvapaalla ja perinteisellä isyysvapaalla on lastenhoidossa erilainen rooli. Vanhempainvapaan yhtenä tavoitteena on molempien vanhempien itsenäistä hoitovastuuta lapsista, kun toinen on ansiotyössä. Vanhempainvapaita valmisteltaessa oltiin molemmissa maissa yhtäältä huolissaan siitä, että vain naisille kohdistuvat vapaat ja perhe-etuudet saattavat pitkällä aikavälillä heikentää naisten asemaa työelämässä. Toisaalta tavoiteltiin lasten oikeuksia isään ja isien oikeuksia lastensa hoitoon. Isyysvapaiden tarkoituksena taas oli se, että isä voi olla yhtä aikaa äidin kanssa kotona lapsen syntymän jälkeen ja tutustua alusta lähtien perheen uuteen tulokkaaseen, hoitaa kodin arkiaskareista ja vanhempia sisarusia, etenkin kun äidit tarvitsevat usein lepoa lapsen syntymän jälkeen.

Molemmissa maissa tavoiteltiin pidemmällä aikavälillä suhteellisen pitkää vanhempainvapaa- ja vanhempainrahakautta, Suomessa vähintään yhtä vuotta ja Ruotsissa 1,5 vuotta lapsen syntymän jälkeen. Kummassakaan maassa nämä tavoitteet eivät ole toteutuneet: Suomessa lapsi on noin 9,5 kuukauden ja Ruotsissa 16 kuukauden ikäinen vanhempainvapaan päättyessä, jos molemmat vanhemmat pitävät kaikki vapaansa peräkkäin lapsen syntymän jälkeen. Lisäksi Suomessa on 18 ja Ruotsissa 10 päivän perinteiset isyysvapaat.

Ruotsalaisilla isillä on enemmän omia, siirtämättömiä oikeuksia vapaisiin kuin suomalaisilla. Suomalaisilla isillä on oikeus vain kolmen viikon isyysvapaaseen. Vanhempainvapaan jatkoksi säädetyn kahden viikon isyysvapaan (ns. ”bonusvapaan” tai ”ehdollisen isäkiintiön”) isät voivat pitää vain, jos he ovat ensin saaneet

sovittua äidin kanssa, että he käyttävät myös kaksi viikkoa jaettavasta vanhempainvapaasta. – Suomessa olisi ehkä aihetta tarkistaa isien vapaiden nimityksiä. – Ruotsissa isien siirtämättömiä oikeuksia ovat 2000-luvun alussa kahden viikon isyysvapaa ja kahden kuukauden kiintiö vanhempainvapaasta. Ruotsalaisilla äideillä on myös kahden kuukauden kiintiö vanhempainvapaasta, kun taas suomalaisilla äideillä on noin neljän kuukauden äitiysvapaa. Kiintiöiden lisäksi ruotsalaisilla vanhemmilla on jaettava vanhempainvapaata 12 kuukautta, josta puolet kuuluu äideille ja puolet isille. Kumpikin vanhemmista voi kuitenkin luovuttaa oman osuutensa osittain tai kokonaan toiselle vanhemmalle. Suomalaista 6 kuukauden vanhempainvapaata ei ole jaettu vanhemmille, vaan vanhemmat voivat neuvotella vapaan käytöstä.

Toinen periaatteellinen ero suomalaisessa ja ruotsalaisessa perhevapaapolitiikassa liittyy siihen, ketkä voivat käyttää isien siirtämättömiä vapaita, jos isä ei niitä käytä. Ensiksikin ruotsalaiset yksinhuoltajaäidit voivat käyttää isien siirtämättömät vanhempainvapaat, eli kaikilla perhetyypeillä on lasta kohti yhtä pitkä vanhempainvakuutus. Suomalaisen isäkiintiön voivat käyttää vain miehet. Toiseksi perhevapaiden käyttö ei ole Ruotsissa sidottu lapsen kanssa asuvaan isään tai äidin avopuolisoon, kuten Suomessa, vaan vapaita ja etuuksia voi käyttää muikin henkilö, joka jää työstä pois osallistuaan lapsen hoitoon. Tässä mielessä äidin turvaverkko pienen lapsen hoidossa on laajempi Ruotsissa kuin Suomessa.

Molemmissa maissa äidit kantavat edelleen päävastuun pienten lasten hoidosta, mutta Ruotsissa isät ovat alkaneet osallistua 1990-luvulta lähtien selvästi enemmän lastenhoitoon kuin Suomessa. Esimerkiksi vuonna 2004 ruotsalaiset isät käyttivät vanhempainrahapäivistä lähes 19 prosenttia, mutta suomalaiset isät äitiys- ja vanhempainrahapäivistä vain yhden prosentin. Kun isyysrahapäivät laskeaan mukaan, nousee suomalaisten isien osuus 5 prosenttiin ja ruotsalaisten isien osuus 20 prosenttiin. Isyysvapaa on sen sijaan molemmissa maissa yhtä suosittu, käyttäjiä on noin 80 isää 100 syntynyttä lasta kohti.

Suomalainen ja ruotsalainen vanhempainvapaa eroavat toisistaan myös erilaisissa joustomahdollisuuksissa sekä vanhempainrahan korvaustasoissa. Molemmissa maissa vanhempainraha maksetaan joko ansionmenetyksiä korvaavana päivärahanä tai peruspäivärahanä.

Ruotsalaisilla vanhemmilla on äiti- ja isäkiintiöineen yhteensä 480 vanhempainrahapäivää. Päiviin sisältyy äitien ja isien 60 päivän kiintiöt sekä 90 päivää, joilta maksetaan vain matalatasoista minimipäivärahanä (ns. jatkettu vanhempainvapaa ja ”lågstadsnivådagar”). Vanhempainrahapäivien ottamista voi myöhentää kunnes lapsi on 8 vuotta. Lisäksi vanhempainrahapäiviä voi ottaa ulos viikossa joko 7 tai harvemmalta päivältä. Matalan päivärahan päiviä voi sirotella ansiosidonnaisten päivien joukkoon esimerkiksi ottamalla ansiopäivärahanä 5 arkipäivältä ja matalatasoisia vanhempainrahapäiviä sunnuntailta ja lauantailta. Näin matalien päivärahapäivien taloudelliset vaikutukset ovat lievempiä. Vanhempainrahana ei

makseta lainkaan, jos vanhempi on kokopäivätyössä. Vanhemmat voivat kuitenkin tehdä osa-aikatyötä ja saada työaikaan suhteutettua vanhempainrahaa. Vanhempainrahojen joustava käyttö ei kuitenkaan tarkoita, etteikö niihin liittyisi sääntöjä, ilmoitusvelvollisuuksia ja ehtoja, joiden yksityiskohtaista tarkastelua ei tässä raportissa ole tehty.

Joustojen avulla ruotsalaiset vanhemmat voivat siis suunnitella sekä vapaiden sijoittamista että vapaan aikaista korvaustasoa. Monenlaisista joustoista huolimatta ruotsalaiset vanhemmat pitävät pääosan vanhempainvapaasta lapsen toiseen ikävuoteen mennessä. Toisaalta Ruotsissa on myös suuri joukko lapsia, joiden vanhemmilta jää osa päivistä, yleensä muutamia hajapäiviä, kokonaan pitemmättä. Kaikki vanhemmat eivät ehkä osaa hyödyntää joustomahdollisuuksia.

Suomalaisilla kahden vanhemman perheillä on maksimissaan 275 ja yhden vanhemman perheillä 263 arkipäivää äitiys- ja vanhempainvapaata. Vanhempainrahaa maksetaan 6 arkipäivältä viikossa ja kuukaudessa keskimäärin 25 päivältä. Vanhempainvapaapäiviä voi Suomessakin jäädä käyttämättä, koska päiviä ei voi myöhentää, mutta ei vanhempainrahaa, sillä päiväraha maksetaan joka tapauksessa, työssä oleville tosin vain minimipäivärahana. Kahden vanhemman perheissä, joissa molemmilla vanhemmilla on työsuhde, voidaan pitää osittaista vanhempainvapaata ja saada 50 prosentin vanhempainrahaa, jos molemmat vanhemmat lyhentävät samalle ajanjaksolle työaikaansa 40–60 prosentilla.

Suomalaisten vanhempien joustomahdollisuudet rajoittuvat äitiysrahakauden aloittamisajankohtaan ja isyysvapaan jaksottamismahdollisuuksiin äidin äitiysrahakauden tai vanhempainvapaan aikana. Ruotsalaisetkin äidit voivat valita oman vanhempainvapaansa aloittamisen suhteellisen vapaasti. Monet äidit aloittavat vapaansa vasta lapsen syntymästä, koska ennen syntymää joka viides äiti käyttää raskausajan päivärahaa (havandeskappening). Pääsykriteerit raskausajan päivärahan piiriin ovat matalat verrattuna suomalaiseen erityisäitiysrahaan. Suomessa äideille myönnettävän, syntymää edeltävän 30–50 arkipäivän äitiysrahakauden ja -vapaan on ajateltu kattavan suurimman osan riskeistä – tarvitsi äiti tätä tai ei.

Molemmissa maissa on myös muita lasten hoitoon oikeuttavia vapaita. Ruotsissa sairaan lapsen hoitopäivät korvataan tilapäisestä vanhempainrahasta, samoin kuin aikanaan voimassa olleet ns. kontaktipäivät, joita vanhemmat saivat muutaman vuodessa yhteydenpitoon lasten harrastusten tai koulunkäynnin johdosta. Suomessa sairaan lapsen hoitopäiviä ei korvata sairausvakuutuksesta, mutta ne ovat monissa työsopimuksissa palkallisia. Lisäksi Suomessa on alle 3-vuotaiden lasten hoitovapaa, joka rahoitetaan kuntien päivähoidobudjetista.

Suomessa on viime vuosina keskusteltu vanhempainvapaista aiheutuvien kustannusten jakautumisesta nais- ja miesvaltaisten alojen kesken. Aihe ei ole noussut Ruotsissa esiin. Tämä voi johtua siitä, että suomalaisille ja ruotsalaisille työntekijöille koituu osittain erilaiset kustannukset. Suomessa kaikki vanhempainraha-

päivät kartuttavat palkallisia vuosilomapäiviä. Niiden kustannukset kuitenkin korvataan työnantajalle. Ruotsissa palkallinen vuosiloma karttuu vain 180 vanhempainrahapäivältä (6 kuukaudelta). Vanhempainlomat eivät Ruotsissa ole yleensä palkallisia, mutta Suomessa ne ovat äitiyslomien osalta monissa työehtosopimuksissa. Korvauksena työnantajat saavat äitiyspäivärahan, joten työnantajat maksavat käytännössä vain äitiysrahan ja palkan erotuksen. Toisaalta ruotsalaisen ansiopäiväraha korvaa paremmin ansionmenetyksen kuin suomalaisten.

Päivähoito: kotihoito, varhaiskasvatus ja esikoulu

Korkeatasoisten ja kohtuuhintaisten päivähoito- ja varhaiskasvatuspalvelujen saatavuus on tärkein edellytys pienten lasten äitien työssäkäynnille. Suomessa alle kouluikäiset saivat subjektiiviset oikeudet päivähoito- ja varhaiskasvatuspalveluihin aikaisemmin kuin Ruotsissa. Suomessa lasten oikeuksista tuli ensisijaisia, eikä vanhemman asemasta riippuvaisia, esimerkiksi siitä oliko vanhempi työssä vai työtön. Suomalaiseen päivähoito- ja varhaiskasvatusjärjestelmään lasketaan kuntien järjestämien palvelujen rinnalla myös lastenhoito ja kasvatus kotona sekä siihen liittyvä kotihoidon tuki. Vanhempien oikeutena ja vastuulla on valita lastensa päivähoidon ja varhaiskasvatuksen muoto.

Ruotsissa päivähoito-oikeudet liitettiin aina 2000-luvun alkuun asti vanhempien työssäkäyntiin tai opiskeluun: työttömät ja vastasyntyneen, jota hoidettiin vanhempainvapaalla, vanhemmat sisarukset eivät olleet oikeutettuja päivähoitopalveluiden käyttöön. Nykyisin Ruotsissakin on kaikilla vähintään 1-vuotiailla lapsilla oikeus kuntien järjestämään päivähoitoon (esikouluun). Esikoulu on maksullista samoin kuin päivähoito, mutta oikeus vähintään 15 tunnin maksutomaan esikouluun koskee kaikkia 4-5-vuotiaita.

Ruotsissa lasten päivähoitoinstituutio muutettiin 1990-luvun lopussa esikouluksi ja sosiaalishallinnon piiristä kouluhallintoon. 6-vuotiaat kuuluvat oppivelvollisuuskoulun piiriin. Suomessa toteutettiin esikoulu-uudistus vuosituhannen vaihteessa. Se kattaa 6-vuotiaat ja on maksuton ja vapaaehtoinen. Lisäksi kunnat voivat valita, kuuluuko esikoulu sosiaali- vai koulutoimeen.

Molemmissa maissa päivähoitopalvelujen tarjonta vastaa suunnilleen kysyntää. Suomessa tämä tapahtui jo 1990-luvun vaihteessa, Ruotsissa 2000-luvun alussa. Suomalaiset lapset ovat 1990-luvun vaihteen jälkeen käyttäneet kuitenkin vähiten Pohjoismaissa päivähoitopalveluja. Ruotsissa päivähoidon ja esikoulun piiriin kuuluvien lasten osuus on jatkuvasti kasvanut. Suomessa pienten, alle 3-vuotiaiden lasten vanhemmat, käytännössä äidit, hoitavat lapset kokopäiväisesti kotona useammin kuin muissa maissa. Nämä perheet eivät yleensä käytä varhaiskasvatuspalveluja myöskään vanhempien sisarusten osalta.

Suomalaisessa päivähoitopolitiikassa korostetaan vanhempien valinnanmahdollisuuksia lasten hoito- ja varhaiskasvatusmuotojen välillä (koti, yksityinen tai kun-

nallinen päivähoito), kun taas Ruotsissa tavoitellaan kaikille lapsille yhtäläisiä tiedollisia ja kehityksellisiä valmiuksia esikoulun avulla.

Työssäkäynti

Kun aikaansa nähden radikaalit vanhempainvapaa- ja päivähoitojärjestelmä saivat alkunsa, oli Suomi vielä suhteellisen maatalousvaltainen maa. Ruotsi oli jo kehittynyt teollisuus- ja palveluyhteiskunnaksi. Teollisuus- ja palvelualojen osuus työvoimasta saavutti Suomessa 1980-luvun puolivälissä suunnilleen samat osuudet kuin Ruotsissa oli 1960-luvun alussa. Nykyisin molemmat maat ovat pitkälle jälkiteollisia, palveluvaltaisia hyvinvointivaltioita. Julkinen sektori työllisti 2000-luvun alussa koko työvoimasta Suomessa 27 prosenttia, Ruotsissa 31 prosenttia. Naistyövoimasta vastaavat osuudet olivat 40 ja 48 prosenttia. Naisten ja miesten työvoimaosuuksien erot ovat EU:n pienimpiä.

Yleisellä tasolla naiset ja miehet osallistuvat molemmissa maissa lähes samassa suhteessa ansiotyöhön kuin miehetkin. Naistyöllisyyden kasvu 1970-luvulta lähtien ei enää laskenut syntyvyyttä, kuten parhaillaan tapahtuu useimmissa EU-maissa. Molemmissa maissa syntyvyys on keskimääräistä korkeampi. Äitien keskimääräinen ikä ensimmäisen lapsen syntyessä on sen sijaan kasvussa Ruotsissa (29 vuotta vuonna 2004), mutta pysähtyi Suomessa 1990-luvun puolivälissä alle 27,5 vuoteen. Nuorten äitien osuus on pysytellyt Suomessa useita vuosia hieman suurempana kuin Ruotsissa. Tästä huolimatta äitien, ja samalla koko väestön, ikäjakautuma on vanhentunut nopeammin Suomessa kuin Ruotsissa.

Suomalaisten ja ruotsalaisten naisten työvoimaosuuksien välillä ei ole suuria eroja. Sen sijaan alle kouluikäisten lasten äitien työllisyysasteiden ero Suomen ja Ruotsin välillä oli 2000-luvun alussa noin 10 prosenttiyksikköä. Pienten lasten äitien ja isien työllisyysasteiden ero oli Suomessa 1990-luvulla pitkään 30 prosenttiyksikköä, mutta on sittemmin laskenut noin 20 prosenttiyksikköön. Ruotsissa vastaava ero on ollut 15 prosenttiyksikköä, nykyisin jopa hieman alle. Toisaalta on muistettava, että ruotsalaisten pienten lasten äitien työllisyysasteita korottaa osittain pidempi vanhempainvapaa. Vanhempainvapaalla olevat luokitellaan työllisiksi.

Työttömyysasteet olivat 2000-luvun alussa korkeammat kuin ennen lamaa molemmissa maissa, Suomessa hieman korkeammat kuin Ruotsissa äitejä verrattaessa, mutta isien työttömyysasteissa ei ollut maiden välillä eroa. Työvoiman ulkopuolella olevien pienten lasten äitien osuus on Suomessa lähes 30 prosenttia, Ruotsissa noin 20 prosenttia. Suomalaisia lukuja korottaa se, että pienten lasten hoitovapaalla olevat lasketaan työvoiman ulkopuolelle. Toisaalta kotihoidon tukea saavista runsaalta 40 prosentilta puuttuu työpaikka ja hoitovapaa.

Usein tiedetään, että naisten osa-aikatyö on Ruotsissa yleistä ja Suomessa harvinaista. Kaikista ruotsalaisista naisista osa-aikatyötä tekee noin kolmannes, suo-

malaista 17 prosenttia. Vastentahtoista osa-aikatyötä tekevien osuus kaikista osa-aikatyöntekijöistä on Suomessa suurempi kuin Ruotsissa, mutta kaikista työllisistä mitattuna ruotsalaisten naisten vastentahtoinen osa-aikatyö on yleisempää (7,6 %) kuin Suomessa (5,8 %). Vastentahtoinen osa-aikatyö liittyy alityöllisyyteen ja sitä on Ruotsissa kutsuttukin osa-aikatyöttömyydeksi. Osa-aikatyöttömyys on Ruotsissa naisten ongelma.

Suomalaisten ja ruotsalaisten äitien työajat ovat lähentyneet; suomalaisten äitien työaika on lyhentynyt ja ruotsalaisten pidentynyt. Erot työajoissa ovat kuitenkin yhä olemassa. Esimerkiksi kokopäiväistä, vähintään 35 tunnin työviikkoa tekevien alle 7-vuotiaiden äitien osuus väheni Suomessa 83 prosentista 71 prosenttiin, mutta kasvoi Ruotsissa 43 prosentista 59 prosenttiin vuosina 1989–2002.

Erot tuloksissa tavoiteltuja vai tahattomia?

Suomen ja Ruotsin erilaiset ratkaisut perhepolitiikassa on antanut pohjaa väitteille, että 1990-luvulla suomalainen hoivaajamalli on lähentynyt familistista perhepolitiikkaa, koska lastenhoitovastuuta on siirretty enenevästi koteihin ja naisille, kun taas Ruotsi on jatkanut sukupuolten tasa-arvon tavoittelua erityisesti vanhempainvapaata kehittämällä (ks. keskustelu Mahon 2002, vrt. Haataja ja Nyberg 2005a, b, c ja 2006). Perhevapaiden käytön osalta näin onkin käynyt. Molemmissa maissa naiset kantavat yhä päävastuun pienten lasten hoidosta, mutta naisten panos lasten hoitajana on Suomessa vahvistunut 1990-luvulla, Ruotsissa isien. Vaikka pienten lasten äitien asema työmarkkinoilla on heikompi kuin kouluikäisten molemmissa maissa, on kahden ansaitsijan malli hieman vahvistunut Ruotsissa, mutta heikentynyt Suomessa juuri pienten lasten perheissä.

Molemmissa maissa vanhemmilla on paljon julkisin varoin tuettuja valinnanmahdollisuuksia pienten lasten hoidon suhteen. Ruotsissa ne kohdistuvat vanhempainvapaaseen, Suomessa vanhempainvapaan jälkeiseen aikaan. Päivähoidon osalta Ruotsissa tavoitellaan sitä, että mahdollisimman suuri osa esikouluikäisistä osallistuisi kuntien organisoimaan varhaiskasvatukseen. Suomessa ei ole asetettu tavoitteita varhaiskasvatuksen eri muodoille, ainoastaan sille, että tarjonta vastaa vanhempien valintoja.

Kummassakaan maassa ei ole täyttä yksimielisyyttä lastenhoitopolitiikan sisälöstä saati tavoiteltavista lopputuloksista. Käytännössä on myös usein vaikea erottaa, mitkä tekijät vaikuttavat ja miten lopputulokseen, toivotun suuntaisen ansaitsija- hoivaajamallin kehittymiseen. Tämä vertailu antaa joitakin lähtökohtia oman järjestelmämme vahvuuksien ja heikkouksien tunnistamiseksi sekä ideoita kehittämistyölle. Samalla olisi kehitettävä uudistusten välittömien ja välillisten vaikutusten seurantaa, jotta olisi mahdollista arvioida, miten asetetut tavoitteet toteutuvat.

6 Lähdeluettelo

- Anttonen, Anneli. 1999. Lasten kotihoidon tuki suomalaisessa perhepolitiikassa. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 52. Helsinki: Kela.
- Berggren, Stina. 2005. Kunskapöversikt över förmåner riktade till barn och barnfamiljer. Workin Papers in Social Insurance 1. Stockholm: Försäkringskassan.
- Berggren, Stina. 2004. Flexibe föräldrapenning- hur mammor och pappor använder föräldraförsäkringen och hur länge de är föräldralediga. Analyser 2004:14. Stockholm: Riksförsäkringsverket.
- Bergqvist, Christina ja Nyberg, Anita. 2002. Welfare State Restructuring and Child Care in Sweden, teoksessa Sonya Michel ja Rianne Mahon (toim.) 'Child Care Policy at the Crossroads. Gender and Welfare State Restructuring.' New York: Routledge.
- Bergqvist, Christina ja Nyberg, Anita. 2001. Den svenska barnomsorgsmodellen – kontinuitet och förändring under 1990-talet. Välfärdstjänster i omvandling. Forskarantologi från Kommittén Välfärdsbokslut. Stockholm: Statens Offentliga Utredningar (SOU), 239-286.
- Bergqvist, Christina, Kuusipalo, Jaana ja Styrkårsdóttir, Audur 1999: The Debate on Childcare Policies. Teoksessa C. Bergqvist, A. Borchorst, A-D. Christensen, V. Ramstedt-Silén, N. C. Raaum ja A. Styrkårsdóttir (toim.) Equal Democracies? Gender and Politics in the Nordic Countries. Oslo: Scandinavian University Press. 137-157.
- Björnberg, Ulla. 2002. Ideology and choice between work and care: Swedish family policy for working parents. Critical Social Policy 22 (1), 33-52.
- Dahlström, Auli 1993: Äitiysloman sukupuolipolitiikka. Suomalaisen äitiysloman parlamentaarinen historia vv. 1892-1979. Pro gradu-työ. Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntapolitiikan laitos.
- Duvander, Anna-Zofie ja Andersson, Gunnar. 2003. När har vi råd att skaffa fler barn? En studie om hur inkomst påverkar fortsatt barnafödande. Analyserar 2003:8. Stockholm: Riksförsäkringsverket.
- Duvander, Anna-Zofie. 2004. Leder delad föräldrapenning till fler barn? En studie om hur pappor och mammornas föräldrapenninguttag påverkar benägenheten att skaffa ytterligare barn. Analyserar 2004:15. Stockholm: Riksförsäkringsverket.
- Ellingæter, Anne Lise ja Leira, Arnlaug (toim.). 2006. Politicing Parenthood in Scandinavia. Gender relations in welfare states. University of Brighton: Policy Press.
- Employment in Europe 2005. Recent trends and prospects. Brussels: European Commission. DG Employment, Social Affairs and Equal Opportunities.
- Ervasti, Heikki. 1996. Puolueet ja päivähoito – näkökulma palvelujärjestelmän kehitykseen. Teoksessa Heikki Ervasti 'Kenen vastuu'. Tutkimuksia hyvinvointipluralismista ja legitimitetin näkökulma. Tutkimuksia 62. Helsinki: Stakes.
- Esping-Andersen, Gøsta. 1999: Social Foundations of Postindustrial Ecomies. Oxford: Oxford University Press.
- Esping-Andersen, Gøsta. 1990: The Three Worlds of Welfare Capitalism. Cambridge: Polity Press.

- European Commission. 2002. The Rationale of Motherhood Choices: Influence of Employment Conditions and of Public Policies. Community research. State of Art. EUR 20792. www.ulb.ac.be/soco/mocho/reports.htm
- Ferrarini, Tommy. 2003. Parental Leave Institutions in Eighteen Post-War Welfare States. Swedish Institute for Social Research 58. Akademitryck: Stockholm University.
- Forssell, Johanna ja Jonsson, Inger. 2005. Deltidsarbetslöshet och deltidarbete i Europa. Working Paper 6 från HELA-projektet. Arbetslivsrapport nr 2005:30. Stockholm: Arbetslivsinstitutet. Raportti saatavana myös instituutin nettisivuilta www.arbetslivsinstitutet.se
- Forssén, Katja. 1995. Päätöksenteon hajauttaminen – Esimerkkinä lasten päivähoidon maksupolitiikka. *Talous & Yhteiskunta* 23 (3), 26–38.
- Fraser, Nancy. 2000: After the Family Wage: a Postindustrial Thought Experiment. Teoksessa Hobson, Barbara (toim.) 'Gender and Citizenship in Transition. London etc.: Macmillan Press, 1-32.
- Gunnarsson, Lars, Korpi, Barbara M. ja Nordenstam, Ulla. 2000. Early Childhood Education and Care Policy in Sweden. Background report prepared for the OECD Thematic Review. Tukholma: Regeringskansliet.
- Gupta, Nabita D., Smith, Nina ja Verner, Mette. 2006. Child Care and parental leave in the Nordic Countries: A Model to Aspire to? IZA Discussion Paper Series No. 2014. Bonn: Institute for the Study of Labour (IZA). Saatavana myös <http://www.iza.org/publications>.
- Haataja, Anita. Käsikirjoitus toukokuu 2006 .45–64-vuotiaat naiset ja miehet työmarkkinoilla vuosina 1989–2005. Julkaistaan sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen julkaisusarjassa.
- Haataja Anita 2005a. Äidit ja isät työmarkkinoilla 1989–2002/2003. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen julkaisu 29. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus. Julkaisu on saatavana myös PDF-muodossa ministeriön nettisivuilta <www.stm.fi>.
- Haataja, Anita. 2005b. Lasten hoitomuodon valintaoikeudet – mahdollisuuksia ja riskejä? Teoksessa Takala P. (toim.) Onko meillä malttia sijoittaa lapsiin? Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 80–108.
- Haataja, Anita. 2005c. Yksinhuoltajien köyhtyminen. Alustus Yksinhuoltajien ja yhteishuoltajaliiton YYL:n 30-vuotisjuhlaseminaarissa 23.11.2005. Eduskunnan Pikkuparlamentin auditorio. Helsinki. Ks. myös Muuttuva perhe 1/2006, 4-5.
- Haataja Anita (2004a): Pohjoismaiset perhevapaat kahden lasta hoitavan vanhemman tukena. *Janus* 12 (1), 25-48. (English abstract).
- Haataja, Anita. 2004b: Yhden tai kahden ansaitsijan malli: vaikutukset ansiotyön, hoivan ja tulojen jakoon. Teoksessa Heikki Räisänen ja Reino Hjerpe (toim.) 'Hyvinvointi ja työmarkkinoiden eriytyminen', VATT-julkaisu 40. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus (VATT), 162-186.
- Haataja Anita, Järviö Maija-Liisa ja Mustonen Esko 2006. Talousarvion sukupuolivaikutusten arviointi. Pilottiluonnos sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen hallinnonalalla. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen julkaisu 1. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus. Saatavana myös Pdf-muodossa: www.stm.fi /Julkaisut.
- Haataja, Anita ja Nyberg, Anita (2006). Diverging paths? The dual earner – dual carer model in Finland and Sweden in the 1990s. Teoksessa Ellingsæter, Anne Lise ja Arnlaug, Leira (toim.)

- 'Politicizing Parenthood in Scandinavia. Gender relations in welfare states. Bristol: Policy Press.
- Haataja, Anita ja Nyberg, Anita (2005a). Vahvistuiko vai heikkenikö kahden ansaitsijan malli Suomessa ja Ruotsissa 1990-luvulla? Teoksessa Isoniemi, Henna ja Penttilä, Irmeli (toim.) 'Perheiden muuttuvat elinolot. Tutkimuksia 243. Helsinki: Tilastokeskus.
- Haataja Anita ja Nyberg Anita (2005b). Tvåförsörjarmodellen i Finland och Sverige. Försvagades den av ekonomisk kris och familjepolitik under 1990-talet? *Arbersmarknad & Arbetsliv*, 11(4), 199-216.
- Haataja, Anita and Nyberg, Anita (2005c). Did the Dual-Earner Model Become Stronger or Weaker in Finland and Sweden in the 1990s? Luxembourg Income Study. Working Paper no. 415. <www.lisproject.org>
- Haatanen, Pekka ja Suonoja, Kyösti (toim.). 1992. Suuriruhtinaskunnasta hyvinvointivaltioon. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus 75 vuotta. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus.
- Hiilamo, Heikki. 2005. Subjektiiivisen päivähoito-oikeuden toteutuminen Ruotsissa ja Suomessa 1990-luvulla. Teoksessa Takala, Pentti (toim.) 'Onko meillä malttia sijoittaa lapsiin?'. Kelan tutkimusosasto. Helsinki: Kela, 58-79.
- Hiilamo, Heikki. 2002. The Rise and Fall of Nordic Family Policy? Historical Development and Changes During the 1990s in Sweden and Finland. Research Report 125. Helsinki: Stakes.
- Hiilamo, Heikki ja Kangas, Olli. 2005. Trap for women or freedom to choose? Political frames in the making of child home care allowance in Finland and Sweden. Tammikuu 2006. Nettijulkaisu <www.sfi.dk English / Care Architecture / Publications
- Hirdman, Yvonne. 1992. Den socialistiska hemmafrun och andra kvinnohistorier. Stockholm: Carlssons.
- Holmberg, Maria. 2002. Brinnande dagar – en studie om föräldrapenningdagar som inte tas ut. Analyserar 2002:12. Stockholm: Riksförsäkringsverket.
- Honkapohja, Seppo ja Koskela, Erkki. 2001. "The Economic Crisis of the 1990's in Finland" in J. Kalela, J. Kiander, U. Kivikuru, H.A. Loikkanen and J. Simpura (eds.) Down from the Heavens, Up from the Ashes. The Finnish Economic Crises of the 1990's in the Light of Economic and Social Research. pp. 52-101. VATT Publications 27:6. Helsinki: Government Institute for Economic Research (VATT).
- Hämäläinen, Ulla. 2005. Perhevapaiden aikaiset tulot ja toimeentulo. Teoksessa Takala, Pentti (toim.) 'Onko meillä malttia sijoittaa lapsiin?'. Kelan tutkimusosasto. Helsinki: Kela, 126-147.
- Jansson, Fredrik, Pylkkänen, Elina ja Valck, Lizbeth. 2003. En jämställd föräldraförsäkring? Bilaga 12 till Långtidsutredningen 2003. SOU 2003:36. Stockholm.
- JER 2002. Joint employment report 2002. Council of the European Union. 7228/03, Brussels, 10 March.
- Julkunen, Raija. 1994. Suomalainen sukupuolimalli – 1960-luku käänteenä. Teoksessa Anttonen, A, Henriksson L. ja Nätkin, R. (toim.) 'Naisten hyvinvointivaltio'. Tampere: Vastapaino, 179-201.
- Kela 2005. Kansaneläkelaitoksen tilastollinen vuosikirja 2004. Kansaneläkelaitoksen julkaisuja T1:40. Helsinki: Kela.

- Kivimäki, Heidi 1998: Isyysloma- ja isyysrahajärjestelmän synty ja kehitys sekä isyyslomia koskeva paikallisselvitys Pirkkalassa v 1995-1996 syntyneiden lasten isien keskuudessa. Yhteiskuntatieteiden kandidaatin tutkinnon tutkielma 11.3.1998. Yrityksen taloustieteen ja yksityisoikeuden laitos. Tampereen yliopisto.
- KM 1975:92 Äitiys- ja äitiysrahajärjestelmän kehittämistoimikunnan mietintö. Helsinki. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö.
- KM 1971: A 20. Lasten päivähoitokomitean mietintö. Helsinki.
- KM 1970: A 8. Naisten asemaa tutkivan komitean mietintö. Helsinki.
- Lammi-Taskula, Johanna. 2004. Äidit työmarkkinoilla – kahden kerroksen väkeä? Yhteiskuntapolitiikka (69) 2, 202-206.
- Lähteenmäki, Marja. 2005. Vuosisadan naisliike. Naiset ja sosialidemokratia 1990-uvun Suomessa. Helsinki: Hakapaino.
- Metsämäki, Janne. 2005. Perhevapaista aiheutuvien kustannusten korvausten kehittäminen. Selvityshenkilön raportti. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön työryhmämuistioita 16. Helsinki: sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö. Saatavana myös Pdf-muodossa: www.stm.fi /Julkaisut.
- Mikkola, Matti. 1999. Finland: Supporting Parental Choice. Teoksessa Kamerman, Sheila B. ja Kahn, Alfred J. (toim.) 'Child Care, Parental Leave, and the Under 3s. Policy Innovation in Europe. New York: Auburn House, 145-170.
- Mahon, Rianne. 2002. Child Care: Toward What Kind of 'Social Europe'?, Social Politics, (Fall):343-379.
- Moisio, Pasi (toim.). 2005. Lapsiperheiden taloudellisen tilanteen kehitys Suomessa 1990–2002. Raportteja 4. Helsinki: Stakes.
- Moss, Peter ja Deven, Fred (toim.). 1999. Parental leave: Progress or pitfall? Research and policy issues in Europe. NIDI/CBGS Publications. Brussels.
- Muuri, Anu ja Vihma Leena. Kuinka siinä kävikään? Lasten päivähoito ja kotihoidon tuki vuoden 1990 alussa. Helsinki: VPK-Kustannus, 1991.
- Nososco 2003:21. Social Protection in the Nordic Countries 2001. Kööpenhamina.
- Nososco 2005:26. Social Protection in the Nordic Countries 2003. Kööpenhamina
- Nyberg, Anita. 2004. Parental Insurance and Childcare in Sweden www.peerreview-employment.org, Peer review programme of the European Employment Strategy, European Commission, DG Employment and Social Affairs.
- Nyberg, Anita. 2003a. Economic crisis and the sustainability of the dual earner dual carer model. Paper presented in Manchester. (Stockholm den 29 September 2003).
- Nyberg, Anita. 2003b. Deltidsarbete och deltidslöshet –en uppföljning av DELTA utredningen (SOU 1999:27). Arbetslivsrapport 2003:19. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- Nyberg, Anita. 2000. From Foster Mothers to Child Care Centers: A History of Working Mothers and Child Care in Sweden. Feminist Economics 1, 5-20.
- OECD 2005a: Society at a Glance. OECD Social Indicators, 40-41.
- OECD 2005b. Babies and Bosses. Reconciling work and family life. Volyme 4. Canada, Finland, Sweden and the United Kingdom.

- OECD 2005c. Tiedote "Finnish policy on reconciling work and family life should strengthen".
<http://www.oecd.org/document/0/0,2340,en_33873108_33873360_34916736_1_1_1_1,00.html >
- OECD 2005d: Tiedote "Sweden's support for parents with children is comprehensive and effective but expensive".
<http://www.oecd.org/document/62/0,2340,en_33873108_33873822_34916798_1_1_1_1,00.html >
- Pajunen, Raija 1985. Selvitys äitien työhön menosta äitiysrahakauden aikana. Kansaneläkelaitoksen tilastollinen neljännesvuosikatsaus 1, 11-17.
- RFV 2004:4. Statistikinformation Is-1 2004:4. Riksförsäkringsverket. Maaliskuussa 2006: www.rfv.se.
- RFV 2002:1. Föräldrapenning. Vägledning. Riksförsäkringsverket. www.rfv.se/publi/vgl/index.htm.
- RFV 2001:6. Tillfällig föräldrapenning. Vägledning. Version 1. Riksförsäkringsverket. www.rfv.se .
- Ristimäki, Toini. 1962. Äitien työvoimaan kuuluvuus ja lasten hoito äidin työssä ollessa. Väestötutkimuksen vuosikirja VII. 1961-1962. Helsinki: Väestöpoliittinen tutkimuslaitos, 154-160.
- Sainsbury, Diane (toim.). 1999. Gender and Welfare State Regimes. Oxford: Oxford University Press.
- Sauli Hannele, Bardy Marjatta ja Salmi Minna: Eli olojen koventuminen lapsiperheissä. Teoksessa Heikkilä Matti ja Kautto Mikko toim. (2002): Suomalaisten hyvinvointi. Helsinki: Stakes, 32-57.
- Sinko, Pekka. 2005. Työllisyys ja tuottavuus – mitä voimme oppia muista Pohjoismaista? Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 12/2005. Saatavana valtioneuvoston kanslian nettisivuilta www.vnk.fi (<http://www2.vnk.fi/julkaisut/listaus/julkaisu/fi.jsp?oid=144268>)
- Sipilä, Jorma ja Korpinen, Johanna. 1998. Cash versus Child Care Services in Finland, Social Policy and Administration 32 (3) September, 263-277.
- Skolverket. 2006. Uppföljning av reformen maxtaxa och allmän förskola. Saatavana vain pdf-muodossa < www.skolverket.se >.
- SOU 1998:6. Ty makten är din ... Myten om det rationella arbetslivet och det jämställda Sverige. Betänkande av Utredningen om fördelning av ekonomisk makt och ekonomiska resurser mellan kvinnor och män. Stockholm: Arbetsmarknadsdepartementet.
- STM 2003:7. Veto-ohjelma 2003-2007. Valtakunnallinen toimenpide-ohjelma työssäoloajan jatkamisesta, työssä jaksamisesta ja kuntoutuksesta. Sosiaali- ja terveysministeriön monisteita 7. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- STM 2002:9. Valtioneuvoston periaatepäätös varhaiskasvatuksen valtakunnallisista linjauksista. Julkaisuja 9. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- STM 2001. OECD Country Note. Early Childhood Education and Care Policy in Finland. Monisteita 10. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- STM:n tiedote 244/2005, OECD tiedottaa: työn ja perheen yhteensovittamiseen tähtäävien toimien tulisi vahvistaa sukupuolten tasa-arvoa ja lisättävä vanhempien työllisyyttä.

- Sundström, Maria ja Duvander, Ann-Zofie. 1998. Föräldraförsökningen och jämställdheten mellan kvinnor och män. Teoksessa Inga Persson ja Eskil Wadensjö (toim.) Välfärdens genusansikte. Rapport till Utredningen om fördelningen av ekonomisk makt och ekonomiska resurser mellan kvinnor och män. Stockholm: SOU 3, 69-91.
- Takala, Pentti. 2000. Lastenhoito ja julkinen tuki. Tutkimuksia 110. Helsinki: Stakes.
- Takala, Pentti. 2005. Uuden isyysvapaan ja isän muiden perhevapaiden käyttö. Sosiaali- ja terveysturvan selosteita 43. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.
- Tuominen, Eila. 2002. Arvio yksityisalojen työeläkeuudistuksen sukupuolivaikutuksista. Eläketurvakeskuksen monisteita 41. Helsinki: Eläketurvakeskus.
- Työministeriö 2005. Perhevapaasäännösten toimivuus. Perhevapaasäännösten toimivuutta arvioivan työryhmän raportti. Työhallinnon julkaisu 358. Helsinki: Työministeriö.
- Urponen, Kyösti. 2006. Sosiaalisen suojelun ja sosiaalipolitiikan historiaa. Powerpoint – luentosarja. SOSNET (Sosiaalityön valtakunnallinen virtuaaliopetus). Lapin yliopiston nettisivulla 15.3.2006.
<http://www.ulapland.fi/files/20021002095233SOSNET%20historian%20kurssi.pdf>
- Uutispäivä Demari. 25.4.2006. HUS vähentää määräaikaista töitä sijaispoolilla, sivut 2-3.
- Valtioneuvosto. 2004. Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle esiopetusuudistuksen vaikutuksista ja asetettujen tavoitteiden toteuttamisesta 14.10.2004.
- Vnk. 1996. Kannustinloukkuraportti. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 5. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.
- Väinälä, Anne. 2004. Selvitys kotona olevien vanhempien lasten päivähoitotilanteesta, syyskuu 2004. Selvityshenkilön raportti. Työryhmämuistioita 16, ensipainos. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. Saatavana myös www.stm.fi / julkaisuja.
- Välimäki, Anna-Leena. 1999. Lasten päivähoitopuu. Lasten päivähoitojärjestelmä Suomessa 1800- ja 1900-luvuilla. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.
- Williams, Fiona. 2004: Hoivan uudelleenarviointia sosiaalipolitiikassa. Janus (12) 1, 6-24.

7 Kuvio luettelo

- Kuvio 2.1.1 Äitiys-, isyys- ja vanhempainrahapäivät yhteensä sekä äitiys- ja vanhempainrahapäivät ennen ja jälkeen lapsen syntymän Suomessa 1963–2004. ¹⁾
- Kuvio 2.1.2. Vanhempainvakuutuksen korvaamat päivät käyttötarkoituksen mukaan Ruotsissa 1955–2004 (isyysrahapäivät vain yhteissummassa).
- Kuvio 2.1.3. Vanhempainvapaapäivien, niistä isille kiintiöityjen päivärahopäivien bruttokorvaustasot ansiokattoon asti vuosina 1990–2005.
- Kuvio 2.1.4. Vanhempainrahan määrätymisperiaatteet Suomessa vuonna 1991 ja 2005: brutto- ja nettokorvaustasot (euroa / vuosi ja %) kummankin vuoden käyvin hinnoin.
- Kuvio 2.1.5. Isien osuus kaikista äitiys- ja vanhempainrahapäivistä, isien bonusvapaa mukaan laskettuna, Suomessa (ilman isyysrahapäiviä) ja Ruotsissa kaikista vanhempainrahapäivistä äitien ja isien kiintiöt mukaan laskettuna (ilman isyysrahapäiviä) sekä isien osuus kaikista maksetuista äitiys-, isyys- ja vanhempainrahapäivistä vuosina 1989–2004, %.
- Kuvio 2.1.6. Vanhempainvapaapäiviä keskimäärin äitejä ja isiä kohti vuodessa (ei sisällä isyysrahapäiviä).
- Kuvio 2.1.7. Ruotsalaisten äitien ja isien vanhempainrahojen kokoaikaisuus ja osajakaisuus vuosina 1989–2004.
- Kuvio 2.1.8. Elävänä syntyneet lapset ja isyysvapaita käyttäneet isät (lukumäärä) sekä 100 isää syntyneitä lapsia kohti vuosina 1989–2004.
- Kuvio 2.1.9 Sairaan lapsen hoitopäivien käyttäjien lukumäärä ja miesten osuus % käyttäjistä (oikeanpuoleinen kuva), sekä naisten ja miesten keskimääräiset hoitopäivät (netto) vuodessa, ja kokopäivien (1/1-päivien) osuus % kaikista päivistä (vasemmanpuoleinen kuva) vuosina 1989–2004 Ruotsissa.
- Kuvio 2.1.10. Kotihoidontukea saaneet naiset ja miehet ¹ (vasen kuva) sekä kuntalisiä, osittaista hoitorahaa ja yksityisen hoidon tukea saavien lasten osuus lapsista, joista on maksettu pienten lasten hoidon tukea ² (oikea kuva).
- Kuvio 2.2.1. Alle kouluikäisten lasten osuudet kunnan järjestämässä päivähoidossa Suomessa ja Ruotsissa vuosina 1998–2004.
- Kuvio 2.2.2. Alle kouluikäisen lapsen ja lapsen mahdollisen sisaruksen iän vaikutus päivähoitomuotoon Suomessa 1994–2002, osuus % alle 7-vuotiaista (alle 7-vuotiaat yhteensä 100).
- Kuvio 2.2.3. Alle 6-vuotiaiden lasten lukumäärä, kunnallisessa koko- ja osapäivähoidossa olevien lasten lukumäärä sekä perhepäivähoidossa olevien lasten osuus Suomessa.
- Kuvio 3.1.1. 15/16–64-vuotiaiden naisten ja miesten työvoimaosuudet Suomessa ja Ruotsissa vuosina 1960/63 – 2003. 1)
- Kuvio 3.1.2. Nais- ja miestyövoima sektoreittain Suomessa ja Ruotsissa vuosina 1960/63–2002, osuudet % työvoimasta. 1)

- Kuvio 3.2.1. Kokonaishedelmällisyys Suomessa ja Ruotsissa sekä keskimäärin EU-maissa vuosina 1970–2004.
- Kuvio 3.2.2. Äidin keskimääräinen ikä ensimmäisen lapsen syntyessä vuosina 1982–2004 sekä toteutunut syntyvyys (lapsia keskimäärin naisia kohti) 5-vuotiskohorteittain vuosina 1940–1960 syntyneille ja 1-vuotiskohorteittain vuosina 1960–1963 syntyneille Suomessa ja Ruotsissa, sekä keskimäärin EU-maissa.
- Kuvio 3.2.3. Lapsiperheiden kokojakautumat 1960-luvulta 2000-luvun alkuun Suomessa ja Ruotsissa.
- Kuvio 3.2.4. Väestöennusteen pohjalla olevat väestön 5-vuotisikäjakautumat Suomessa ja Ruotsissa vuonna 2005 sekä ennuste vuodelle 2020.
- Kuvio 4.1.1. Alle 18-vuotiaiden lasten isien ja äitien väestöosuudet Suomessa ja Ruotsissa vuosina 1989–2003 työikäisestä väestöstä*.
- Kuvio 4.1.2. Alle 18-vuotiaiden lasten äitien jakautuminen ikäryhmiin vuosina 1989, 1995, 2000 ja 2003, osuus % äideistä.
- Kuvio 4.1.3. Alle 18-vuotiaiden lasten äitien osuus (%) naisista ikäryhmittäin vuosina 1989–2003.
- Kuvio 4.2.1. Kaikkien naisten ja äitien työvoimaosuudet äidin iän ja nuorimman lapsen iän mukaan Suomessa ja Ruotsissa vuosina 1989–2003, %.
- Kuvio 4.2.2. Äitien ja isien sekä lapsettomien 25–34 ja 35–44-vuotiaiden työllisyysasteet (%) sukupuolen mukaan sekä naisten ja miesten työllisyysasteiden ero %-yksikköä vuosina 1989–2003.
- Kuvio 4.3.1. Äitien ja isien lapsettomien 25–34 ja 35–44-vuotiaiden naisten ja miesten työttömyysasteet sukupuolen mukaan vuosina 1989–2003, työttömien osuus % työvoimasta.
- Kuvio 4.3.2. Äitien ja 25–34 ja 35–44-vuotiaiden lapsettomien naisten osuudet työvoiman ulkopuolella vuosina 1989–2003, % väestöstä.
- Kuvio 4.3.3. Työvoiman ulkopuolella olevien 25–34-vuotiaiden miesten ja naisten väestöosuudet työvoiman ulkopuolella olemisen syyn takia Suomessa ja Ruotsissa 1984–2003, %.
- Kuvio 4.4.1. Kaikkien palkansaajien jakautuminen sektoreittain sekä määräaikaisten työsuhteiden jakautuminen sektoreittain Suomessa ja Ruotsissa vuosina 1989–2002/2004, %.
- Kuvio 4.4.2. Naisten ja miesten määräaikaiset työsuhteet sektoreittain Suomessa ja Ruotsissa vuosina 1989–2002/2004, %.
- Kuvio 4.4.3. Alle 7-vuotiaiden lasten äitien sekä kaikkien 25–34 ja 35–44-vuotiaiden naisten määräaikaisten työsuhteiden osuus ryhmän kaikista työsuhteista Suomessa ja Ruotsissa vuosina 1989–2003/2004, %.
- Kuvio 4.5.1. Alle 35 tunnin viikkotyöaika tekevien naisten sekä vähintään 35 tunnin viikkotyöaika tekevien naisten ja miesten (15–64-vuotiaat) osuus työllisistä vuosina 1989–2002/2003 Suomessa ja Ruotsissa.

8 Taulukkoluetelo

- Taulukko 2.1.1. Vuonna 2001 päättyneen vanhempainrahakauden jälkeisten, äitien ja isien ensimmäisten kotihoidontukijaksojen pituudet maaliskuussa 2004.
- Taulukko 2.2.1. Ruotsalaisten 1-5-vuotiaiden lasten jakautumat läsnäolotuntien mukaan esikoulussa ja perhepäivähoidossa vuosina 1999-2005, %.
- Taulukko 2.2.2. Kotona olevien vanhempien kokopäivähoidossa (yli 25 tuntia viikossa) olevien lasten hoidossa olon perusteet, % selvityksessä mukana olleista päivähoitolapsista vuonna 2004.
- Taulukko 2.2.3. 1-5-vuotiaiden lasten päivähoitomuodot vanhempien toiminnan mukaan Ruotsissa vuonna 1999 ja 2002 (Esikoulu tarkoittaa myös päivähoitoa).
- Taulukko 3.1.1 Työvoima (1 000 h), työvoiman kasvu vuodesta 1960/63 vuoteen 2003 (vuosi 1960/63 = 100) sekä naisten ja miesten työvoimaosuuksien ero (%-yksikköä).
- Taulukko 3.1.2. Työvoimaosuuksien jakautuminen maa- ja metsätalouteen, teollisuuteen sekä palvelusektorille Suomessa ja Ruotsissa vuosina 1960/63–2002, % työvoimasta. 1)
- Taulukko 3.1.3. Julkisen sektorin työllistävyys Suomessa ja Ruotsissa vuosina 1960/63–2002, osuus työllisistä %.
- Taulukko 4.5.1. Keskimääräinen viikkotyöaika (tehdyt työtunnit) 25–34-vuotiailla naisilla ja miehillä Suomessa ja Ruotsissa vuosina 1990 ja 2001.
- Taulukko 4.5.2. Alle 7-vuotiaiden lasten vanhempien säännöllisen viikkotyöajan jakautuminen, vuosina 1989–2002, %.

- 2006: 1 Anita Haataja, Maija-Liisa Järviö, Esko Mustonen. Talousarvion sukupuolivaikutusten arviointi. Pilottihanke sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonalalta.
ISBN 952-00-1928-6 (nid.)
ISBN 952-00-1929-4 (PDF)
- 2 Sosiaali- ja terveysministeriön toimintasuunnitelma vuodelle 2006.
ISBN 952-00-1933-2 (nid.)
ISBN 952-00-1934-0 (PDF)
- 3 Sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonalan tulossopimukset kaudelle 2004-2007. Tarkistusvuosi 2006.
ISBN 952-00-1937-5 (nid.)
ISBN 952-00-1938-3 (PDF)
- 4 Seppo Tuomola. Kansallisen terveyshankkeen piiriin kuuluvan hankerahoituksen vaikuttavuuden arviointi. (Ainoastaan verkossa www.stm.fi)
ISBN 952-00-1939-1 (PDF)
- 5 Ehkäisevää huumetyötä nuorten työpajoilla kehittävän hankkeen loppuraportti.
ISBN 952-00-1940-5 (nid.)
ISBN 952-00-1941-3 (PDF)
- 6 Rikoksista rangaistujen tuen tarve. Suositukset yhteistoiminnalle. Vankien jälkihuoltotyöryhmän raportti.
ISBN 952-00-1942-1 (nid.)
ISBN 952-00-1943-X (PDF)
- 7 Lasten tuetut ja valvotut tapaamiset.
ISBN 952-00-1944-8 (nid.)
ISBN 952-00-1945-6 (PDF)
- 8 Terveystieteiden tutkimuskeskuksen tutkimusryhmän periaatteet. Alueellisista ratkaisuksista kansalliseen kokonaisuuteen.
ISBN 952-00-1948-0 (nid.)
ISBN 952-00-1949-9 (PDF)
- 9 Christel Lamberg-Allardt, Heli Viljakainen ja työryhmä. D-vitamiinitalanteen seurantatutkimus 2002-2004.
ISBN 952-00-1952-9 (PDF)
- 10 Päivähoitopaikkojen tilat ja turvallisuus. Helsingin ja Oulunsalon päivähoitohenkilökunnalle sekä lasten vanhemmille ja huoltajille suunnattujen kyselyjen tulokset. Toim. Airi Palosaari ja Olli Saarsalmi.
ISBN 952-00-1953-7 (nid.)
ISBN 952-00-1954-5 (PDF)
- 11 Kansallinen varautumissuunnitelma influenssapandemiaa varten. Kansallisen pandemiavarautumisen työryhmän ehdotus.
ISBN 952-00-1985-5 (nid.)
ISBN 952-00-1986-3 (PDF)
- 12 Niilo Färkkilä. Sosiaali- ja terveydenhuollon maksupolitiikan ja maksujärjestelmän uudistaminen. Lausuntoyhteenveto toimikunnan mietinnöstä. (Ainoastaan verkossa www.stm.fi)
ISBN 952-00-1987-1 (PDF)

- 2006: 13 Kansallisen terveydenhuollon hankkeen seurantaryhmän raportti sosiaali- ja terveysministeriölle vuoden 2005 toiminnasta.
ISBN 952-00-1988-X (nid.)
ISBN 952-00-1989-8 (PDF)
- 14 Hallituksen tasa-arvo-ohjelman (2004-2007) seurantaraportti. Maaliskuu 2006. (Ainoastaan verkossa www.stm.fi)
ISBN 952-00-1960-X (PDF)
- 15 Ehdotus sosiaali- ja terveysministeriön hallinnon talousarvioehdotuksen rakenteen ja selvitysosien sisällön uudistamiseksi.
ISBN 952-00-2000-4 (nid.)
ISBN 952-00-2001-2 (PDF)
- 16 Niilo Färkkilä, Tarja Kahiluoto, Merja Kivistö. Lasten päivähoiton tilannekatsaus. Syyskuu 2005.
ISBN 952-00-2002-0 (nid.)
ISBN 952-00-2003-9 (PDF)
- 17 Perhepäivähoidon kehittämishaasteita. Toim. Sanna Parrila.
ISBN 952-00-2008-X (nid.)
ISBN 952-00-2009-8 (PDF)
- 18 Terveydenhuollon varautumiskoulutuksen haasteita. Selvitys häiriötilanteiden ja poikkeusolojen koulutuksesta ammattikorkeakouluissa ja lääketieteellisissä tiedekunnissa.
ISBN 952-00-1962-6 (nid.)
ISBN 952-00-1963-4 (PDF)
- 19 Alkoholiot EU-Suomessa. Kulutus, haitat ja politiikan kehys 1990-2005.
ISBN 952-00-2089-6 (nid.)
ISBN 952-00-2090-X (PDF)
- 20 Alkoholiförhållandena i EU-Finland. Konsumtion, skadeverkningar och policyramar 1990-2005.
ISBN 952-00-2012-8 (inh.)
ISBN 952-00-2013-6 (PDF)
- 21 Alcohol Issues in Finland after Accession to the EU. Consumption, Harm and Policy Framework 1990-2005.
ISBN 952-00-2014-4 (print.)
ISBN 952-00-2015-2 (PDF)
- 22 Carita Lahti, Sini Jämsén, Saara Tarumo. Samapalkkaisuuteen palkkausjärjestelmäuudistuksin. Työn vaativuuden ja henkilön pätevyyden arviointi Suomessa.
ISBN 952-00-2016-0 (nid.)
ISBN 952-00-2017-9 (PDF)
- 23 Valtioneuvoston vammaispoliittisen selonteon tausta-aineisto.
ISBN 952-00-2020-9 (nid.)
ISBN 952-00-2021-7 (PDF)
- 24 Työurat pitenevät? Veto-ohjelman indikaattorit.
ISBN 952-00-2030-6 (nid.)
ISBN 952-00-2031-4 (PDF)
- 25 Lastensuojelulain kokonaisuudistustyöryhmän muistio.
ISBN 952-00-2032-2 (nid.)
ISBN 952-00-2033-0 (PDF)
- 26 Varhaisen tuen vahvistaminen varhaiskasvatuksessa. VarTu -hankekuvaus 2004-2005.
ISBN 952-00-2041-1 (nid.)
ISBN 952-00-2042-X (PDF)

- 2006: 27 Rakennusalan terveystarkastusten seurantarekisteri.
ISBN 952-00-2043-8 (nid.)
ISBN 952-00-2044-6 (PDF)
- 28 Petri Virtanen, Janne Jalava, Mari Ruuth. Valtakunnallisen työtaturmaohjelman arviointi.
Tammikuu 2006.
ISBN 952-00-2045-4 (nid.)
ISBN 952-00-2046-2 (PDF)
- 29 Arja Rimpelä, Susanna Rainio, Lasse Pere, Tomi Lintonen, Matti Rimpelä. Use of Tobacco Products, Alcohol Use and Exposure to Drugs in 1977-2005.
ISBN 952-00-2047-0
ISBN 952-00-2048-9 (PDF)
- 30 Sirkka-Liisa Kivelä. Geriatrisen hoidon ja vanhustyön kehittäminen. Selvityshenkilön raportti.
ISBN 952-00-2068-3 (nid.)
ISBN 952-00-2069-1 (PDF)
- 31 Lapsiperheiden toimeentuloedellytysten kehittäminen. Koordinaatioryhmän yhteenvetoraportti.
ISBN 952-00-2070-5 (nid.)
ISBN 952-00-2071-3 (PDF)
- 32 Jyrki Korkeila. Psykiatrian opetuksen kehittämistarpeet perusterveydenhuollossa. (Ainoastaan verkossa www.stm.fi)
ISBN 952-00-2072-1 (PDF)
- 33 Oppilashuoltoon liittyvän lainsäädännön uudistamistyöryhmän muistio.
ISBN 952-00-2079-9 (nid.)
ISBN 952-00-2080-2 (PDF)
- 34 EVO-tutkimusrahoituksen jakoperusteiden uudistaminen. Työryhmän raportti.
ISBN 952-00-2085-3 (nid.)
ISBN 952-00-2086-1 (PDF)
- 35 Sosiaali- ja terveysministeriön tulevaisuuskaatsaus 2006. (Ainoastaan verkossa www.stm.fi)
ISBN 952-00-1966-9 (PDF)
- 36 Lapsiasiavaltuutetun toimintakertomus vuodelta 2005.
ISBN 952-00-2034-9 (nid.)
ISBN 952-00-2035-7(PDF)
- 37 Kliinisten laboratorioiden korvausten määrätymisperustetta selvittävän työryhmän raportti.
(Ainoastaan verkossa www.stm.fi)
ISBN 952-00-2091-8 (PDF)
- 38 Pirjo Näkki. Vankien velkaantuminen ja yhteiskuntaan integroituminen.
ISBN 952-00-1967-7 (nid.)
ISBN 952-00-1968-5 (PDF)
- 39 Raimo Kärkkäinen, Marie Reijo, Keijo Tanner, Timo Tähtinen. Lapsiperheiden asumisen muutokset 1995–2004.
ISBN 952-00-2092-6 (nid.)
ISBN 952-00-2093-4 (PDF)
- 40 Maatalouslomituksen kehittämismahdollisuuksia selvittäneen työryhmän muistio.
ISBN 952-00-2102-7 (nid.)
ISBN 952-00-2103-5 (PDF)
- 41 Longer careers? The Veto Programme Indicators.
ISBN 952-00-2104-3 (paperback)
ISBN 952-00-2105-1 (PDF)

2006: 42 Anita Haataja. Ikääntyvät työmarkkinoilla 1989-2005.
ISBN 952-00-2107-8 (nid.)
ISBN 952-00-2108-6 (PDF)

43 Anita Haataja. Pohjoismainen ansaitsijahoivaajamalli. Ruotsin ja Suomen
perhevapaajärjestelmän vertailu.
ISBN 952-00-2109-4 (nid.)
ISBN 952-00-2103-5 (PDF)